

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ORG. İZZEDDİN ÇALIŞLAR'IN MİLLÎ MÜCADELE
SIRASINDAKİ FAALİYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

HANDE ARAZ TEKİN

AMASYA
Şubat-2022

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ORG. İZZEDDİN ÇALIŞLAR'IN MİLLÎ MÜCADELE
SIRASINDAKİ FAALİYETLERİ

Hazırlayan
Hande ARAZ TEKİN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

AMASYA-2022

TEZ ONAY SAYFASI

Hande ARAZ TEKİN tarafından hazırlanan “Org. İzzeddin Çalışlar’ın Mîllî Mücadele Sırasındaki Faaliyetleri” başlıklı bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından 07 Şubat 2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri

İmza

Danışman: Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

.....

Üye: Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN

.....

Üye: Doç. Dr. Turgut İLERİ

.....

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. / / /2022

.....

Doç. Dr. Nevzat AYDIN

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 07/02/2022

İmza

Hande ARAZ TEKİN

ÖZET

ORG. İZZEDDİN ÇALIŞLAR'IN MİLLÎ MÜCADELE SIRASINDAKİ FAALİYETLERİ

Hande ARAZ TEKİN

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Şubat/2022

Danışman: Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

Türk İstiklâl Harbi'nin en önemli şahsiyetlerinden biri olan İzzeddin Çalışlar, 1882 yılında Yanya'da doğmuştur. Harp Akademisinden mezun olduktan sonra 1912 yılında Balkan Harbine katılarak cephede aktif hizmetlerde bulunan İzzeddin Çalışlar, Birinci Dünya Harbi'nin başlaması ile Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısı üzerine Çanakkale Cephesi'ne gelmiş ve Birinci Dünya Harbi süresince Mustafa Kemal Paşa'nın kurmay başkanı olarak büyük yararlıklar göstermiştir. Mondros Mütarekesini takiben İstanbul'da Genel Karargâh Kurmaylığına tayin edilen İzzeddin Çalışlar, İstanbul'un işgali üzerine 1920 yılında Muamelâtı Zatiye (Personel Başkanlığı) emrine verilmişse de Millî Mücadele'ye katılmak üzere 1 Temmuz 1920 tarihinde Mudanya'ya geçerek Millî Ordu'ya katılmıştır.

Millî Mücadele'ye katıldığı tarihten itibaren ilk olarak 20. Kolordu Komutan Vekilliği ardından 23. ve 61. Tümen Komutanlığı görevinde bulunan İzzeddin Çalışlar, bu süreçte İnönü Muharebelerine katılarak başarıyla mücadele etmiş ve Çerkez Ethem ayaklanmasının bastırılmasında birincil derece rol oynamıştır. 1921 yılında albay rütbesi ile 1. Grup komutanı olarak Kütahya- Eskişehir ve Sakarya Meydan Muharebeleri'nde kritik görevler üstlenmiştir. 1. Kolordu komutanı olarak katıldığı Büyük Taarruz'da Afyonkarahisar'ın Çalışlar köyünden başlayarak İzmir'e kadar sürdürdüğü başarılı muharebeler nedeniyle Mustafa Kemal Paşa tarafından kendisine Çalışlar soyadı verilmiştir. Türk ordusunun İzmir'e girmesi ile birlikte Kolordu komutanlığı görevine ek olarak İzmir askeri valiliği görevinde bulunmuştur.

Millî Mücadelenin zaferle sona ermesinin ardından 1925 yılında 3. Ordu Komutanlığı ve 1933 yılında 2. Ordu komutanlığına tayin edilen İzzeddin Çalışlar, 20 Aralık 1939 tarihinde kendi isteği ile emekliye ayrılmıştır. Sivil hayatında ise 1939 yılında V. Dönem Aydın, 1940 yılında VI. ve VII. Dönem Muğla, VIII. Dönem Balıkesir milletvekili seçilerek Türkiye Büyük

Millet Meclisinde yerini alan Millî Mücadele kahramanı Org. İzzeddin Çalışlar, 20 Ağustos 1951 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir.

Hazırlamış olduğumuz bu çalışma da Millî Mücadele’nin başarıyla sonuçlanması ve yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasında büyük hizmetleri olan Org. İzzeddin Çalışlar’ın Millî Mücadele süresince üstlendiği görevler ve etkinlikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, İzzeddin Çalışlar, Batı Cephesi, Türk Ordusu

ABSTRACT

ORG. IZZEDDIN CALISLAR'S ACTIVITIES IN THE NATIONAL STRUGGLE

Amasya University, Institute of Social Sciences

Department of History, M.A., February/2022

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

Izzeddin Calislar, one of the most important figures of the Turkish War of Independence, was born in Yanya in 1882. After graduating from the War Academy, Izzeddin Calislar, who participated in the Balkan War in 1912 and served actively on the front line, came to the Canakkale Front at the urging of Mustafa Kemal Pasha with the start of the First World War and showed great usefulness as the chief of staff of Mustafa Kemal Pasha during the First World War. Izzeddin Calislar, who was appointed as the General Headquarters Staff in Istanbul following the Armistice of Mondros, joined the National Army on July 1, 1920 to join the National Struggle even though he was placed under the command of the Chief of Staff in 1920 upon the invasion of Istanbul.

Since joining the National Struggle, he first become a Acting Commander of the 20th Corps. Izzeddin Calislar, who served as the 23rd and 6st Division Commander after serving as The Corps Commander, succesfully fought in the Inonu Battles in this process and played a primary role in the suppression of the Çerkez Ehem uprising. In 1921, with the rank of Colonel as the 1st Group Commander, he undertook critical duties in the Kütahya- Eskişehir and Pinched Battle of Sakarya. He was given the surname Calislar by Mustafa Kemal Pasha because of the successful battles that Afyonkarahisar fought from the village of Calislar to Izmir during the great Offensive, which he participated in as commander of the 1st Corps. With the entry of the Turkish army into Izmir, he served as the military governor of Izmir in addition to his Corps command.

Izzeddin Calislar, who was appointed to the 3rd Army Command in 1925 and the 2nd Army Command in 1933, after the victory of the National Struggle, retired on 20 December 1939 at his own request. In his civilian life, in 1939 the fifth Period Aydın, in 1940 sixth and seventh Period Muğla, and then for Balıkesir in 1947 during the eight period elected as a

member of parliament and replaced in Turkish Grand National Assembly, National Struggle hero Org. Izzeddin Calislar, passed away on August 20, 1951 in Istanbul.

In this study, the duties and activities undertaken by Org. Izzeddin Calislar, who had great services in the successful conclusion of the National Struggle and the establishment of the new Republic of Turkey, were tried to be revealed.

Keywords: National Struggle, Izzeddin Calislar, West Front, Turkish Army

ÖNSÖZ

Türk ordusunda uzun yıllar görev alarak üstün başarıları dolayısıyla birçok madalya ve takdirname ile ödüllendirilmiş bir asker ve devlet adamı olan İzzeddin Çalışlar hakkında bugüne kadar yeterli bir çalışma yapılmamıştır. Bu bakımdan çalışmamız, İzzeddin Çalışlar'ın Millî Mücadele sırasındaki faaliyetleri ile ilgili bilimsel alanda yapılan çalışmaların ilk örneğini teşkil etmektedir.

“Org. İzzeddin Çalışlar'ın Millî Mücadele Sırasındaki Faaliyetleri” başlıklı tez çalışmamızda yakın tarihimizde önemli bir yeri olan İzzeddin Çalışlar'ın Millî Mücadele sırasında üstlendiği görevler ve bu görevlerdeki etkinlikleri bir bütün olarak ele alınıp incelenmiştir. Yaptığımız araştırma ve incelemeler neticesinde hazırlamış olduğumuz çalışmamız giriş, sonuç ve 4 ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde; İzzeddin Çalışlar'ın ailesi, tahsili ve Millî Mücadele'ye katıldığı tarihe kadar üstlendiği görev ve sorumlulukları ele alınmıştır. Çalışmamızın *“İzzeddin (Çalışlar) Bey'in Millî Mücadele'ye Katılması ve 23. Tümen Komutanlığı Sırasındaki Faaliyetleri”* başlıklı birinci bölümde İzzeddin Bey'in İstanbul'dan Anadolu'ya geçerek Millî Mücadeleye katılması ile birlikte 20. Kolordu Komutanlığı Vekâletine tayin edilmesi hemen ardından vatan ve milletin kurtuluşu yolunda 23. Tümen Komutanı olarak Uşak'taki yürüttüğü çalışmalar ve Uşak Muharebesi'nde üstlenmiş olduğu rol ortaya konulmuştur.

İzzeddin Bey'in 61. Tümen Komutanı olarak Gediz Taarruzu sırasındaki etkinliği ve Çerkez Ethem ayaklanmasının bastırılmasında göstermiş olduğu başarılı mücadelenin anlatıldığı, *“İzzeddin (Çalışlar) Bey'in 61. Tümen Komutanlığı Sırasındaki Faaliyetleri”* başlıklı ikinci bölümün devamında İnönü Muharebeleri esnasında üstlendiği vazifelerde göstermiş olduğu başarılar ele alınmıştır.

Araştırmamızın üçüncü bölümünde İzzeddin Bey'in 1. Grup Komutanlığı sırasındaki faaliyetleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde İnönü Muharebelerinin ardından Türk ve Yunan ordularının durumuna ilişkin genel bir değerlendirme yapılırken İzzeddin Bey'in 1. Grup Komutanı olarak Kütahya- Eskişehir Muharebeleri ve Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki faaliyetleri açıklanmıştır.

Çalışmamızın dördüncü bölümü İzzeddin Bey'in 1. Kolordu Komutanlığı sırasındaki faaliyetlerine ayrılmıştır. Bu bölümde; Büyük Taarruz öncesi Türk ve Yunan ordularının hazırlıklarından söz edilmiş ardından Büyük Taarruz günlerinde İzzeddin Bey'in üzerine aldığı görevlerde göstermiş olduğu başarılar ve Uşak'ın Yunan işgalinden kurtarılmasındaki rolü ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Son olarak İzzeddin Bey'in İzmir Askeri Valiliği görevinde bulunduğu süreçteki faaliyetlerinin bir tahlili yapılmıştır.

İzzeddin Paşa'nın bugüne kadar üzerinde durulmamış hizmetlerini ortaya koyarak Millî Mücadele sırasındaki faaliyetlerini aydınlatmaya çalıştığımız bu çalışmamızda İzzeddin Paşa'nın günü gününe bizzat kaleme aldığı ve torunu İzzettin Çalışlar Bey tarafından derlenerek okuyucuya sunulan hatıratlarının yanı sıra çalışmamız süresince Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), T.C. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, yayınlanmış belgeler, tetkik eserler ve makaleler ile dönemin ulusal ve uluslararası gazetelerinden istifade edilmiştir.

Hazırlamış olduğum Org. İzzeddin Çalışlar'ın Millî Mücadele Sırasındaki Faaliyetleri konulu çalışmam süresince başta beni her zaman destekleyen ve yanımda olan eşim Abdülkadir TEKİN olmak üzere sevgili aileme; tez çalışmam boyunca değerli yardımlarını esirgemeyerek bana yol gösteren Amasya Üniversitesi Tarih Bölüm Başkanı ve danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet EVSİLE 'ye, yakın ilgi ve desteği ile çalışmalarına katkılarından dolayı Sayın Prof. Dr. Serap TAŞDEMİR'e teşekkürü borç bilirim. Çalışmamın araştırma aşamasında Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı arşiv personellerine yardımseverliklerinden dolayı minnettarım.

Hande ARAZ TEKİN

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
HARİTALAR DİZİNİ	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

1. İZZEDDİN (ÇALIŞLAR) BEY'İN MİLLÎ MÜCADELE'YE KATILMASI VE 23. TÜMEN KOMUTANLIĞI SIRASINDAKİ FAALİYETLERİ.....	5
1.1. İzzeddin Bey'in Millî Mücadele'ye Katılması ve 20. Kolordu Komutanlığı Vekâletine Tayini	5
1.1.1. 20. Kolordu'nun Durumu ve Ali Fuat Paşa ile Görüşme.....	6
1.2. 20. Kolordu'nun Lağvı ve İzzeddin Bey'in 23. Tümen Komutanlığı'na Tayini	8
1.3. 23. Tümen Komutanı Olarak Uşak'taki Faaliyetleri	9
1.4. 28-29 Ağustos 1920 Muharebeleri ve Uşak'ın Düşmesi	12

II. BÖLÜM

2. İZZEDDİN (ÇALIŞLAR) BEY'İN 61. TÜMEN KOMUTANLIĞI SIRASINDAKİ FAALİYETLERİ.....	22
2.1. İzzeddin Bey'in 61. Tümen Komutanlığı'na Tayin Edilmesi	22
2.2. Gediz Taarruzu'nda 61. Tümen (24 Ekim 1920- 6 Ocak 1921)	26
2.2.1. Gediz Taarruzu'nun Hazırlıkları	26
2.2.2. Gediz Taarruzu'nun Başlaması ve 61. Tümen'in Taarruzu.....	30
2.2.3. Hamidiyehani Muharebesi (27 Ekim 1920)	32

2.2.4. Gediz Taarruzu'nun Sonuçları	34
2.3. Düzenli Orduya Geçiş ve 61. Tümen'in Çerkez Ethem İle Mücadelesi	35
2.3.1. Batı Cephesi'nin Yeniden Düzenlenmesi	35
2.3.2. Çerkez Ethem İsyanı	37
2.3.3. 61. Tümen'in Çerkez Ethem ile Mücadelesi	40
2.3.3.1. Kütahya Muharebesi (11 Ocak 1921)	43
2.3.3.2. Gediz İstikametinde Takip Harekâtı	45
2.4. İnönü Muharebeleri'nde 61. Tümen	46
2.4.1. Birinci İnönü Muharebesi'nde 61. Tümen (6-11 Ocak 1921).....	46
2.4.2. İkinci İnönü Muharebesi'nde 61. Tümen(23 Mart-1 Nisan 1921)	48
III. BÖLÜM	
3. İZZEDDİN (ÇALIŞLAR) BEY'İN 1. GRUP KOMUTANLIĞI SIRASINDAKİ FAALİYETLERİ.....	55
3.1. İnönü Muharebeleri Sonrası Tarafların Askerî Durumları	55
3.1.1. Yunan Ordusu'nun Durumu	55
3.1.2. Türk Ordusu'nun Durumu	56
3.2. İzzeddin Bey'in 1. Grup Komutanlığı'na Tayin Edilmesi.....	57
3.2.1. 1. Grup'un Teşkili	58
3.3. Kütahya- Eskişehir Muharebeleri'nde 1. Grup	59
3.3.1. 1. Grup'un Eskişehir'e Taarruz Harekâtı (21 Temmuz 1921)	63
3.4. Sakarya Meydan Muharebesi'nde 1. Grup Komutanı İzzeddin Bey.....	67
3.4.1. Sakarya Meydan Muharebesi Öncesi İki Tarafın Hazırlıkları	67
3.4.1.1. Türk Ordusu'nun Hazırlıkları.....	67
3.4.1.2. Yunan Ordusu'nun Hazırlıkları.....	68
3.4.2. Yunan Ordusu'nun İleri Harekâta Başlaması ve 1. Grup (14 Ağustos-22 Ağustos)	70
3.4.3. 23-24 Ağustos Muharebeleri	71

3.4.4. 25- 26 Ağustos Muharebeleri	74
3.4.5. 27- 28 Ağustos Muharebeleri	77
3.4.6. 1921 Yılı Eylül Ayı İtibari İle 1. Grup'un Durumu.....	80
3.4.6.1. 1. Grup'un Yamak Taarruzu.....	83
3.5. Sakarya Meydan Muharebesi Sonrası İki Tarafın Durumu	86
IV. BÖLÜM	
4. İZZEDDİN (ÇALIŞLAR) BEY'İN 1. KOLORDU KOMUTANLIĞI SIRASINDAKİ FAALİYETLERİ.....	90
4.1. Batı Cephesi'nde Ordu'nun Yeniden Düzenlenmesi.....	90
4.2. İzzeddin Bey'in 1. Kolordu Komutanlığı'na Tayin Edilmesi	91
4.2.1. 1. Kolordu'nun Teşkili ve Durumu.....	91
4.3. Büyük Taarruz 'da 1. Kolordu Komutanı İzzeddin Bey	92
4.3.1. Büyük Taarruz Öncesi İki Tarafın Hazırlıkları	92
4.3.1.1 Türk Ordusu'nun Hazırlıkları.....	92
4.3.1.1.1. 1. Kolordu'nun Taarruz Hazırlıkları.....	95
4.3.1.2. Yunan Ordusu'nun Hazırlıkları.....	96
4.3.2. 26 Ağustos Muharebeleri	97
4.3.3. 27-28 Ağustos Muharebeleri	99
4.3.4. 29-30 Ağustos Muharebeleri	101
4.3.5. 31 Ağustos Muharebeleri	104
4.4. Uşak'ın Yunan İşgalinden Kurtarılması (1 Eylül 1922)	106
4.5. Eylül Ayı İtibari ile 1. Kolordu'nun İzmir İstikâmetinde Takip Harekâtı.....	107
4.6. İzmir'in Yunan İşgalinden Kurtarılması ve İzzeddin Bey'in İzmir Askerî Valiliği'ne Getirilmesi (9 Eylül 1922)	110
SONUÇ	114
KAYNAKÇA	118
EKLER.....	133

Ek 1	134
Ek 2.....	135
Ek 3.....	136
Ek 4.....	136
Ek 5	137
Ek 6.....	138
Ek 7	139
Ek 8.....	140
Ek 9.....	141
Ek 10.....	142
Ek 11.....	143
ÖZGEÇMİŞ.....	144

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1. Uşak'ın Düşmesi (29 Ağustos 1920)	20
Harita 2. Gediz Taarruzu (24 Ekim1920)	32
Harita 3. Birinci İnönü Muharebesine Ait Harita.....	48
Harita 4. İkinci İnönü Muharebesinde 1 Nisan 1921 Harekâtı.....	54
Harita 5. Porsuk Çayı, Sivrihisar, Mihaliççık, Sakarya Nehri ve Havalisi.....	67
Harita 6. Sakarya Meydan Muharebesi'nden Sonra Ekim ve Kasım Aylarında Her İki Tarafın Durumu	89
Harita 7. Başkomutanlık Muharebesinde 1. Kolordu.....	105

KISALTMALAR DİZİNİ

A.g.e.	:Adı geçen eser
A.g.m.	:Adı geçen makale
A.g.t.	:Adı geçen tez
Alb.	:Albay
ATASE	:Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
ATBD	:Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
BCA	:T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	:Bakınız
BOA	:T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
Bşk.lığı	:Başkanlığı
C.	:Cilt
Çev.	:Çeviren
Gnkur.	:Genelkurmay
HTBD	: Harp Tarihi Belgeleri Dergisi
HTVD	:Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
İSH	:İstiklâl Harbi
Ks.	:Kısım
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
TBMMGCZ	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
TBMMZC	:Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
TİH	:Türk İstiklâl Harbi
Y	: Yıl
Yay. Haz.	:Yayına Hazırlayan
Yb.	:Yarbay
Yzb.	:Yüzbaşı

GİRİŞ

1882 yılında Ataullah Bey ve Esmâ Hanım'ın en küçük çocukları olarak dünyaya gelen İzzeddin (Çalışlar) Bey, çocukluk ve gençlik yıllarını Osmanlı Devleti'nin en buhranlı döneminde geçirmiş, İstanbul'a gelerek Fatih Askerî Rüştiyesi ve Mühendishane İdadisinin ardından 13 Şubat 1901 tarihinde Mühendishane-i Berri-i Hümayun'a girmiş ve 1 Eylül 1903'te buradan mezun olarak aynı sene girmeye hak kazandığı Harp Akademisi'ni Topçu sınıfı ikincisi olarak bitirerek 26 Eylül 1906 tarihinde Kurmay Yüzbaşı rütbesi ile buradan mezun olmuştur (Çalışlar, 2009: ix-x-x1). Bu tarihten itibaren memleketin birçok yerinde çeşitli hizmetlerde bulunan İzzeddin Bey, Balkan Harbi nedeniyle seferberlik ilan edildiği günlerde 5. Kolordu'nun 15. Nizamiye Tümeni Kurmaylığı'nda birliklerin talim ve terbiyesinden sorumlu kişi olarak görev yapmış, Balkan Harbi süresince de 5. Kolordu emrinde Komanova, Pirlepe ve Manastır Muharebeleri'nde cephede aktif hizmetlerde bulunmuştur. 23 Temmuz 1913 tarihinde Fatih Redif Tümeni Kurmaylığı'na verilmiş, Edirne'nin geri alınmasına yönelik yapılan harekâta katılmış ve 1 Eylül 1913 itibarıyla Yozgat Redif Tümeni Kurmaylığı yapmıştır (Görgülü, 2021: 40-44; Çalışlar, 2009: xiii). 7 Kasım 1913 tarihinde Kıdemli Yüzbaşı rütbesine yükselen İzzeddin Bey, 20 Aralık 1913 tarihinde 15. Nizamiye Tümeni Kurmaylığı'na getirilmiş nihayetinde 1914 yılı Mart ayına gelindiğinde Genelkurmay 3. Şubeye tayin edilmiştir. 12 Nisan 1914 tarihinde ise Binbaşı rütbesine terfi etmiştir (Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1994: 220-221).

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne girmesiyle Çanakkale Cephesi'ne geçen Mustafa Kemal Paşa, dostlukları Harbiye yıllarına dayanan, çalışkanlığı ve dürüstlüğünden emin olduğu İzzeddin Bey'i 19. Tümen Kurmay Başkanı olarak yanına çağırmış, Mustafa Kemal Paşa'nın çağrısı üzerine Çanakkale Cephesi'ne geçen İzzeddin Bey, 11 Mart 1915 tarihinde 19. Tümen Kurmay Başkanlığı'na ardından 16 Ağustos 1915'de Anafartalar Grubu Kurmay Başkanlığı'na tayin edilmiş ve burada gösterdiği yararlılıklar ile silah arkadaşlarının ve komutanlarının takdirini kazanmıştır¹ (Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923-1927), 1995:115; Çalışlar, 2009: xiv-xv). Çanakkale zaferinin ardından Mustafa Kemal Paşa ile birlikte Kafkas Cephesi'ne doğru harekete geçen İzzeddin Bey, burada bulunduğu süre boyunca yine Mustafa Kemal Paşa'nın Kurmay Başkanlığını yapmış ve ordunun önemli bir subayı olarak görevine devam etmiştir. 14 Eylül 1916 tarihinde Yarbay rütbesine terfi eden

¹ İzzeddin Çalışlar'ın Çanakkale Muharebeleri günlerinde tuttuğu, torunu Ahmet Arda tarafından yayınlanan günlükleri için bkz., Ahmet Arda, *Extracts from the Diary of a Turkish Officer (Colonel Izzettin Calislar, Mustafa Kemal's chief of staff)*, [Australian] Defence Force Journal, No.81 March/April, 1990, s.83-98.

İzzeddin Bey, 16 Haziran 1917 tarihinde 2. Ordu Kurmay Başkanlığı'na tayin edilmiştir (Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1994:220-221).

1914-1918 yılları arasında cereyan eden Birinci Dünya Harbinin son yılına gelindiğinde Harbin seyri her bakımdan Osmanlı Devleti ve müttefiklerinin aleyhine gelişmeye başlamış, İtilaf Devletleri tarafından Eylül ayı ortasında başlatılan taarruz neticesinde Bulgaristan'ın 29 Eylül 1918 tarihinde harpten çekilmesi üzerine Osmanlı Devleti'nin müttefikleri ile kara bağlantısı kesilmiş ve batıdan gelebilecek tehlikelere açık hale gelmiştir. Yaşanan bu gelişmeler sonucu Osmanlı Hükümeti vakit kaybetmeden mütareke yapmak için girişimlerde bulunmaya başlamıştır (Tansel, 1997: 9-10; Howard, 2018: 272). Bu süreçte 8 Ekim 1918 tarihinde Talat Paşa hükümeti istifa ederken yerine 14 Ekim 1918 tarihinde Ahmet İzzet Paşa Hükümeti kurulmuştur (Ayışığı, 2013: 185-189). Mütareke için gereken zeminin hazırlanmasının ardından Osmanlı Devleti, Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda İngiliz harp gemisi Agamemnon'da oldukça ağır hükümler içeren ve tarihe Mondros Mütarekesi olarak geçen ateşkes antlaşmasını 30 Ekim 1918 tarihinde (31 Ekim 1918 günü itibarıyla yürürlüğe girmek üzere) imzalamıştır (Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbiki, 1999: 35-41). Böylelikle Osmanlı Devleti müttefikleriyle birlikte girmiş olduğu Birinci Dünya Harbi'nden imzalamış olduğu Mondros Mütarekesi ile ayrılmıştır.

Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı gün Liman Von Sanders 'in İstanbul'a çağırılması ile birlikte (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S:27, Y:8, 1959: Vesika No. 690-690 A,B,C) Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı'na tayin edilen 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa (HTVD, S.27, Y:8, 1959: Vesika No. 693-694), komutayı devralmasının hemen ardından Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya göndermiş olduğu telgrafla Mütareke'nin özellikle kendi sorumluluk bölgesini kapsayan maddelerinin açıklanmasını istemiş ve terhis işlemlerinin nasıl yürütüleceğini sormuştur (HTVD, S:27, Y:8, 1959: Vesika No.714; Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, 1991: 14-15 ; Türkmen, 2000: 407). Bu sırada 8 Ekim 1918 günü karargâhı Halep'ten Adana'ya nakledilmiş olan (Çalışlar, 2007a:402)ve İzzeddin Bey'in Kurmay Başkanlığı'nı yaptığı 2. Ordu, Yıldırım Ordular Grup Komutanlığı emrine verilmiştir (Türkmen, 2001: 46).

Mütareke'nin imzalanmasını takip eden günlerde İtilaf Devletleri'nin isteklerinin koşulsuz şartsız yerine getirilmesi sonucunda doğabilecek tehlikelere karşı Ahmet İzzet Paşa'ya gerekli uyarılarda bulunmuş olan Mustafa Kemal Paşa, özellikle İskenderun ve Adana Bölgesi'ni savunmaktan yana bir tutum sergilemiştir (Türkmen, 2001: 47; Belen, 1983:17; Türk

İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbiki, 1999: 72-81). Bu sıkıntılı günlerde Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunduğundan yaşanan gelişmelere tanıklık etmiş olan İzzeddin Bey, 6 Kasım 1918 tarihli günlüğünde, Mustafa Kemal Paşa ile Ahmet İzzet Paşa arasında ordu karargâhlarının ilgası ve İskenderun'un Mütareke'nin ardından İngilizler tarafından işgal edilmesi hususlarında şiddetli tartışmalar yaşandığını ifade etmiştir (Çalışlar, 2007a: 408). İngilizlerin bölgedeki çıkarları lehine verilecek kararlara uymayacağını bildiren Mustafa Kemal Paşa, böyle bir durum karşısında komutayı derhâl teslim etmek üzere yerine başka bir komutan tayin edilmesini istemiştir (HTVD, S:29, Y:8, 1959:Vesika No.43; Türkmen, 2020: 84). Durumun büyük bir sorun haline gelmesinden endişe duyan Harbiye Nezareti, 7 Kasım 1918 tarihinde Yıldırım Ordular Grubu ile 7. Ordu karargâhını lağvetmiş ve Mustafa Kemal Paşa'ya Harbiye Nezareti emrine verildiği bildirilmiştir² (HTVD, S:29, Y:8, 1959:Vesika No.745, 745a,b).

İtilaf Devletleri'nin yoğun baskısı altında Mütareke'nin imzalandığı tarihten itibaren Şubat 1919 tarihine kadar Harbiye Nezareti tarafından ordu komutanlıklarının birbiri ardına lağvedilmesi üzerine orduları lağvedilen komutanların bir kısmı İstanbul'da Genelkurmay Karargâhı'nda görevlendirilirken, bir kısmı da mülkî ve askerî çeşitli görevlere verilmişlerdir (Türkmen, 2000: 626-627; Evsile, 2012:4). 5 Kasım 1918 tarihinde Genel Karargâh Kurmaylığı'na tayin edilen Yb. İzzeddin Bey (Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1994:221) ise İstanbul'a geçmek üzere 9 Kasım günü Pozantı'dan hareketle 11 Kasım günü Konya'ya ulaşmıştır. İzzeddin Bey'in Konya'ya ulaştığı sırada önceki gün Adana'dan hareketle Konya'ya geçmiş olan Mustafa Kemal Paşa, burada yakın arkadaşı İzzeddin Bey ile görüşmeden yaverleri ile birlikte Konya'dan trenle İstanbul'a hareket etmiştir (Çalışlar, 2007a: 409-410; Türkmen, 2020: 87).

5 Kasım 1918 tarihinde Genel Karargâh Kurmaylığı'na tayin edilmiş olan İzzeddin Bey, 9 Kasım günü İstanbul'a geçmek üzere harekete geçmiştir. Bu tarihten itibaren bir sene ve altı aylık süre zarfında ki faaliyetlerine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kendisinin bizzat kaleme aldığı hatıratı 1 Nisan 1920 tarihinden sonraki faaliyetlerine ışık tutmaktadır (Çalışlar, 2007a:414).

Mütareke Dönemi İstanbul'undan Anadolu'da yaşanan gelişmeleri yakından takip eden İzzeddin Bey, Batı Anadolu'da Yunan ileri harekâtının başlaması ve memleketin geleceği ile ilgili duyduğu endişeler üzerine kendi ifadeleri ile “...artık memleket için vazifei askeriye ve

² Bu sırada İzzeddin Bey'in Kurmay Başkanı olduğu 2. Ordu karargâhı da lağvedilmiştir.

vataniyede bulunmak lüzumu katisinin hâsıl olması” nedeniyle 1920 yılı Mayıs ayında Muâmelat-ı Zatiye (Personel Başkanlığı) emrine verilmesine rağmen İstanbul’da İtilaf Devletleri işgal kuvvetlerinin denetimi büyük ölçüde ele geçirdiği dönemde 1 Temmuz 1920 tarihinde Anadolu’ya geçerek Millî Mücadele’ye katılmıştır (Çalışlar, 2007a: 430).

I. BÖLÜM

1. İZZEDDİN (ÇALIŞLAR) BEY'İN MİLLÎ MÜCADELE'YE KATILMASI VE 23. TÜMEN KOMUTANLIĞI SIRASINDAKİ FAALİYETLERİ

1.1. İzzeddin Bey'in Millî Mücadele'ye Katılması ve 20. Kolordu Komutanlığı Vekâletine Tayini

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından vakit kaybetmeden Mütareke şartlarını Osmanlı Devleti üzerinde uygulamaya başlayan İtilaf Devletleri Mütareke'nin getirdiği yeni durumla birlikte ülkedeki stratejik nokta ve mevkiileri sıkı bir şekilde kontrol altına almaya başlamışlardır (Türk İstiklâl Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbiki, 1999:185-186-187; Türkmen, 2002; 331-332). Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu vaziyet karşısında Türk milleti ilk aşamada yerel ardından bölgesel düzeyde direniş göstermiş nihayetinde Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişi olarak 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a gelişi ile birlikte işgal güçlerine karşı ulusal düzeyde bir bağımsızlık mücadelesi verilmeye başlanmıştır (Tansel, 1997:136-150).

Bu ortamda Mustafa Kemal Paşa'nın yaktığı bağımsızlık meşalesinin altında yer almak için uygun fırsatı bekleyen vatansever subaylardan biri olan Yb. İzzeddin Bey, İstanbul'dan Anadolu'ya geçmek üzere hazırlıklarına başlamıştır. Ancak dönemin şartları gereği Anadolu'ya geçiş yapmak kolay olmadığından yapılan hazırlıkların gizlilik içerisinde sürdürülmesi büyük bir önem taşımaktaydı. Mütareke'nin imzalanmasını takip eden günlerde İtilaf Devletleri, özellikle İstanbul'a her yönden hâkim olduklarından şehre bütün giriş ve çıkışlar kontrol edilmekte İstanbul dışına çıkış yapabilmek ancak İtilaf Devletleri yetkililerince verilen izin belgesi ile mümkün olabilmekteydi³(BOA, DH.KMS, 59-1/40). Bu sıkı kontrol tedbirleri altında İstanbul'dan Mudanya'ya geçmek üzere hazırlıklarını tamamlayan İzzeddin Bey, Bursa Setbaşı'nda yerleşik bir tütün tüccarı kılığına girmiş nihayetinde 1 Temmuz 1920 tarihinde Mudanya'ya çıkarak Bursa'ya geçmiştir (Çalışlar, 2009:8).

İzzeddin Bey'in Bursa'ya geçtiği dönemde Batı Anadolu'da ilerleyişine devam eden Yunan kuvvetleri, teşkilatlanmasını henüz tamamlayamamış olan Kuva-yı Milliye karşında

³ Mütareke Dönemi'nde İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki uygulamaları hakkında detaylı bilgi için bkz., Abdurrahman Bozkurt, *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2014; Tansel, *a.g.e.*, s, 59-64.

hızla ilerlemekteydi (Sofuoğlu, 2003:63; Ünal, 2016:1140). Bursa- Uşak hattında ileri taarruz harekâtını sürdüren Yunan kuvvetleri, 30 Haziran 1920 günü Kuva-yı Milliye cephesini geçerek Balıkesir’e girmiş ve Edremit bölgesinin işgalinin tamamlanmasının ardından Bursa’ya yapılacak taarruzun hazırlıklarına başlamıştır (TİH, C:II, Ks.II, 1999:277). Bu vaziyet karşısında Bursa’da bulunan komutan ve subayların elindeki kuvvetlerin kadrolarının zayıf ve düzenli Yunan kuvvetlerine karşı gelecek bir hat oluşturmaya yeterli olmadığını gören İzzeddin Bey, Yunanlılar karşısında başarı sağlayacak olan bir gücün ancak “*talim ve eğitimden geçmiş subaylar altında bulunan kıtalar*” ile oluşturulabileceğini ifade etmiştir (Çalışlar, 2009:8). Bu düşünceden hareketle Bursa mıntıkasında görev almak ve vakit kaybetmeden çalışmalara başlamak amacıyla Genelkurmay Başkanlığı’na başvuru yapmış ve Genelkurmay Başkanı İsmet (İnönü) Bey’in kendisini Ankara’ya çağırması üzerine ilk olarak Eskişehir’e buradan trenle Ankara geçmiştir.

Ankara’ya gelişinin ertesi günü 8 Temmuz 1920 tarihi itibarıyla Yunanlılar tarafından işgal edilmiş olan Bursa’da yaşanan gelişmeler nedeniyle büyük heyecan içinde olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne katılan İzzeddin Bey, bir gün sonra beraberinde Mustafa Kemal Paşa, bazı milletvekilleri, Harbiye Vekili ve Bakanlar Kurulu Başkanı Fevzi (Çakmak) Paşa ve İsmet Bey ile Eskişehir’e hareket etmiştir (Çalışlar, 2009: 9). Bu sırada Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yoğun tartışmalara sebep olan Bursa’nın kaybının sorumlusu olarak görülen 20. Kolordu Komutanı Alb. Bekir Sami Bey de (TİH, C:II, Ks.II, 1999: 298), işgalin ardından Bursa’dan Eskişehir’e geçmiş bulunuyordu (Ünal, 2016:1214). Burada yapılan görüşmelerin ardından Alb. Bekir Sami Bey, Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa’nın 12 Temmuz 1920 tarihli emri doğrultusunda 20. Kolordu Komutanlığı’ndan alınmış yerine Yb. İzzeddin Bey, 20. Kolordu Komutanlığı Vekâletine tayin edilmiştir⁴ (Ünal, 2016:1232).

1.1.1. 20. Kolordu’nun Durumu ve Ali Fuat Paşa ile Görüşme

Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa tarafından 12 Temmuz 1920 tarihinde verilen emir üzerine Eskişehir’de bulunan 20. Kolordu Komutanlığı Vekâletine tayin edilen İzzeddin Bey, böylelikle Anadolu’daki ilk görevine de başlamıştır. Kendisine verilen görevin esas olarak Eskişehir’deki kıtaları düzene sokmak ve hazırlamak olduğunu belirten İzzeddin Bey, göreve başladığı ilk günlerde 20. Kolordu’nun durumunu ise şu şekilde ifade etmektedir: “*Aslında böyle bir kolordu yoktu. Elimde kıta olarak tanımlanabilecek bir güç mevcut değildi. Sadece 51. Tümen Komutanlığı Karargâhı ve birçok yüksek rütbeli subay vardı. Silah, adam ve teçhizat*

⁴ İzzeddin Bey, 14 Temmuz 1920 tarihinde 20. Kolordu Komutan Vekili olarak görevine başlamıştır. ATASE İSH, K:579, G:33.

sağlanarak bunlardan bir kolordu oluşturulacaktı” (Çalışlar, 2009:10). Bunların yanı sıra 20. Kolordu’daki en belirgin sorun paraları ödenemeyen subayların durumu olmuş, Kolordu karargâhına yerleşen İzzeddin Bey, subayların vaziyetlerinin iyileştirilmesi için vakit kaybetmeden gereken çalışmalara başlamıştır.

Bu sıralarda beraberinde iki bin kişilik kuvveti ile Eskişehir’e dönmekte olan Çerkez Ethem ve kardeşi Tevfik Bey ile İzzeddin Bey arasında yaşanan bir hadise, İzzeddin Bey’in emri altındaki subayların hukukunun korunmasına karşı duyduğu hassasiyeti yansıtmaları bakımından oldukça önem arz etmektedir. Göreve başlamasından kısa bir süre sonra Ethem Bey’in adamlarıyla birlikte Eskişehir’e gelen Tevfik Bey’den Umum Kuva-yı Tedbiye ve Takibiye Komutan Vekili Tevfik imzalı bir mektup alan İzzeddin Bey, Tevfik Bey’in mektupta geçen, *“Eskişehir’deki subayların durumunu çok kötü buldum. Adeta vatan duygusundan mahrum, sefil bir halde işsiz güçsüz kahvelerde oyun oynadıklarını görüyorum. Bu subaylar inzibat dairesinde terbiye altına alınmazsa bizzat zor kullanacağım”* ifadeleri üzerine oldukça öfkelenmiş, temsil ettiği Kolordu Komutanlığı emrindeki subayların onuruna bir saldırı olarak nitelendirdiği bu mektuba derhal cevap vermiştir.

İzzeddin Bey, yaşanan bu hadisenin ardından Tevfik Bey’e, *“Mektubunuzu okudum. Vatanperver duygularınızı takdir ediyorum. Subayların hukuku ve görevleri Kolordu Komutanı sıfatıyla benden sorulur. Hepsinin durumundan ve kalplerinin vatan aşkı ve memleket derdiyle çarptığından haberdarım. Subaylardan herhangi birine bir tecavüzü kabul etmem. Böyle bir harekete bizzat ve fiilen karşılık veririm”* şeklinde verdiği cevap üzerine olası bir tehdit ihtimaline karşı bizzat karşılık vermek üzere hazırlık yapmış aynı zamanda durumu Bozüyük’te bulunan Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa’ya da bildirmiştir (Çalışlar, 2009:12-13). Tevfik ve İzzeddin Beyler arasında yaşanan hadiseden böylelikle haberdar olan Ali Fuat Paşa, Eskişehir’e otomobilini göndererek önce Tevfik Bey’i ertesi gün ise Ethem Bey’i Bozüyük’e davet etmiş, oraya ulaşabilmesi için de kendisine bir tren hazırlatmıştır. Hazırlatılan trende Ethem Bey’e katılan İzzeddin Bey burada kendisiyle görüşmüş, yolculuğun tamamlanmasının ardından kendilerini karşılamaya gelen Ali Fuat Paşa ile birlikte yemeğe geçmişlerdir. Burada yapılan sohbet esnasında Ali Fuat Paşa’nın, önceden beri Anadolu’da bağımsızlık mücadelesi verenlerin her konuda hakkı olması gerektiğine dair söylemleri üzerine gayet ılımlı bir cevap veren İzzeddin Bey, Anadolu’da daha önceden bu kutlu hedef için çalışmaya başlayanları takdir ettiğini ve kendilerine karşı büyük hürmet beslediğini ifade etmiştir (Çalışlar, 2009:13-14).

Bursa’nın işgalinin ardından Eskişehir’e oldukça perişan bir vaziyette gelmiş olan subayların yaşadığı sorunların farkında olan İzzeddin Bey’in, göreve başladığı ilk günden

itibaren subayların şartlarını iyileştirmek, ihtiyaçlarını gidermek ve yeniden örgütlenmelerini sağlayarak görev dağıtımını yapmak için çalışmış olduğu görülmektedir. Hadisenin yaşandığı dönemde oldukça güçlü bir konumda bulunan Tefvik Bey ile arasında yaşanan gelişmelerden de anlaşılacağı üzere İzzeddin Bey, emri altındaki subayların hukukunu korumak adına askerlik yaşamı boyunca mücadele etmekten asla geri durmamıştır.

1.2. 20. Kolordu'nun Lağvı ve İzzeddin Bey'in 23. Tümen Komutanlığı'na Tayini

Bozüyük'te bulundukları sırada Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa tarafından kendisine 20. Kolordu'nun lağvedileceği bildirilen İzzeddin Bey, Mondros Mütarekesi'nin hemen ardından işgal hazırlıklarına başlayarak kısa süre içine Antalya'dan Kuşadası'na kadar uzanan kıyılar ile Büyük Menderes arasındaki Güney-Batı Anadolu'nun en önemli şehir ve kasabalarını işgal etmiş olan İtalyanların (TİH, C:II, Ks.II, 1999:2) bu bölgelerde nüfuzlarını giderek arttırmaları üzerine, işgalci güçlere karşı teşkilat kurmak ve bazı girişimlerini önlemek amacıyla Muğla ve Antalya Bölgesi Komutanlığına tayin edilmiştir (Çalışlar, 2009:14). Yeni görev yerine gitmek üzere hazırlıkların tamamlamasının ardından harekete geçen İzzeddin Bey, Afyonkarahisar'a geçtiğinde Antalya'ya hareket etmeyerek burada bekleme emri almış, sonrasında kendisine Uşak'ta bulunan 23. Tümen Komutanlığı'na tayin edildiği bildirilmiştir (Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1994:220).

27 Temmuz 1920 tarihinde beraberinde bir heyetle birlikleri teftiş etmek üzere Ankara'dan hareketle 1 Ağustos 1920 tarihinde Uşak'a gelmiş bulunan Mustafa Kemal Paşa (Sarıhan, 1995:149), Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 09.08.1336 (1920) tarihinde gerçekleşen gizli oturumda Uşak'a yapılan ziyareti ve İzzeddin Bey'in 23. Tümen Komutanlığı'na tayin edilmesini şu sözlerle aktarmaktadır: “...Uşakta gerek mahallince teşekkül etmiş gönüllü kıtaat ve gerek nizamiye kıtaatı ve gerek halk tarafından büyük bir tehâlûkle teşkil bulunan kuvvetlerden evvela askerleri basit bir teftişten geçirdikten sonra arkadaşlarımız halk ile temas edip onlara icrayı vesaya ettiler. Biz de kıtaatı askerîyeyi daha fazla bir dikkatle teftişe devam ettik. Bu kuvvetlerden bir kısmı herhalde henüz vazifelerini hüsnü ifa edebilecek halde bulunmuyorlardı. Kendilerine ihtarâtı lâzimedde bulunduk. Bundan sonra yine garbe yürüdük, devam ettik. İkinci bir kıt'ai askerîyeye tesadüf ettik. Bu da mühimce bir kıt'ai askerîyeye idi. Bu kuvvetten de memnun olmadık. Bunun da tarzı telebbüsü ve hareketi bize emniyet bahş olmuyordu. Bundan sonra asıl düşman karşısında bulunan mevzi-i asliyeye gittik. Orada bulunan kuvvetleri teftiş ettik. Mevzi-i aslî dediğimiz yer otuz kilometre kadar uzak olan yerdir. Mevzi-i aslî ile düşman arasında ileri sürülmüş bir kıt'a vardı. Buna temas etmekle

işgal ettik. Mevzi-i aslîdeki kuvvetler iyi ilbas edilmiş bir halde değildi. Fakat kabiliyet, emniyet, kuvvet itibari ile heyet-i umumiyemizi memnun etmiştir. Bir kuvvet Uşak'ta, ondan sonra diğer bir kuvvet. Bu tertibatı beğenmedik. Tercih ettik ki bilimum kuvvetler bir arada bulunsun. İstikametler üzerinde tarassut kuvvetleri bulunsun. Dünyanın bir köşesinde bir köşesine kadar işgal etmek imkânı yoktur. Ve böyle muayyen bir hat üzerinde düşmanın vüruduna intizar olunursa düşmana ya esir ya da mağlup olunur. Onun için oradaki komutanlara tavsiye ettiğimiz, emrettiğimiz bütün kuvvetleri bir araya toplayıp, düşmanın vürudu tahakkuk ederse düşmanı geriden beklemeyip takip etsinler ve taarruz ederek düşmanı kendileri ile muharebeye mecbur edebilsinler. Fakat bizim nokta-i nazarımızı hüsn-i telakki etmek ve onları tatbik ettirmek için orada muhatabada bulduğumuz komutan bize emniyet bahş olmadı. Derhal mahallinde bu komutanı tebdil etmeye mecbur olduk ve tebdil ettik. O sırada yakın bulunan ve kendisine emniyet caiz olan ve kabiliyet-i mülkiye ve askerîyesi malum olan biz zatı hemen komutan tayin ettik ve hemen en ileri hatta göndererek bu prensip dâhilinde ifa-yı vazîfeye davet ettik...” (TBMMGCZ, Cilt:3. 09.08.1920:119-120)

Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasında adı geçen komutan, Harbiye yıllarından beri tanıdığı ve uzun yıllar boyunca omuz omuza mücadele ettiği Yb. İzzeddin Bey'dir. 23. Tümen Komutanlığı'na tayin edilmesinin ardından 1 Ağustos 1920 tarihinde Uşak'a geçen İzzeddin Bey, kendisinin yerine Antalya ve Muğla Havalisi Komutanlığı'na tayin edilmiş olan Yb. Aşir Bey'den 23. Tümen Cephesi'ni ve birliklerini teslim alarak görevine başlamıştır (Çalışlar, 2009:15).

1.3. 23. Tümen Komutanı Olarak Uşak'taki Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi günlerinde Kütahya Bağımsız Sancağı'na bağlı bir kaza olan Uşak, bu dönemde Alb. Fahrettin (Altay) Bey komutasındaki 12. Kolordu'nun denetim alanı içerisinde yer almaktaydı (TİH, C:II, Ks. II, 1999:146). İzmir'in işgalinin ardından Batı Anadolu'da Yunan ilerleyişinin devam etmesi üzerine direniş örgütlenmesi için önemli adımlar atılmış olan Uşak'ta (HTVD, S:38, Y:10, 1961: Vesika No.920), İbrahim (Tahtakılıç) Bey önderliğinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubesinin yanı sıra yerel milis kuvvetleri de oluşturulmuştur (Yurt Ansiklopedisi, C:10, 1985: 7475). Bu milis kuvvetlerinden özellikle Alaattin Tiritoğlu'nun komutanlığını yaptığı Uşak Akıncı Müfrezesi, İzzeddin Bey'in Uşak'ta teftiş ettiği ilk müfreze olması bakımından ayrıca bir öneme sahiptir⁵. Akıncı müfrezesi

⁵ İzzeddin Çalışlar, *Kurtuluş Savaşı'nda Uşak'tan Hatıralar*, Uşak Halk Eğitimi Dergisi, Ankara 1978, C: 1, S:2, s.8'den naklen Ahmet Yaşar Altınkaya, “Uşak ve Havalisi'nde Millî Mücadele (1919-1922)”,(Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1990) s. 71.

haricinde Ethem Kaya Bey'in komutanlığını yaptığı Uşak Millî Piyade Taburu da bu dönem Uşak İç Muhafız Kuvveti olarak önemli hizmetlerde bulunmuştur (Altınkaya, 1990:71).

Batı Anadolu'da Yunan ilerleyişine karşı bölgede başlayan direnişin en somut örneklerini teşkil eden bu milis kuvvetlerin öneminin farkında olan İzzeddin Bey, 23. Tümen alaylarının takviyesi ile birlikte bu kuvvetlere de önem verildiği takdirde Uşak Bölgesi'nde Yunanlılara karşı hatırı sayılır bir kuvvet oluşturulabileceği düşüncesi ile iki birlik daha teşkil etmiştir (Çalışlar, 2009:20). İzzeddin Bey, bu birliklerden biri olan Uşak Süvari Alayı'nı şu ifadelerle tanımlamaktadır: "...Uşak'ta atlı teşkilat yapmak imkânı da aradım. Buna da her taraftan yardım sesleri geldi. Pek az zamanda merkezden, nahiye ve köylerden dört bölüklü bir Uşak Süvari Alayı teşkil edildi. Silah, at her şey kendilerininindi. Uşaklıların bu husustaki yardım ve faaliyetlerini Uşak'ın Millî Mücadele tarihinde daima şükranla yâd etmekteyim..."⁶ Uşak Süvari Alayı ile birlikte Uşak Millî Taburu da 300-400 kişilik bir silahlı kuvvet olarak yine İzzeddin Bey'in gayretleri sonucunda oluşturulmuştur (Çalışlar, 2009:20). Böylelikle Yb. İzzeddin Bey'in Uşak'a gelmesi ile birlikte bölgedeki mevcut kuvvetlerin durumlarının iyileştirilmesinin yanı sıra yeni birliklerin kurulmasına da hız verildiğini söylemek mümkündür.

Uşak bölgesindeki milis kuvvetlerin⁷ vaziyeti böyle iken İzzeddin Bey'in göreve başladığı ilk günlerde komutasını aldığı 23. Tümen'in durumu ve konuşlanması ise şu şekildedir:

- 131. Alay Bölmeköy'de, taburlarının mevcudu azami 200 silah ve her tabur için ikişer makineli tüfek.
- 69. Alay Ulubey'de, taburlarının mevcudu, azami 120-140 silah ve alayda toplam 4 makineli tüfek.
- Binbaşı Abdi Bey komutasında takriben 150 kişilik mevcudu ile Çerkez ve Arnavut çeteleri İney mevkiinde bulunmakta.
- İney mıntıkasında Tümen topçusu iki cebel topu.
- Afyonkarahisar'da henüz kuruluş aşamasında olan tümen sahra topçu taburu ve obüs takımı.
- Çardak'ta, Jandarma Yüzbaşı İsmet Bey komutasında mevcudunda 400 silah ve iki makineli tüfek ile Uşak Hücum taburu (Çalışlar, 2009:18).

⁶ Çalışlar, *Uşak'tan Hatıralar*, a.g.m., s.7'den naklen Altınkaya, a.g.t., s.71-72.

⁷ Uşak'ta Kuva-yı Milliye'nin teşkili hakkında detaylı bilgi için bkz., İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkezîyesin ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989; Besim Atalay, Uşak'ta Millî Hareket*, Yakın Tarihimiz Dergisi, C. II, S. 20, 12 Temmuz 1962, İstanbul, s.205,206,207; Şadiye Tutsak, *İzmir'in İşgalinden Sonra Uşak'ta Kuva-yı Milliye'nin Oluşumu*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 20, S. 59,Yıl. 2004, s.555-568.

23. Tümen'in durumunu titizlikle inceleyen İzzeddin Bey, birliklerin malzeme ve teçhizat eksikliğinin giderilmesi ve askerin durumunun iyileştirilmesi için vakit kaybetmeden çalışmalara başlamıştır.

O günlerde Simav bölgesinde bulunan Çerkez Ethem müfrezelerinin Demirci'nin on kilometre kadar güneyinde bulunan Yunan kuvvetleriyle temasa geçmesi ve bu bölgede muharebenin şiddetlenmesi üzerine Ethem Bey'e gerekli teçhizatın takviye edilmesi hususunda emir alan İzzeddin Bey, Yunanlılara karşı kesin bir başarı sağlanabilmesi için elinden gelen yardımı yapmakla birlikte (Cebesoy, 2019:494; Çalışlar, 2009:20) aynı zamanda Kula yönünde bir ileri harekât yaparak Elvanlar, Eşme ve Kula'da bulunduğu haber alınan bazı Yunan birliklerine yapılacak baskın ile hem ahali üzerinde iyi bir etki yaratmak hem de emrinde bulunan birliklere muharebe ruhu kazandırmayı amaçlamış, bu harekâtın Demirci bölgesinde sürmekte olan muharebelere de faydalı olacağı düşüncesinden hareketle önce Karahasan'da bulunan 68. Alayı İney'e çekmiş ardından Bölmeköy'de bulunan 131. Alayı Çardak üzerinden Eşme'ye doğru ilerletmiştir. Nitekim yapılması planlanan bu harekâttan vazgeçilmiştir (Çalışlar, 2009:22). Demirci Muharebeleri'nde⁸ yaşanan gelişmelerle yakından ilgilenen Batı Cephesi Komutanlığı'nın emri üzerine İzzeddin Bey, bu kez emrindeki 131. Alay ile İney'deki Yzb. İsmet komutasındaki Uşak Hücum Taburu'nun ikinci bölüğünü sayıca az olmasına rağmen düşmanın sağ tarafına taarruz etmek suretiyle Çerkez Ethem kuvvetlerini desteklemek amacıyla yardıma göndermiştir (Altay, 1970:262; Çalışlar, 2009:22). Böylelikle Tümenin elinde güvenilebilecek ihtiyat kuvveti olarak yalnızca Uşak Millî Piyade Taburu ile Millî Süvari Alayı kalmıştır. Bunlar kuvvetlerin de er, silah ve giyim bakımından pek zayıf denecek derecede olması Uşak Cephesi'ni oldukça zayıflatmıştır (Uşak İl Yıllığı, 1967:65).

Bölgede süregelen casusluk faaliyetleri de bu dönemde İzzeddin Bey'i meşgul eden bir diğer mesele olmuş, Yunan casuslarının bölgede aktif olarak faaliyet göstermeleri cepheden önemli ölçüde bilgi sızmasına neden olmuştur. İzzeddin Bey, bu durumun önüne geçmek için kılık değiştirerek Yunan işgali altında bulunan Alaşehir ve Salihli bölgelerine geçmek ve Yunan faaliyetleri hakkında bilgi getirmek amacıyla Uşaklı Alaeddin Bey'in milisleriyle çalışan Giritli Teğmen Nuri Efendi'yi görevlendirmiştir (Çalışlar, 2009:22).

⁸ Demirci Muharebeleri (31 Temmuz- 1 Ağustos 1920) hakkında detaylı bilgi için bkz., Çerkes Ethem, *Anılarım*, Berfin Yayınları, İstanbul, Ağustos 1993, s.61-72.

1.4. 28-29 Ağustos 1920 Muharebeleri ve Uşak'ın Düşmesi

22 Haziran 1920'de Milne Hattı'ndan genel taarruza geçmiş olan Yunan kuvvetleri üç tümen ile Akhisar-Soma- Balıkesir-Karacabey istikâmetinde, iki tümen ile Salihli- Alaşehir istikâmetinde ve bir tümen ile de Aydın'dan Nazilli'ye doğru ilerleyişe geçmiştir (Tümerdem, 1943:11; TİH, C: II, Ks: II, 1999: 248). Söz konusu Yunan kuvvetlerinin kuzey kolunun 30 Haziran 1920'de Balıkesir'i işgal etmesi ile birlikte süvari birlikleri de 2 Temmuz 1920'de Mustafakemalpaşa ve Karacabey'i işgal etmiş, bu kuvvet karşısında bulunan 56. ve 61. Tümenler Bursa'ya çekilmiştir. Bu Tümenleri takip eden Yunan kuvvetleri ise 8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa'ya girerek ileri kuvvetlerini Dimbos- Aksu çizgisine kadar sürmüş, bu harekât karşısında ağır zayıat veren Türk birlikleri Eskişehir'e kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmelerin yaşandığı sırada İngilizler, 25 Haziran 1920 günü Mudanya'ya ve 2 Temmuz 1920'de de Bandırma'ya birlik çıkartmıştır. Salihli yönünde doğuya ilerleyişini sürdüren iki Yunan tümeni ise, 24 Ağustos tarihinde Alaşehir'i işgal etmiş ve bu doğu kolu 28 Ağustos 1920 tarihinde Uşak'a doğru ilerleyişini sürdürmüştür (Atatürk, C:2, 2019: 619; Altınkaya, 1990:107).

1920 yılının Ağustos ayının son haftasına gelindiğinde Batı Anadolu'da Yunan ordusunun kuzey kanadı Bursa'yı geçecek kadar ilerlemiş olmasına rağmen merkezinin Eşme'nin gerisinde kaldığı görülmektedir. Nitekim Alaşehir'de bulunan Yunan askerî yığınının ağırlık merkezinin Uşak'a getirilmesi ve Gediz'in ileri mevzi olarak ele geçirilmesi Yunanlılar için savunulması daha kolay cephe oluşturacağından Batı Cephesi Komutanlığı tarafından, Yunanlıların yakın zamanda Uşak-Gediz istikâmetinde bir taarruza geçmesi beklenmekteydi (Cebesoy, 2019:503-504; Altınkaya, 1990:98).

Yunanlılar ise tahmin edildiği üzere 26 Ağustos 1920 günü taarruza geçmeyi planlamışlardır. Bu plana göre:

- *Yunan 1. Kolordusu (1, 2 ve 13. Tümen ile Ayvalık Tümenleri), geniş bir taarruz görevini üzerine alacak, bu kolordunun asıl amacı Uşak ve Gediz'i işgal etmek olacaktır.*
- *1. Tümen, 2. Tümenin taarruzunu kolaylaştırmak amacıyla Sarayköy- Karıncalıdağ hattını tutarak Menderes Nehri kuzeyinden güney bölgesi istikametinde taarruz edecektir.*
- *2. Tümen, Alaşehir- Uşak çizgisi boyunca Uşak'a taarruz edecek ayrıca Çivil istikametini güvende tutmak amacıyla Ulubey (Göbek) 'e bir müfreze gönderecek, Türk*

kuvvetlerinin Uşak'tan Afyonkarahisar'a çekilmesini önlemek amacıyla da derhal Kapaklar, Ortaköy mevzilerini ele geçirecektir.

- 13. Tümen, Güre üzerinden Karaballılar istikametinde taarruz ederek Türk kuvvetlerinin Gediz üzerine çekilmelerini engelledikten sonra Gediz'e taarruz edecektir.
- Ayvalık tümeni Demirci'de ikmalini yaparak Simav ve Gediz'e taarruz edecektir (TİH, C:II, Ks: II,1999:420).

Yunanlıların Uşak istikâmetindeki taarruz hazırlıklarını ve bölgede sürdürdükleri keşif hareketlerini öğrenen Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa, vaziyeti vakit kaybetmeden Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı'na bildirmiştir (Cebesoy, 2019:504; Tekeli ve İlkin, 1989:332). 23. Tümen önündeki Yunan birliklerinin ileri harekât hazırlığı içinde bulunduğu haberi üzerine harekete geçen Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa, beraberinde bir heyet ile Eskişehir'e gelmiş ve Ali Fuat Paşa'dan durum ile alakalı malûmat istemiştir. Ali Fuat Paşa'nın gerçekleşecek muharebe hakkında “*Artçı muharebeleri vererek Dumlupınar istikametinde çekilecektik. Gediz istikametindeki Kuva-yı Seyyare'de aynı hareketi yapacaktı*” (Cebesoy, 2019:504) şeklindeki karar ve tertibatını onaylayan heyet, Ali Fuat Paşa ile yapılan bu görüşmenin ardından Eskişehir'den trenle hareket ile 12. Kolordu karargâhının bulunduğu Afyonkarahisar'a hareket etmiştir (Altay, 1970:263).

27 Ağustos 1920 günü Yunanlıların yaklaşık 1500 kişiden oluşan bir yürüyüş kolunun Elvanlar yönünde ilerlediği bilgisinin kendisine ulaşması üzerine İzzeddin Bey, harp karargâhı ile birlikte Karakuyu istasyonuna gitmiştir. Batı Cephesi Komutanlığı tarafından Karakuyu doğusu, Külköy batısı ve Karahasan köyü hattında daha önceden zayıf bir tahkimat oluşturulmuş olmasına rağmen İzzeddin Bey'e göre Uşak'ın batısındaki arazinin açıklığı ve bölgeye farklı yönlerden giden yolların bulunması, burada az sayıdaki kuvvetle bir savunma hattı oluşturulup desteklenmesine imkân vermemekteydi (Çalışlar, 2009:24). Müdafaa mevziinin vaziyeti bu şekilde olan 23. Tümen birliklerinin aynı tarihlerde mevcudu ve konumu ise şu şekildedir:

- 176. Alay 345 kişilik mevcudu ile Külköyü'nde bulunmakta.
- 68. Alay, 1. Taburu 138 kişi ve 2. Taburu 125 kişi olmak üzere Karahasan'da bulunmaktadır.
- 68. Alay, 3. Taburu mevcudu 36 kişidir. (27-28 Ağustos gecesi bu taburun 120'yi aşkın askerî firar etmiştir. Bu büyüklükte bir firar hareketi halkın o zamanki psikolojisini gösteren önemli bir örnek teşkil etmektedir.)
- 69. Alay, 1. ve 3. Taburları 244 kişilik mevcudu ile Karakuyu'da bulunmaktadır.

- 69. Alay, 2. Taburu mevcudu 61 kişidir. (bu tabur İney 'de ileri müfrezedeyken Karakuyu mevziine gelene kadar muharebe etmeden mevcudu 61'de kalmış, diğerleri dağılmıştır.)
- 131. Alay 1. Taburun mevcudu 108 kişi, 2. Taburun mevcudu 44 kişi, 3. Tabur mevcudu 86 kişidir. (131. Alay'ın kıtaları Demirci muharebesinden bu mevcutla bir gün sonra gelmiştir.)
- Uşak Hücüm bölüğü 52 kişilik mevcudu ile İney 'de bulunmaktadır.
- Milis süvari takımı 30kişilik mevcudu ile Ahmetli 'de bulunmaktadır.
- Uşak Millî Taburu mevcudu 250 kişi.
- Uşak Millî Süvari Alayı bayram dolayısıyla izinli olarak köylerine gitmişlerdir.
- Karargâh Süvari Bölüğü mevcudu 40 kişi.
- Tümen karargâh bölüğü mevcudu 80 kişi.
- Tümen sıhhiye müfrezesi (Çalışlar, 2009:24-25).

Toplam 1639 muharip ve dokuz top ile 18 makineli tüfekten ibaret olan teçhizatı ve kıtalarının mevcudunun yetersizliği ile İzzeddin Bey'in komutasındaki 23. Tümen'in oldukça zayıf ve yetersiz olduğu görülmektedir.

İzzeddin Bey'in karargâhıyla Karakuyu istasyonunda bulunduğu sıralarda içlerinde Mustafa Kemal Paşa ve Fevzi Paşa ile İsmet ve Salih (Omurtak) Beylerin de bulunduğu heyet, Eskişehir'den Afyonkarahisar'a geçmiş bulunuyordu (Sarıhan,1995:188-189). Burada kendilerine harita üzerinden Karakuyu İstasyonu ilerisindeki müdafaa mevziisi hakkında bilgi veren 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey, mevzi yanlarının herhangi bir kıtaya dayanmaması ve mevcut kuvvetlerin yetersizliği nedeniyle burada bir muharebenin kabul edilmeyerek 23. Tümen'in vakit kaybetmeden Uşak yanında bulunan dağlara dayanan yeni bir mevziye çekilmesi şeklindeki görüşlerini bildirdirmiş, Fahrettin Bey'in bu teklifi üzerine yapılan müzakereler neticesinde Afyonkarahisar'dan gönderilecek bir alay piyade ve Kütahya'dan Ethem Bey'in kuvvetleri ile takviye edilmesi durumunda 23. Tümen'in bulunduğu mevzide düşman kuvvetlerine karşı başarı gösterip gösteremeyeceği hususunda İzzeddin Bey'in görüşlerinin alınması kararı verilmiştir. Bu hususta Fahrettin Bey ile telefonda görüşen İzzeddin Bey, söz konusu kuvvetler yetişirse mukavemet edebileceğini, yetişmeyecekse çekilmenin uygun olacağını ifade etmiş ardından emrindeki birliklerin durumunu bildirerek son kararın kendilerine ait olduğunu belirtmiştir (Altay, 1970:263-264; Çalışlar, 2009:25). Öte yandan Tümen Komutanı Yb. İzzeddin Bey'de bu hatta savunma yapma taraftarı değildir. Fahrettin

Bey'in tavsiye ettiği gibi Uşak'ı sağda bırakarak Kalfaköy-Kopaklar hattında bir savunma yapmak İzzeddin Bey tarafından da daha elverişli görülmüştür (TİH, C:II, Ks: II,1999:419).

İzzeddin Bey ile yapılan bu görüşmenin ardından durumun bir kez de Batı Cephesi Komutanı'na danışılması ve kendisinin uygun gördüğü şekilde hareket edilmesi kararlaştırılmış, bunun üzerine Ali Fuat Paşa ile görüşerek durumu ileten Fahrettin Bey, Ali Fuat Paşa'nın, *“Uşak'ın muharebesiz terk edilmemesi ve Uşak cephesinin takviyesi için Simav'dan Kuva-yı Seyyare'nin, Afyon'dan da 172. Alay'ın trenle sevk edildiği, bu nedenle muharebenin Karahasan- Küllük hattında kabul edilmesi”* (TİH, C:II, Ks.II,1999:419; Altay, 1970:264) doğrultusundaki emri üzerine Mustafa Kemal Paşa, *“o halde yapılacak iş, kuvvetleri bu gece oraya yetiştirmektir. Siz alayı hemen yetiştirmeye çalışınız. Biz de Ethem kuvvetlerini yetiştirmeye çalışalım”* (Altay, 1970:264) diyerek Ethem Bey'e gereken emirlerin yazılmasının ardından Eskişehir'e dönmüştür.

Böylelikle 23. Tümen birlikleri Uşak ve Gediz havalisini, Kızılcahisar ile birlikte kuzey hattını, güneyde 40 kilometrelik Aktaş-Afgan hattı da içinde olmak üzere, bu bölgede olabilecek Yunan harekâtına karşı Uşak- Afyonkarahisar hattını korumak amacıyla (Çalışlar, 2009:26) Karahasan-Küllük hattında savunma yapmak üzere tertiplenmeye başlamıştır.

Kurban Bayramı'nın ikinci gününe denk gelen 26 Ağustos 1920 gününde üç Yunan uçağı Uşak şehrini bombalamış (Tekeli ve İlkin, 1989:333), aynı gün harekete geçen 1. Yunan Tümeni yapılan taarruz planına göre harekete geçmiştir. İlk olarak Aydın-İzmir-Eğridir demiryolu üzerinde bulunan Ortanca istasyonunu işgal eden Yunan birlikleri, küçük bir kuvvetle savunulan Sarayköy'e ilerlemiş (Apak, 1990: 197), böylece İzzeddin Bey'in İstiklal Harbi'ndeki ilk zorlu sınavı olan Uşak Muharebesi başlamıştır. 27 Ağustos 1920 günü bölge halkından alınan bilgiler ve yapılan keşifler aracılığıyla Elvanlar mevkiinde iki taburdan oluşan bir Yunan kuvvetinin toplandığı ve aynı gün Elvanlara kadar trenle nakliyat yapıldığı bilgisi alınmış, yine ahaliden gelen bilgi üzerine Çakaladamları'nda üç bin kişilik Yunan piyade birliğinin bulunduğu öğrenilmiştir. Böylece merkezi Elvanlar da bulunan bir Yunan tümeninin ileri harekâta geçmek üzere hazırlandığı anlaşılmıştır. Bu gelişmeler üzerine 27-28 Ağustos gecesi Banaz'da Kolordu ihtiyatında 176. Alay Uşak ve Karakuyu'ya çağırılmıştır (ATASE, İSH, K:580, G:90).

28 Ağustos günü Eşme ve Elvanlar istikâmetinden harekete geçmiş olan bir Yunan yürüyüş kolu Ahmetli mevkiinde bulunan 69. Alay'ın 2. Taburu'ndan bir bölük ve bir süvari takımına taarruz etmiştir. Üstün kuvvetler ile yapılan bu taarruz neticesinde Piyade Bölüğü, ancak bir subay ve on beş kadar askerle Kışla Dağı üzerinden asıl mevziye, Süvari Takımı ise mevcudunun yarısı ile İney 'deki Emniyet müfrezesi üzerine çekilebilmiştir. Ahmetler'deki

birliklerin çekilmesi üzerine İney 'deki emniyet müfrezesi de 69. Alay'ın 2. Taburu bir bölük eksik ile ve Uşak Hücum Taburu'nun 2. bölümü olmak üzere Karahasan'a gelmişlerdir. Nitekim Yunan süvarilerinin bir kısmı 28 Ağustos akşamına kadar Ulubey'i işgal etmiştir. İney ile Kışlaköy arasında Umurca istikâmetinde ilerleyişine devam eden Yunan birlikleri, akşam saatlerine kadar Akkeçeli ve Umurca sırtlarında süvari keşif kolumuzu çekilmeye mecbur ederek harekâtını sürdürmüştür. Bu sırada Karakuyu-İney demiryolu istikâmetindeki Süvari keşif kolu, üç kilometre uzunluğundaki bu Yunan yürüyüş kolunun Umurca yönünde ilerlemekte olduğunu ve Yunan kuvvetlerinin büyük kısmının orman içinde dinlenmeye çekildiği haberini vermiştir. Bu birlikler dışında üç bölük kadar Yunan süvarisinin de Köşeler ve Sandıklı köylerine girdikleri görülmüştür. Buraya kadar yapılan keşifler ve kara gözetlemelerinden elde edilen bilgiler ışığında 2. Yunan Tümeni'nin, 28 Ağustos akşamı 23. Tümen mevzilerine yaklaşmış ve taarruz hazırlıklarına başlamış olduğu anlaşılmaktadır (TİH,C:II, Ks.II,1999:421; Çalışlar, 2009:28).

28-29 Ağustos gecesi 23. Tümen birliklerinin son durumu ise şu şekildedir:

Kuzeybatıda (Sağda) 176. Alay'ın 1. ve 3. Taburları ile Uşak Millî Taburu Külköyde bulunmakta, bu kuvvetlerin gerisindeki mevzide iki toplu bir sahra bataryası bulunmaktadır.

- *Ortada Karahasan mevzilerinde 69. Alay'ın 1. ve 3. Taburları ile iki sahra ve iki dağ topuyla birlikte bulunmaktaydı.*
- *Güneydoğuda (Solda) 68. Alay'ın 1. ve 3. Taburları bulunuyordu. Bu taburlardan birer bölük yan emniyeti sağlamak amacıyla Susuzviran ve Sırıklı'da bulunmaktaydı* (TİH, C:II, Ks.II, 1999: 422;Tekeli ve İlkin, 1989:334).

23. Tümen'in Kuva-yı Seyyare kuvvetleri tarafından takviye edilmesi doğrultusunda gelen emir üzerine 28 Ağustos günü Kuva-yı Seyyare komutanlarından Reşit Bey, emrindeki adamlarla 23. Tümen'e katılmak üzere Simav'dan ayrılmış⁹, aynı gün 131. Alay'da 23. Tümen'e katılmak üzere yol çıkmıştır. 28 Ağustos akşamına kadar Simav bölgesinden Uşak'a dâhil olan 131. Alaydan bir tabur ve bir dağ topu Bölme 'de, Alay'ın diğer iki taburu Kuyucak'ta, bir müfreze ise Çivril'de konuşlanmıştır (Çalışlar, 2009:29).

28 Ağustos günü 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey ile görüşen İzzeddin Bey, cephedeki vaziyeti kendisine bildirmiş, Fahrettin Bey, Kuva-yı Seyyare birliklerinin 29 Ağustos günü öğlen saatlerine kadar Uşak'a gelebileceğini söyleyerek 23. Tümen'in, Kalfaköy-Tabaklar hattına çekilmesinin ardından Banaz'dan çağırılacak 172. Alay ile desteklenerek

⁹ Uşak Muharebesi'nde Kuva-yı Seyyare'nin arkadan taarruz edeceğine dair; *ATASE İSH*, Kutu: 580, Gömlek:94, Belge No:-

bulunduğu hatta muharebeyi kabul etmesi hususundaki düşüncelerini aktarması üzerine İzzeddin Bey, Tümenin zayıflığını göz önünde bulundurarak Kalfaköy-Tabaklar hattına çekilmenin uygun olacağını söylemiş, ancak Yunan kuvvetlerinin 29 Ağustos sabahı taarruz edeceğini öngördüğünü de sözlerine ekleyerek, 172. Alay'ın trenle Uşak'a zamanında nakledilmesinin kesin olmaması üzerine alayı Banaz'dan emrine alarak Uşak'a naklettirmesinin mümkün olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Fahrettin Bey, 172. Alayı bizzat kendisinin hücum ettirerek, tümenin bulunduğu hatta muharebeyi kabul edeceğini ifade etmiştir (Çalışlar, 2009:29).

28-29 Ağustos gecesi, Yunan kuvvetleri Tümenin sağ kanadına yaklaşarak Külköy 'ün kuzeybatısındaki Şemliktepe'yi işgal etmiştir. Yine aynı gece Kula- Uşak yolu üzerinde tümenin sağ kanadındaki açıklıkta bulunan Sarayköy, yaklaşık yüz kişilik bir Yunan süvarisi tarafından işgal edilmiştir. Böylelikle Yunan kuvvetlerinin 29 Ağustos sabahı yapacağı harekât için hazırlık yapmış olduğu kesinleşmiştir (TİH, C:II, Ks.II, 1999:422; Çalışlar, 2009:30).

Cephede yaşanan gelişmeleri yakından takip eden Tümen Komutanı İzzeddin Bey, savunma tedbirlerini arttırmak amacıyla 131. Alay'ın Bölme 'de bulunan 3. Taburu ile bir dağ topunu ve Uşak Millî Süvari Alayı'nın Uşak'ta toplanabilen bir kısım kuvvetini Sarayköy'e, Kuyucak'ta bulunan 131. Alay'ın 1. Taburunu ise Şemliktepe'ye sevk ederek bu mevkiilerdeki Yunan müfrezelerinin geri atılmasını emretmiştir. İzzeddin Bey'in emriyle Sarayköy'ü almak üzere harekete geçen kuvvetler, 29 Ağustos sabahı bölgeye varabilmiş ve Uşak Millî Süvari Alayı'ndan gönderilen takviye kuvvetler olmaksızın Yunan kuvvetleriyle temasa geçmişlerdir. Ancak her bakımdan üstün Yunan kuvvetlerinin taburu iki taraftan kuşatmaya başlamış bu sırada Uşak Millî Süvari Alayı'ndan gelen kuvvetler taburun sağ tarafında mevzilenmesine rağmen şiddetle taarruz eden Yunan kuvvetleri karşısında yaklaşık iki saatlik bir direnişin ardından Uşak kuzey istikâmetine çekilmeye başlamışlardır. Yine İzzeddin Bey tarafından Şemliktepe'nin geri alınması için gönderilen 131. Alay'ın 1. Taburu 29 Ağustos sabahı Külköy sırtlarına ulaşarak taarruza geçmiş, ancak yoğun Yunan ateşi altında ilerlemek mümkün olmadığından yapılan taarruz duraklatılmak zorunda kalmıştır. Her iki tarafında ilerleme sağlayamaması ve nihayetinde 176. Alay'ın geri çekilmesi üzerine bu birlikler de Uşak kuzey istikâmetine çekilmek zorunda kalmıştır. İzzeddin Bey, elindeki 120 mevcutlu karargâh bölümü ile bu geri çekilmenin önüne geçmek istemişse de tabur mevcutlarının azlığı nedeniyle Yunan kuvvetlerine karşı koyacak yeterli sayıda kuvvet bulamamıştır (TİH, C:II, Ks: II,1999:423).

Yunanlılar, hazırlıkların tamamlanmasının ardından mevcudunda bulunan çok sayıdaki takviye kuvvet ile 29 Ağustos sabahı yaklaşık üç tümen kadar bir kuvvetle Türk mevzilerine karşı taarruza geçmiştir. Yunan birlikleri taarruza başladıkları sırada Afyonkarahisar'dan

gelecek 172. Alay henüz Uşak'a ulaşmamıştır. Böylece 23. Tümen, Afyonkarahisar'dan gelecek takviye kuvvetler ve Çerkez Ethem'in Kuva-yı Seyyare birlikleri gelmeden bulunduğu mevziiyi savunmak zorunda kalmıştır (Tekeli ve İlkin, 1989:335). Yunan kuvvetlerinin 23. Tümen'in sağ tarafını sarması ve Uşak'a doğru ilerleyişini devam ettirmesi üzerine Yunanlılara karşı koymaya çalışan gönüllü süvarilerin de dağılmaya başladığı görülmüştür. Bu durumu İzzeddin Bey, şu şekilde yorumlamaktadır: *“Yerel güçlerin kıtalarını terk etmesi durumu birçok muharebede görülmüştür. Memleketinin düşman işgaline uğradığını görenler doğal olarak köylerini, ailelerini ve mallarını düşünerek merak altında kalıyor ve işin ciddiyetinin farkına varmayarak, selameti köylerine kaçmakta bulacaklarını zannediyorlar”* (Çalışlar, 2009:36).

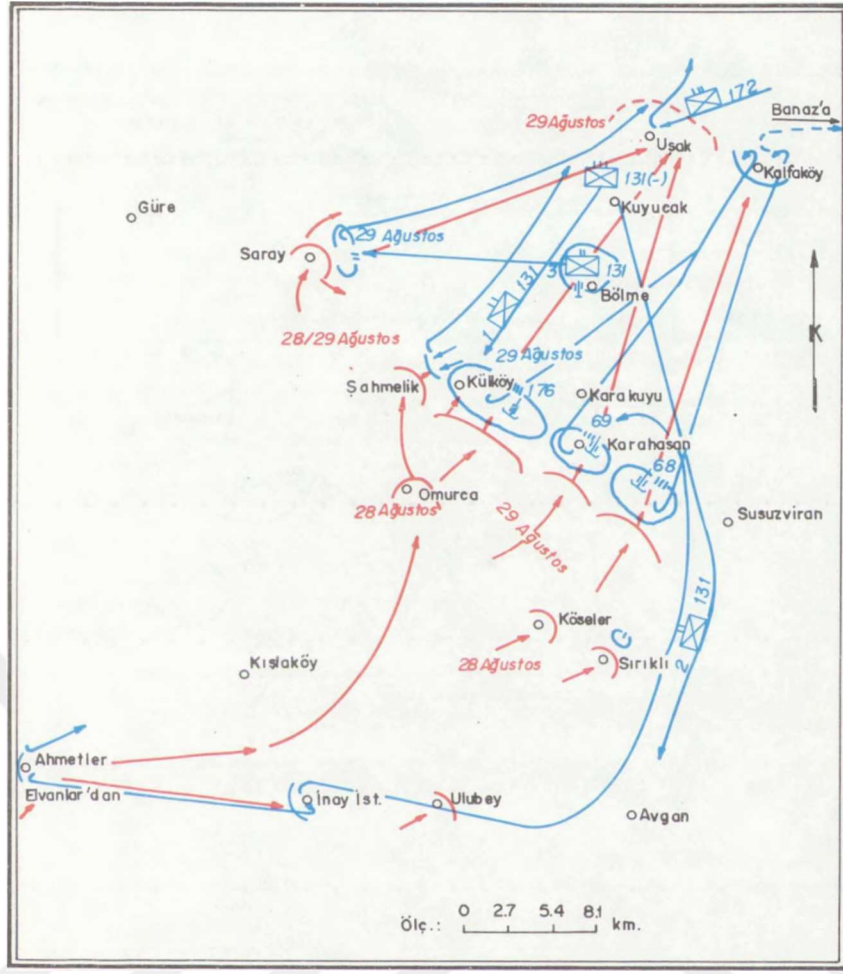
29 Ağustos günü sabah erken saatlerde yoğun topçu ateşiyle beraber bütün cephelerde taarruza geçen Yunan birliklerinin taarruzuna birkaç saat direnebilen 23. Tümen birlikleri durumun kritik bir hal alması üzerine Tümen Komutanı İzzeddin Bey'in emri üzerine geri çekilmeye başlamıştır. Birliklerin geri çekilmesi esnasında Afyonkarahisar'dan Uşak'a henüz gelmiş bulunan 172. Alay trenden indirildiği sırada Uşak'a yaklaşan Yunan birliklerinin yoğun topçu ateşine maruz kalarak henüz vagondan indiremediği dağ topları ve eşyalarını geride bırakarak Uşak'ın kuzeydoğu istikâmetine çekilmek zorunda kalmıştır (Tekeli ve İlkin, 1989:335; Altay, 1970: 266; TİH, C:II, Ks:II,1999:424).

Bu gelişmeler üzerine Tümen Komutanı İzzeddin Bey, düzensiz bir şekilde çekilmekte olan kuvvetlerinin Nohut ovası üzerinden geçerek Banaz'da toplanmalarını emretmiş, kendisi de Kalpaklar'a gelmiştir. Buradaki iki depo bölüğü ile bir istihkâm taburunu da Banaz'a sevk etmiştir. Geri çekilmekte olan Tümen birlikleri, Yunanlıların daha önceden Kalpaklar doğusuna mevzilenmiş olan takip müfrezesinin yoğun ateşi karşısında güçlükle de olsa 29 Ağustos akşamı Banaz istasyonunda toplanabilmiştir (Çalışlar, 2009:35; Tekeli ve İlkin, 1989:335; Apak, 1990:198; TİH, C:II, Ks:II, 1999:424). Banaz istasyonunda toplanan kuvvetler, 69. Alay, 176. Alay'ın bir kısmı, bir istihkâm taburu ile Eskişehir depo taburu ve dört toplu bir sahra bataryası olmuş, Tümenin diğer birlikleri ise Ahatköy istikâmetine çekilmiştir (TİH, C:II, Ks:II, 1999:424).

Uşak'ta yaşanan bu gelişmeler üzerine İzzeddin Bey'in emrindeki kuvvetler ile Banaz'a geçtiği kendisine bildirilen 12. Kolordu Komutanı Fahrettin Bey, derhal bir tren hazırlatarak beraberinde Aşir Bey ve karargâh bölüğü ile birlikte Uşak'a hareket etmişse de Küçükköy (Yıldırım Kemal) istasyonunda, Uşak'tan gelen ve içlerinde Kuşçubaşı Eşref ile az sayıda askerin bulunduğu bir trenden Yunanlıların Uşak'a girmiş olduğu haberini almış, bu trendeki cephaneyi Afyonkarahisar'dan gelen trene aktararak doğruca Dumlupınar'a geçmiştir (Altay, 1970:266). Banaz'da bulunan İzzeddin Bey ile görüşen Fahrettin Bey, elindeki tüm kuvvetleri

Dumlupınar'a sevk etmesini, böylece buraya gelen kuvvetlerle daha yeni bir savunma mevzii kurulabileceğini söyleyerek İzzeddin Bey'i Dumlupınar'a çağırmıştır. Nitekim 31 Ağustos 1920 tarihine gelindiğinde tüm kuvvetler Dumlupınar'a çekilerek (Tümerdem, 1943:11) yeni bir savunma mevzii kurulmaya başlanmış, İzzeddin Bey de Dumlupınar'a gelerek hazırlanan cepheyi teslim almıştır. Fahrettin Bey'de şehri yatıştırmak üzere Afyonkarahisar'a dönmüştür (Altay, 1970:266; Tekeli ve İlkin, 1989:335-336).

29 Ağustos 1920 tarihinde Uşak'ın işgal edilmesi (ATASE, İSH, K:580, G:104, Belge No:104-104aa; Akşam Gazetesi, 31 Ağustos 1921:1) ile birlikte Yunan ordusu, Uşak-Gediz hattına kadar ilerlemiş, yaklaşık 20.000 mevcudu bulunan bu Yunan kuvvetleri karşısında savunma yapması kararlaştırılan 23. Tümen yaklaşık 2.000 kişilik mevcudu ile muharebeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. 1500 kişilik mevcuduyla 1. Kuva-yı Seyyare, yine 1500 kişilik mevcudu ile 172. Alay, 800 mevcutlu Depo Taburu ile İstihkâm Taburu muharebeye yetiştirilememiş olmasına rağmen Yb. İzzeddin Bey'in komuta ettiği 23. Tümen üstün kuvvetli Yunan birliklerine karşı büyük bir direniş göstermiştir. Bu muharebe sonucunda Tümen; 40 şehit, 70 yaralı vermiş ve 5 top kaybetmiştir (TİH, C:II, Ks: II, 1999: 425-426; Çalışlar, 2009:37-38).

Harita 1. Uşak'ın Düşmesi (29 Ağustos 1920)

Kaynak: (TİH, C:II, Ks:II, 1999: Kroki :25)

Yunan tarih kitaplarında Uşak Taarruzu'nun sebebi Türklerin Demirci bölgesindeki Yunan kuvvetlerini tehdit etmiş olmaları olarak gösterilmiştir. Aynı şekilde Uşak'ın işgaline ilişkin olarak 31 Ağustos 1920 tarihli bir haberde Uşak'ın işgalinden sonra Rum kilisesinde şükran ayinleri düzenlendiği ve ayinden sonra da ziyafet verildiği aktarılmıştır. Aynı tarihli bir başka habere göre Yunan ordusunun Anadolu'daki başarılarının Türkleri ikiye böldüğü aktarılmaktadır. 6 Eylül tarihinde yayınlanan bir başka haberde ise üç aydır Uşak'ta önemli miktarda kuvvet bulunduran Türklerin buradan uzaklaştırıldıkları ifade edilmiş ve bu harekâtın Türk çevreleri üzerinde büyük etkisi olduğunu belirtmiştir. Muharebenin ardından Afyonkarahisar için büyük endişe duyan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı komutanların bir Savaş Meclisi topladıklarını yazmaktadır (Erdem, 2010:249). Uşak'ın işgali Yunan basınında bu şekilde aktarılırken İngiliz basını benzer ifadelerle dört topçu piyade alayından müteşekkil Türk kuvvetlerinin ağır kayıplarla Yunan kuvvetleri tarafından Uşak'tan çekilmeye zorlandığını nakletmiştir (Yorkshire Post And Intelligencer, 31 Ağustos 1920:8; Leicester Daily Post, 31

Ağustos 1920:1; Sheffield Daily Telegraph, 31 Ağustos 1920: 6; Birmingham Daily Gazette, 1 Eylül 1920:1).

Uşak Muharebesi hakkındaki kamuoyuna aktarılan haberleri değerlendiren İzzeddin Bey, muharebe sonucunun Yunanlılar tarafından abartılı bir şekilde yansıtıldığını ve propaganda aracı olarak kullanıldığını belirtmiştir. Aynı zamanda Yunanlıların haklı haksız birçok sivil esir etmiş olabileceklerinin mümkün olduğunu ifade eden İzzeddin Bey, cephenin çabuk yarılması ve dolayısıyla muharebesinin kısa sürmesi nedeniyle şehit ve yaralı sayısının da iddia edilenden az olduğunu belirtmektedir (Çalışlar, 2009:40-41).

Yerel basında ise Uşak'ın kaybına ilişkin olarak *Vakit* gazetesi 1 Eylül 1920 tarihli nüshasında “*Yunanlılar Uşak'ı işgal ettiler*” başlığını kullanırken (Vakit, 1 Eylül 1920:1) aynı tarihli *İleri* gazetesi, “*Anadolu harekâtı: Bir Yunan tebliği*” başlıklı haberinde Alaşehir ve Uşak havalisi haritası ile birlikte Alaşehir şarkındaki muhaberat: Uşak şehrini işgal ettiler ifadeleri ile Yunan Başkomutanı tarafından yayınlanan 29 Ağustos tarihli resmi tebliğe yer vermiştir (İleri, 1 Eylül 1920:1).

II. BÖLÜM

2. İZZEDDİN (ÇALIŞLAR) BEY'İN 61. TÜMEN KOMUTANLIĞI SIRASINDAKİ FAALİYETLERİ

2.1. İzzeddin Bey'in 61. Tümen Komutanlığı'na Tayin Edilmesi

Yunan birliklerinin Uşak- Gediz hattına ilerlemeleri üzerine Batı Cephesi'nin tertibatında da değişiklikler yapılmıştır. Cephe kuvvetlerinin yeni tertibatı şu şekilde gerçekleşmiştir:

- *İnegöl- Yenişehir- Bilecik- Pazarcık muntıkasında Miralay Kazım Bey (Özalp) komutasındaki Ertuğrul Grubu¹⁰ (11. ve 61. Tümenler ile 1. süvari livası) süvari livası hariç olarak Eskişehir- Seyitgazi muntıkasına nakledilmiştir.*
- *Yirmi dördüncü tümen, Adapazarı ve Gevye muntikalarını Gökbayrak taburu ile diğer millî müfrezelere bırakarak bir Alay'ını Pazarcık'ta bulunan süvari livasına istinat olmak üzere terk edecek ve mütebaki kuvvet ile İnönü- Bozüyük'te toplanacaktır.*
- *On ikinci kolordu, 23. Tümeni ile Dumlupınar'da ve 57. Tümeni ile Denizli'de kalacak, fakat mürettep tümeni ile Afyonkarahisar'da toplanacak, 57. Tümeden de bir alay Afyon'a geçecektir.*
- *Çerkez Ethem'in Kuvva-yı Seyyaresi Gediz güneyinde eski vaziyetinde kalacaktır.*
- *Adapazarı- Gevye- Bilecik, Kütahya, Eskişehir, Afyon gibi mevkilerde müdafaaya elverişli malzeme ve teçhizatın bir programa göre içlere sevkine başlanmış, hükümet de mali müesseselerin dâhiline naklini emretmiştir.*
- *İnönü ve Seyitgazi doğusunda mevziler ihzar ve tahkim edilecektir (Cebesoy, 2019: 508-509).*

Aynı tarihlerde Yunan işgal kuvvetlerinin durumu ise şu şekildedir:

- *Küçük Asya Ordusu: genel karargâhı İzmir'de komutanı Korgeneral Papulas.*
- *İzmir Kolordusu: Komutanı Tümgeneral Petmezas, karargâhı ve bağlı birlikleri Mudanya'da.*

¹⁰ Ertuğrul Grubu, 1920 yılında, Kazım Bey (Özalp) tarafından, Eskişehir'de bulunan halk ve Batı Cephesi Komutanlığı tarafından toplanarak subayların emri altında eğitim yaptırılan bir depo birliği ile emrine verilen 11. Tümeden oluşturulan, karargâhı Bilecik'te bulunan bir birliktir. Kazım Özalp, Millî Mücadele, C: I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1971, s. 149. Ertuğrul Grubu, 26 Aralık 1920 tarihinde lağvedilmiştir. ATASE İSH, Kutu:688, Gömlek: 91, Belge No: 91/91aa.

- *Manisa Tümeni: Komutanı General Gargadilis, Kandıra, İzmit bölgesinde, karargâh ve bağlı birlikleri İzmit'te.*
- *İzmir Tümeni: Komutanı Albay Bukolavas, Gemlik ve civarında karargâh ve bağlı birlikleri Gemlik'te.*
- *Adalar Tümeni: Komutanı Albay Karakulos, Bursa civarında, karargâh ve bağlı birlikleri Bursa'da.*
- *Süvari Tugayı Yalova'da.*
- *1'nci Kolordu: Komutanı Tümgeneral Niger, karargâh ve bağlı birlikleri Alaşehir'de.*
- *13'ncü Tümen: Gediz ve civarında Karargâh ve bağlı birlikleri Gediz'de.*
- *2'nci Tümen: komutanı Albay Velatas, Uşak ve civarında, karargâh ve bağlı birlikleri Uşakta.*
- *Ayvalık Tümeni: Komutanı Konstantinos Sumbasakas, Alaşehir- Uşak bölgesinde.*
- *1'nci Tümen: Komutanı Nikolas Zafiriou. Nazilli, Aydın ve Söke bölgesinde, karargâh ve bağlı birlikleri Aydın'da bulunuyordu (TİH, C:II, Ks:III, 1999:35-36).*

1920 yılı Eylül ayına gelindiğinde 23. Tümen ile birlikte Dumlupınar mevziinde Tümenin tahkimat, talim ve eğitim işleri ile meşgul olan Yb. İzzeddin Bey, 3 Eylül 1920 günü karargâhıyla birlikte Çiftlik'te bulunduğu sırada Ertuğrul Grubu Komutanı Alb. Kâzım (Özalp) Bey'in, "Ertuğrul Grubu iki tümeni ile Eskişehir civarında toplanmıştır. Batı Cephesi'nin bu ihtiyatlı kuvveti, gerektiğinde diğer birlikler de katılarak düşmanın herhangi bir istikametten taarruzu halinde topluca ve karşı bir harekette bulunacaktır. Çok önemli olan böyle bir hareketin iyi şekilde yapılması, tümen komutanlarının sevk ve idaredeki kudret ve kabiliyetlerine bağlı olduğundan ve sizin bilinen askerî yeteneğinizden memleket adına da geniş ölçüde yararlanmak düşüncesindeyiz. Şu anda bir müfreze durumunda ve belirli bir görev karşısında bulunan 23'ncü Tümen yerine, çok geniş ve faal bir görev yapacak olan 61'nci Tümen komutanlığını üstlenmenizi rica ederim. Kabul edeceğinizi umarak Fuat Paşa'ya arz ettim" (Çalışlar, 2006a:2) şeklindeki telgrafı üzerine Kazım Bey'in gösterdiği samimiyet ve güvenin özellikle Uşak Muharebesi'nin ardından kendisini olumlu yönde etkileyerek gayretini arttırdığını ifade eden İzzeddin Bey, Kazım Bey'e, büyük bir memnuniyetle 61. Tümen Komutanlığı'nı kabul ettiğini (Çalışlar, 2006a:3) bildiren bir cevap vermiş ve 23 Eylül 1920 tarihinde 61. Tümen Komutanlığı'na tayin edilmiştir (Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1994:220).

İzzeddin Bey'in 61. Tümen Komutanlığı'na tayin edilmesi üzerine 23. Tümen Komutanlığı vekâletine 172. Alay Komutanı Yb. Osman Bey getirilmiştir¹¹ (Çalışlar, 2009:46). 61. Tümen Komutanlığı'na tayin emrini almasının ardından yeni tümenin başına geçmek için harekete geçen İzzeddin Bey Afyonkarahisar üzerinden Kütahya'ya ulaştığı sıralarda Çerkez Ethem ve kardeşleri ile Ertuğrul Grubu Komutanı Alb. Kâzım Bey de Kütahya'da bulunmaktaydı (Özalp, 1971:163). Kütahya'da kısa süre kaldıktan sonra Alb. Kâzım Bey ile 61. Tümen karargâhının bulunduğu Kızılınler'e hareket eden İzzeddin Bey (Çalışlar, 2009:47; Özalp, 1971:163), yolculuk boyunca çetecilerin bölge halkında büyük bir korku yarattığını gözlemlemiştir. Düzen ve emniyetten yoksun olan çetelerin önüne geçmek için vakit kaybetmeden düzenli ordu teşkilatının oluşturulmasının hayati önem taşıdığını düşünmekte olan İzzeddin Bey, bu durumu oldukça önemseyerek Mustafa Kemal Paşa ve Alb. İsmet Bey'e bu tehlikeli vaziyet hakkında bir mektup yazmıştır (Çalışlar, 2006a:3-4; Çalışlar, 2009:47; Selek, 2020:717). İzzeddin Bey'den gelen bu mektuplar üzerine bir süre sonra Genelkurmay Başkanı İsmet Bey tarafından İzzeddin Bey'in mektubuna cevap niteliği taşıyan bir haber gelmiştir. İsmet Bey'in vermiş olduğu cevapta yer alan, *"Bildiğimiz bu intizamsızlık derterli ordumuzun başarıları ile ortadan silinecektir. Eğer yine başlangıçtan beri düzensiz birliklere ihtiyaç duymuşsak bu, düzenli birliklerimizden ancak yavaş yavaş yararlanılabiliyor olmasındandır. Bu noktaya bütün komutanların dikkat etmelerini isterim. Bizim davamız, öncelikle Yunan taarruzu ile Türkiye'nin yıkılmayacağını ispat etmekle kazanılacaktır. Ondan sonra da Yunanlıların Anadolu'yu istila etmeye güçlerinin yetmeyeceğini göstermek lazımdır. Bu iki noktayı hallettikten sonra zaman, doğu istilasına fırsat verecek ve bizim yok edilmesi güç ve zararsız bir millet olduğumuza hükmedilecektir..."* (Çalışlar, 2006a:4-5; Selek, 2020:717; Cebesoy, 2019:537) ifadeleri Yunan işgali karşısında başlıca hedefin düzenli ordu birliklerinin başarılı olması ve Millî amaçların ancak düzenli ordu birlikleri tarafından sağlanabileceğini açıklaması bakımından büyük önem arz etmektedir (Çalışlar, 2006a:4-5).

61.Tümen karargâhının bulunduğu Kızılınler mevkiine ulaştığında Topçu Yb. Galip Bey'den Tümeni teslim alan İzzeddin Bey, böylelikle 61. Tümen Komutanı olarak görevine başlamıştır (Çalışlar, 2009:48; Görgülü, 2021:344). İzzeddin Bey'in göreve başladığı günlerde 61. Tümen karargâhı Kızılınler'de, 174. Alay Gökçekısı, Uluçayır mevkiinde, 190. Alay Musaözü, Eşenkaraca'da, Tümen Topçu Alayı Kızılınler'de bunun doğusunda Değirmenler'de, İstihkâm ve Sıhhiye Bölükleri ise yine Kızılınler mevkiinde konuşlandırılmıştır (Çalışlar, 2006a:4-5).

¹¹ 23. Tümen'in komutasını daha sonra Kurmay Binbaşı Ömer Halis (Bıyıktaş) Bey üstlenecektir. Sabahattin Selek, *Milli Mücadele*, Doğan Kitap, İstanbul 2020, s.716.

Bu kuvvetlerin yanı sıra 61. Tümen'in kuruluşunda 189. Alay'ın da var olduğu bilinmektedir ancak bu Alay, Tümene gönderilmemiş yerine yeni kurulmuş olan 159. Alay Akçayır'a yerleştirilmiştir. 61. Tümen, her ne kadar Balıkesir ve Bursa cephelerinde gerçekleşen muharebelerde hasar görmüş ve dağılmış olsa da o tarihten itibaren yeniden kurulmuş ve büyük ölçüde düzenlenmiştir. Öte yandan o günün şartlarıyla ancak en kuvvetli alaylarda bulunabilecek silah miktarına da sahip olan 61. Tümen her bakımdan İzzeddin Bey'in kısa süre önce komuta etmiş olduğu 23. Tümen'den daha iyi durumdadır (Çalışlar, 2006a:5).

1920 yılının Eylül ayı sonlarına gelindiğinde 61. Tümen'in eğitimi ile ilgilenmeye devam eden İzzeddin Bey, herhangi bir saldırı ihtimaline karşı Eskişehir'i muhafaza etmek amacıyla hazırlanmış olan mevzileri dolaştıktan sonra Karacaşehir'e geçmiş, burada iken Eskişehir civarındaki araziye tetkike çıkmış olan Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa ile karşılaşmıştır. Uşak Muharebesi'nin cereyanı hakkında yaptıkları konuşmanın ardından Ali Fuat Paşa, Ertuğrul Grubu'nun Eskişehir'e nakledilmesine dair kararın Uşak Muharebesi neticesinde Yunanlıların doğuya doğru harekâta devam edebilme ihtimalleri üzerine alındığını söylemiştir (Cebesoy, 2019:537; Çalışlar, 2006a:5).

1920 yılının Ekim ayı başlarında Ertuğrul Grubu'nun Kütahya bölgesinde toplanması üzerine 61. Tümen birlikleri de kara yürüyüşleri ile Kütahya'ya hareket etmiş ve bu bölgede; Tümen karargâhı Ovaköy'de, 159. Alay Bölcek'te, 174. Alay Afa, Dumlupınar ve Cıvli köylerinde, 190. Alay Güveççi ve Sofular'da, Topçu Alayı Parmakören ve İnköy'de, İstihkâm Bölüğü Ovaköy'de, Sıhhiye Müfrezesi ise Kütahya'da konuşlanmıştır (TİH, C:II, Ks:III, 1999:44; Özalp, 1971:163; Çalışlar, 2006a:6; Çalışlar, 2009:50-51).

Ertuğrul Grubu'nun diğer bir tümeni olan 11. Tümen ise Kütahya ile Alayunt arasındaki köylerde, Ertuğrul Grubu karargâhı ise Alayunt istasyonunda bulunmaktadır. Kütahya bölgesine yerleşildiğinde Tümenin eğitimine kaldığı yerden devam eden İzzeddin Bey, aynı zamanda tatbikatlar ve subaylarla birlikte atlı seyahatler yaparak Kütahya bölgesini ve arazisini de tanımıştır. Bu günlerde Kuva-yı Seyyare Komutanı Ethem Bey kendisini Kuva-yı Seyyare şehitler için okutacağı mevlide de davet etmiştir (Çalışlar, 2007a:445; Çalışlar, 2006a:6-7).

1920 yılı Eylül ayı başından Ekim ayı sonuna kadar Batı Cephesi'nde önemli bir hareket ve faaliyet olmamış, Cephe kuvvetleri toplanma bölgelerinde toplanarak eğitim, takviye gibi işlerle meşgul olmuşlardır (TİH, C:II, Ks:II, 1999:426).

2.2. Gediz Taarruzu (24 Ekim 1920- 6 Ocak 1921)

2.2.1. Gediz Taarruzu'nun Hazırlıkları

1920 yılı Ağustos ayı sonlarından itibaren Batı Cephesi'nde askerî harekât açısından yaşanan durgunluk ve bekleyiş askerin moralini oldukça bozmuş, firar olaylarında ise büyük bir artış yaşanmıştır. Bu durumun yanı sıra daha önce de belirttiğimiz üzere Bursa ve Uşak'ın kaybedilmesi bütün memlekette derin bir üzüntüye sebep olmuştur (Özçelik, 1993:164; TİH, C:II, Ks:II,1999:426). Bu şartlar altında Eylül ayında Batı Cephesi'nde, Gediz'de bulunan ve bir tümen olduğu düşünülen Yunan kuvvetine taarruz ederek burada bir başarı sağlama fikri ortaya çıkmıştır (Belen, 1983:216; Özçelik, 1993:165).

Gediz, İzmir Körfezi'nden denize dökülen Gediz Nehri'nin kaynaklarından olan bir dere üzerinde bulunmakla birlikte Kütahya, Uşak ve Simav'a birer yolla bağlanan ve Batı Anadolu'ya giden önemli askerî aktarma yolları üzerinde bulunan Şaphane Dağı'nın doğu eteklerindeki küçük bir kasabadır (Çalışlar, 2009:78). Yunanlılar, Uşak'ı işgal etmelerinin ardından kuzey yanlarını korumak amacıyla Gediz'i de işgal etmiş ve 13. Tümenlerini burayı korumak üzere Gediz'de bırakmışlardır. Bu dönemde söz konusu Tümen ana Yunan kuvvetlerinden soyutlanmış halde bulunmaktaydı (Burgaç, 2018:47-60; Yurt Ansiklopedisi, C:VII, 1982-1983:5307). Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın 13 Ekim 1920 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'na yaptığı Gediz'de bulunan Yunan Tümeni'ne taarruz etme hususundaki teklifi (Atatürk, 2019:665; AFPHKD, C:IV, Belge No:848, 2013:1880-1881) de esasen bu noktaya dayanmaktaydı. Zira Ali Fuat Paşa'ya göre, Gediz baskını askerî bakımdan elzemdi. Yunan Cephesi'nin zayıf noktası olarak gördüğü Gediz'e yapılacak olan ani bir taarruz hareketi başarılı olduğu takdirde asker ve halk arasında olumlu bir tesir bırakacak ayrıca Yunanlıların da ruh halini olumsuz etkileyecektir. Ona göre bu haliyle en uygun zaman ve hedef Gediz'de yalnız kalan bu Yunan Piyade Tümeni'ne Ekim ayı sonlarına doğru taarruz etmek olacaktı (Cebesoy, 2019:543-545; Burgaç, 2018:47-60).

Gediz Taarruzu teklifinin gerçekte kimin fikri olduğu konusunda farklı görüşler olsa da İzzeddin Bey, Gediz üzerine yapılacak bir taarruz fikrinin esasen Ethem Bey'den çıktığını ve söz konusu taarruzu en çok Ethem Bey'in gerekli gördüğünü söylemektedir (Çalışlar, 2006a:7). Ertuğrul Grubu Komutanı Kazım Bey'in anılarında yer alan “*Çerkez Ethem ve arkadaşları, Gediz civarında bulunan düşman tümenine taarruz etmek istiyorlardı. Fakat kuvvetleri yeterli olmadığından nizamiye kıtaları ile takviye edilmelerini istediler*” (Özalp, 1971:164) sözlerinin yanı sıra Mustafa Kemal Paşa'nın taarruz fikrinde Ethem Bey ve kardeşlerinin etkisinin olduğunu belirten sözleri (Atatürk, 2019:665) de İzzeddin Bey'in görüşünü destekler niteliktedir.

Genelkurmay Başkanı İsmet Bey, Ali Fuat Paşa'nın bu teklifine istinaden verdiği 14 Ekim 1920 tarihli cevabında Gediz'e yapılacak herhangi bir taarruz hareketinin sakıncalarından bahsederek bir süre daha beklemek gerektiğini belirtmiş, bu hususta görüşmek üzere birkaç gün içinde Batı Cephesi karargâhına geleceğini bildirmiştir (AFPHKD,C:IV, Belge No:854, 2013:1897; İnönü, 1985:213; Burgaç, 2018:47-60; Özçelik, 1993:166). Aralarındaki görüş ayrılıklarının giderilmesi gerektiğini düşünen Ali Fuat Paşa 16 Ekim 1920 tarihinde İsmet Bey'den Eskişehir'e gelmesini tekrar rica etmiş nitekim ikili arasındaki görüşme 17 Ekim 1920 tarihinde gerçekleşmiştir. Yapılan görüşme sırasında da İsmet Bey'in düşüncesinde ısrarının devam etmesi üzerine bu meselenin bir de taarruza katılması planlanan kuvvetlerin komutanlarıyla tartışılması ve komutanlar cephaneyi yeterli gördüğü takdirde taarruzun gerçekleştirilmesi kararı alınmıştır¹² (Özçelik, 1991:584). Alınan bu karar üzerine Ali Fuat Paşa, bölgeyi keşif ve tetkik etmiş olan Ertuğrul Grubu Komutanı Kazım Bey, 2. Tümen Komutanı Mehmet Arif ve 61. Tümen Komutanı İzzeddin Beyler ve kurmay başkanları ile Kuva-yı Seyyare komutanı Ethem Bey'i Alayunt İstasyonunda yapılacak olan toplantıya çağırmıştır (Cebesoy, 2019:546; Selek, 2020:721; Özalp, 1971:164; Özçelik, 1993:166).

18 Ekim 1920 tarihinde gerçekleşen toplantıda adı geçen komutanlara cephane durumu hakkında bilgi veren Ali Fuat Paşa, taarruzun gerçekleşmesi halinde bir başarı kazanılsa da muharebenin uzaması durumunda cephane sıkıntısı çekilebileceğini açıklamış, taarruzun gizliliği ve baskın tarzında icra edilmesi için alınması gereken tedbirler hususunda onları bilgilendirmiştir (Cebesoy, 2019:546; Çalışlar, 2006a:7). Bunun üzerine Ethem Bey, Gediz'de tek bir Yunan Tümeni bulunması nedeniyle baskın şekline yapılacak bir taarruzla bu Tümen'in yok edilmesi ve cephane ihtiyacının da elde edilecek ganimetlerden karşılanabileceğini söyleyerek Seyyar Kuvvetler'in Uşak-Gediz yollarını keserek Yunanlıların yardım almasını veya Gediz'deki Yunan kuvvetlerinin geri çekilmesine başarılı bir şekilde engel olacağını belirtmiş, 11. Tümen Komutanı Yb. Arif Bey de Ethem Bey'in görüşlerine katılmıştır (Çalışlar, 2006a:7; Selek, 2020:722-723; Çalışlar, 2009:52). Toplantıya katılanlar arasında bulunan 61. Tümen Komutanı İzzeddin Bey ise bu görüşlerden farklı olarak, *"Cephane durumu muharebenin devamını sağlayamayacak durumdaysa beklenmedik sıkıntılarla karşılaşılabilir, esasen bu taarruzun mevzii bir başarıdan başka bir sonuç getirmeyeceğini, bununla birlikte 61. Tümen'in de muharebe edebilecek ve görevini yerine getirebilecek güçte olduğunu"* (Çalışlar, 2006a:7; Çalışlar, 2009:52)söylemiş ardından, *"Eğer seyyar kuvvetler, düşmanın hem ricat hattını keser hem de Uşak istikametinden alabileceği"*

¹² Mustafa Kemal Paşa'da Büyük Nutuk'ta Alb. İsmet Bey'in Gediz Taarruzunun yapılmasına karşı olduğunu beyan etmektedir. bkz. Atatürk, a.g.e., s.667.

kuvvetleri Köprühan hattında durdurmaya muvaffak olursa, tümenlerimiz taarruzumuzu muvaffakiyetle neticelendirecek kudrettedir” (Kutay, 1977:366) diyerek taarruzun başarısını Kuva-yı Seyyare kuvvetlerinin görevini tamamlamasına bağlamıştır (Hoşgör, 2019:50-51). İzzeddin Bey’in bu ifadelerine bakıldığında Gediz Taarruzu’nun fayda ve zararları bakımından oldukça gerçekçi ve isabetli değerlendirmeler yapmış olduğunu görmekteyiz. Öte yandan Ertuğrul Grubu Komutanı Alb. Kazım Bey taarruz hakkında kesin bir görüş bildirmemekle birlikte taarruzdan yana olduğunu hissettirmiş, nitekim gerçekleşen toplantı neticesinde komutanların mevcut cephanenin yeterli düzeyde olduğunu belirtmeleri üzerine oybirliği ile Gediz’e taarruz kararı alınmıştır (Çalışlar, 2009:52; Çalışlar, 2006a:8; Hoşgör, 2019:52; Özçelik, 1993:166; Kutay, 1977:367).

Alayunt toplantısında yapılması kararlaştırılan taarruz planlanarak her tümenin görev ve sorumlulukları belirlenmiş, aynı gün Ali Fuat Paşa tarafından Alb. İsmet Bey’e taarruzun yapılacağı gün ve plan ayrıntılarıyla bildirilmiştir (Hoşgör, 2019:52; Özçelik, 1993:166). Bu plana göre Gediz’de bulunan Yunan tümenine taarruz edecek kuvvetler aşağıdaki şekilde tertiplenmiştir:

- *Merkez Taarruz Grubu, adı altında Ertuğrul Grubuna Yunan tümenine taarruz görevi verilmiştir. Komutanı Alb. Kazım Bey olan Ertuğrul Grubu;*
 - a. *11. Tümen*
 - b. *61. Tümen*
 - c. *Kuva-yı Seyyare*
 - d. *Depo Alayı*
 - e. *Cephe ve kıta kollarından oluşmaktadır.*
- *Sağ Kanatta Grubunda komutanı Süvari Yb. Atıf Bey olan 24. Tümen bulunmaktadır. Yunan ordusunun Bursa grubuna karşı olan 24. Tümen;*
 - a. *1. Süvari Livası*
 - b. *24. Tümenin bütün alayları*
 - c. *Gökbayrak Taburu*
 - d. *Kütahya Millî Alayı*
 - e. *Tümenin emrindeki Millî Taburlar (Emet ve Bolşevik taburları)*
 - f. *Mebus Keskinli Rıza Bey müfrezesi*
 - g. *Karacaşehir Müfrezesinden oluşmaktadır.*

- *Sol Kanat Grubunda Komutanı Alb. Fahrettin Bey olan 12. Kolordu bulunmakta, kolordu Yunan ordusunun Uşak grubuna karşı bulunmaktaydı;*
 - a. 23. Tümen
 - b. Mürettep Tümen
- *Batı Cephesi'nin ihtiyatı ise 57. Tümandır* (Hoşgör, 2019:53-54; Cebesoy, 2001:103).

Gediz üzerine yapılacak taarruzu Ertuğrul Grubu'na bağlı 11. ve 61. Tümenler ile Kuva-yı Seyyare gerçekleştirecek, 24. Tümen ve 12. Kolordu ise takip harekâtını üstlenecektir. Harekât planına göre, 61. Tümen Gediz yolunun kuzeyinden, 11. Tümen güneyinden taarruz edecek, Kuva-yı Seyyare ise Uşak'tan gelebilecek Yunan kuvvetlerini Değirmen-Hamidiyehanı hattında durduracak ve Gediz'deki Yunan Tümeni'nin Uşak istikâmetine çekilmesini engelleyecektir (Yakın Tarihimiz, C:2, S:23; 294-295; Burgaç, 2018:53; Belen, 1983:216; Cebesoy, 2019:548). Taarruzun baskın şeklinde yapılması planlandığı için Ali Fuat Paşa 19 Ekim 1920 günü gönderdiği cephe emrinde taarruza katılacak birliklerin 20 Ekim'den itibaren ileri yürüyüşe geçmelerini bildirmiştir (Çalışlar, 2009:54; Özçelik, 1993:167; Burgaç, 2018:53).

Ali Fuat Paşa'nın 19 Ekim tarihli ileri harekât emri 61. Tümen'e sabah saat 03.00'te ulaşmış bunun üzerine Yb. İzzeddin Bey, 20 Ekim günü saat 08.00'de emrinde bulunan birlikleri ileri harekâta geçirmiştir. 61. Tümen 159. Alay'ını Ertuğrul Grubu'na ve bir sahra bataryasını da 11. Tümenin emrine verdiğinden İzzeddin Bey'in komutası altında iki piyade alayı ile sekiz top kalmıştır (Çalışlar, 2009:55-56; Hoşgör, 2019:59). Taarruz için ileri harekâtını 21, 22, 23 Ekim 1920 günleri gece yürüyüşleri ile tamamlayan kuvvetler fark edilmeden taarruz yerlerine ulaşarak mevzi almışlardır (Burgaç, 2018:53; Belen, 1983:217; Çalışlar, 2006a:10) . Ali Fuat Paşa, 22 Ekim 1920 tarihinde kuvvetlerin ileri harekâtlarını tamamlamaları üzerine 24 Ekim günü taarruza geçileceğini bildiren emrini göndermiştir (ATASE, İSH, K:702, G:5, Belge No:5). Cephe Komutanı'nın taarruz emrin alan 11. ve 61. Tümen birlikleri hava şartlarının elverişsizliğine rağmen 24 Ekim sabahı saat 06.00'da Yunan mevzii önüne ilerlemişlerdir¹³.

¹³ Araziyi iyi bildikleri gerekçesiyle kılavuzluk yapmak için Kuva-yı Seyyare tarafından 61. Tümen emrine verilen 30 kişilik atlı bir müfreze, İzzeddin Bey ve Karargâhını Yağdıgın Köyü'nden hareketle Yunuslar Köyü'nün doğu sırtlarına götürecekken gece saatler boyunca ormanlık arazide dolandırarak ters istikâmete götürmüşler, İzzeddin Bey ve karargâhı yönlerini ancak şafak söktüğünde bulabilmiştir. Kılavuzların yön tayinindeki bu hatalarına oldukça kızan İzzeddin Bey, anılarında: “*Seyyar Kuvvetler, bir Tümen Komutanının şafakla birlikte Yunuslar civarında bulunmasının önemini ve mecburiyetini anlayacak kimseler değillerdi*” demektedir. Çalışlar, *Gediz, Kütahya ve İkinci İnönü Muharebelerinde 61'nci Tümen*, s.11; Hoşgör, *a.g.t.*, s.68-75.

2.2.2. Gediz Taarruzu'nun Başlaması ve 61. Tümen'in Taarruzu

24 Ekim sabahı saat 06.00 itibariyle emredilen hatta ulaşmış olan 61. Tümen birlikleri, yoğun sis nedeniyle irtibatı kaybetmemek için bir süre bulundukları durumu korumuş, saat 07.00'da sisin yoğunluğunun azalması üzerine Yb. İzzeddin Bey'in emri doğrultusunda 176. Alay ile 190. Alaylar Yunan mevziilerine yaklaştırmaya başlamışlardır. Saat 08.00'e gelindiğinde ise 61. Tümen taarruz düzenini almıştır (Çalışlar, 2006a:12).

Gediz Taarruzu Tümen topçusunun hazırlık ateşiyle başlamış, açık arazide bulunan 190. Alay'ın 1. Taburu mevzideki Yunan topçusunun şiddetli yan ateşi altında güçlkle ilerleyebilmiş, sağ kanatta bulunan 3. Tabur ise ilerleyişini örtülü arazide sürdürdüğünden kısa sürede Yunan mevziilerine 500 metre mesafeye kadar yaklaşmayı başarmıştır. Sağ kanatta Düşecek Dağı'ndan hareket eden 174. Alay ise Yunan Tümeni'nin tahkimatının oldukça kuvvetli olan en sol (Kuzey) kanadına saat 09.00 itibariyle tüm kuvvetleriyle taarruza geçmiş bulunuyordu. Taarruzun başlamasının ardından Yunan topçusu vakit kaybetmeden 61. Tümen topçusunun yerini tespit ederek baskı altına aldığından 61. Tümen topçusu mevzi değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu durumun Tümenin taarruzunu aksatması üzerine Yb. İzzeddin Bey, Alb. Kazım Bey'den doğrudan 159. Alay'ın bir taburunun (3. Tabur) kendi emrine verilmesini istemiştir. Öte yandan Yunan Tümeni'nin sol kanadına taarruz etmekte olan 174. Alay da İzzeddin Bey tarafından bir dağ topçusu ile takviye edilmiş, bu topçunun 1200 metreden açtığı etkili ateş oldukça iyi idare edilerek Yunan makineli tüfeklerini baskı altına almıştır. Bu durum 174. Alay'ın Yunan mevziilerine 200-300 metre kadar yaklaşmasına yardımcı olmuştur. Bu sıralarda 190. Alay da Yunan mevzilerine yine bu mesafelere kadar yaklaşmış bulunuyordu. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen 174. Alay ile 190. Alay arasında irtibat kopukluğu yaşanmakta aynı zamanda Emet Müfrezesi ile de irtibat kurulamamaktaydı. Gediz Taarruzu'nun ağırlık merkezini oluşturan takviye edilmiş 11. Tümen ile 61. Tümen arasında Grup Komutanı'nın doğrudan emrinde bulunan 159. Alay bulunduğundan 61. Tümen'in 11. Tümen ile yakın bir irtibatı da bulunmamaktaydı. Grup Komutanı Alb. Kazım Bey, İzzeddin Bey'in talebi üzerine içinde bulunan durumu da göz önüne alarak 61. Tümen bölgesindeki 159. Alay'ın bir taburunu İzzeddin Bey'in emrine vermiş ve takviye edilen 61. Tümen'in taarruzunu şiddetlendirmesini emretmiştir (Özalp, 1971:164). Bu emir üzerine İzzeddin Bey, 174. ve 190. Alaylara süngü hücumu yaparak Yunan kuvvetlerini mevziilerinden atmaları emrini vermişse de akşama kadar devam eden taarruzda direnmekte olan Yunan kuvvetlerini mevziilerinden atmak mümkün olmamıştır. Bunun üzerine Alb. Kazım Bey, 61. Tümen'e taarruzunu gece boyunca sürdürmesi emrini vermiştir (Yakın Tarihimiz, C:2, S:23 : 295; Özalp, 1971:165).

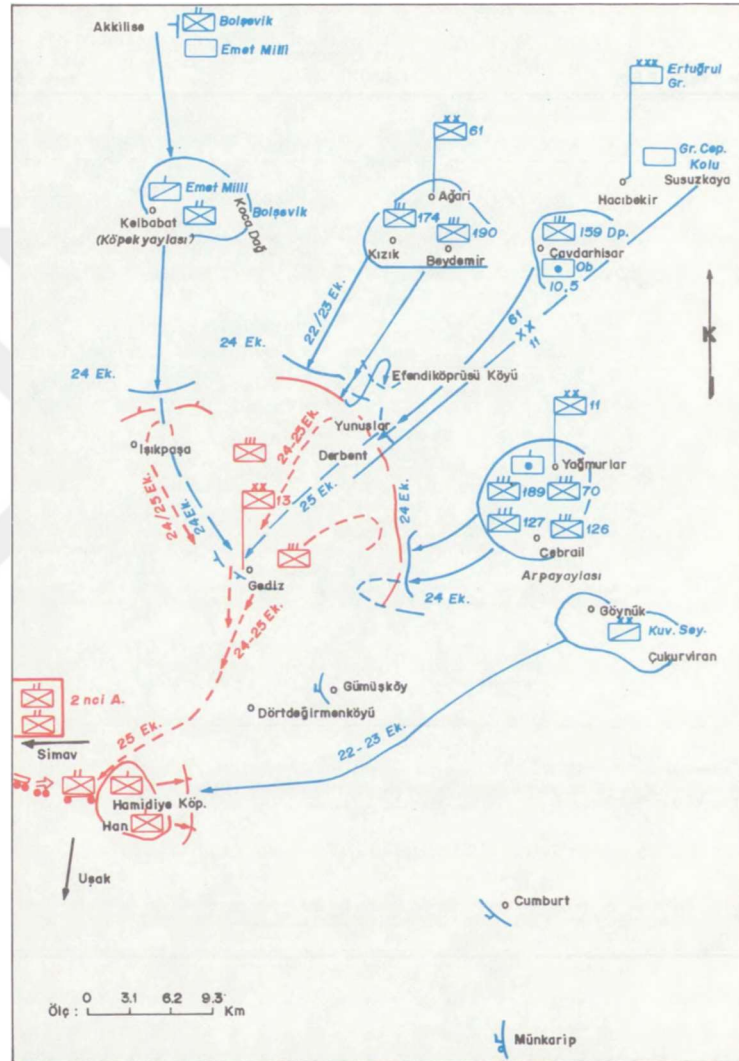
Nitekim taarruza gece boyu devam eden 61. Tümen birliklerinden 190. Alay'ın 3. Taburu Yunan birliklerinin ilk siperini ele geçirmeyi başarmasına rağmen yapılan karşı taarruz üzerine 50 metre kadar çekilmek zorunda kalmıştır. Aynı Alay'ın diğer taburları ise Yunan mevziilerine 100 metre kadar yaklaşmayı başarmışlardır. 174. Alay ise Yunan savunmasının ikinci derece engellerine kadar ilerlemesine rağmen mevzileri ele geçirmeyi başaramamıştır (Hoşgör, 2019:79; Çalışlar, 2006a:14). 24 Ekim günü yapılan taarruz gece boyunca devam etmesine rağmen 11. ve 61. Tümenler kesin bir sonuç elde edememiş ve Seyyar Kuvvetler de istenilen noktalara ulaşamamıştır. Harekâtın istenilen şekilde gelişmediğini gören Ali Fuat Paşa yaptığı durum değerlendirmesi neticesinde birliklere geri çekilme emri vermiştir (TBMMZC, C:5.27.10.1336 : 223; TİH, C:II, Ks:II,1999:436; Apak, 1990:201).

Ali Fuat Paşa'nın verdiği çekilme emrine göre; 11. Tümen Yenice- Armutçuk bölgesine, 61. Tümen ise Efendi Köprüsü'nün doğusundaki sırtlara çekilecektir. Ancak söz konusu çekilme emri saat 23.50 civarında gelmiş, bu sırada 61. Tümen birlikleri önceki emir gereğince taarruz halinde ateş hattında bulunduğu arazi şartları ve gece karanlığından dolayı teması kesemeyerek 25 Ekim saat 03.00'e kadar taarruza devam etmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle 61. Tümen birlikleri ancak sabah saat 09.00'da Efendi Köprüsü doğusundaki sırtlara gelebilmiştir (TİH, C:II, Ks:II, 1999:438; Çalışlar, 2006a:15; Özalp, 1971:165; Özçelik, 1993:168; Hoşgör, 2019:82).

Ertuğrul Grubu'nun kademeli olarak muharebe sahasından çekildiğinin farkında olmayan 13. Yunan Tümeni, Türk taarruzunun ertesi gün de devam edeceği düşüncesiyle ve Uşak ile ulaşımının kesilmesi ihtimalini göz önünde bulundurarak Gediz'i boşaltmış, iki koldan Hamidiyehanı istikâmetinde çekilmeye başlamıştır (TİH, C:II, Ks:II, 1999:439; Burgaç, 2018:54; Hoşgör, 2019:83).

25 Ekim günü sabah saatlerinde Gediz'den gelen on iki yaşlarındaki Ahmet adlı bir Türk çocuğu Yunanlıların Gediz'i boşalttığını ve Hamidiyehanı istikâmetinde geri çekildiklerini 61. Tümenin 159. Alay'ına söylemiş, haberi alan Alay Komutanı vaziyeti vakit kaybetmeden Grup Komutanı Kazım Bey'e bildirmiştir (TİH, C:II, Ks:II, 1999:440; Özalp, 1971:165; Belen, 1983:217). Yunan Tümeni'nin Gediz'i tahliye ederek geri çekildiği haberini öğle vaktine doğru Alb. Kazım Bey'den alan Ali Fuat Paşa (Hoşgör, 2019:86), Kuva-yı Seyyare'nin Hamidiyehanı istikâmetine gitmesini ve 61. Tümen'in bir alayının Gediz'e, 11. Tümen'in de 25 Ekim günü istirahat ettikten sonra Yunuslar bölgesine gelmesini emretmiştir (AFPHKD, C:IV, Belge No:864, 2013:1916). Bunun üzerine İzzeddin Bey, 50 kişilik bir atlı piyade birliği ile sahra topçularının cephanesini arabalarını ayrıca bir bölük kadar kuvveti de derhal Gediz'e iletmiş, 159. Alayı da öncü kuvvet olarak hareket ettirdikten sonra saat 15.00 civarında tümenin kalan

kısımlarını da Gediz'e nakletmiş nitekim 159. Alay saat 14.30'da Gediz'e girmiştir (HTVD, S:50, Y:13, 1964: Vesika No:1166; Çalışlar, 2006a:16). Başlarında Tevfik Bey'in bulunduğu Kuva-yı Seyyare ise saat 22.00'de Gediz'e girmeye başlamıştır. Gediz'de geri çekilen Yunanlılardan erzak, eşya, elbise, silah gibi birçok faydalı malzeme ele geçirilmiş Tevfik Bey bu ganimetlere el koymaya çalışınca İzzeddin Bey, bu duruma engel olmuş ve ganimetleri taarruza katılan bütün birliklere eşit olarak paylaşmıştır (Çalışlar, 2009:64-65; Çalışlar, 2006a:16).

Harita 2. Gediz Taarruzu (24 Ekim 1920)

Kaynak: (TİH, C:II, Ks:II, 1999: Kroki:26).

2.2.3. Hamidiyehani Muharebesi (27 Ekim 1920)

Cephe Komutanı tarafından verilen emre göre Hamidiyehani istikâmetinde ilerleyen Kuva-yı Seyyare, 25 Ekim günü çekilen Yunan Tümeni ile temas sağlamış, Kuva-yı Seyyare Komutanı Ethem Bey, 61. Tümen Komutanı İzzeddin Bey'den 190. Alay'ın Hamidiyehani'nda

bulunan 13. Yunan Tümeni'ne karşı yapacağı taarruzda kendisine katılmasını istemiştir, Cephe Komutanı'nın da onayı üzerine 190. Alay Ethem Bey'in komutasına verilmiştir (AFPHKD, C:IV, Belge No:885, 2013:1967; Çalışlar,2006a:18; Çalışlar, 2009:67; (TİH,C:II, Ks:II,1999:445). Bu sırada 159. Alay'ın bir taburu ile Bolşevik Taburu da 190. Alay yakınlarındaydı ve Ethem Bey'in emrinde bulunuyordu (TİH, C:II, Ks:II, 1999:445; Hoşgör, 2019:92).

Kuva-yı Seyyare, 27 Ekim günü öğleden sonra Hamidiyehani'nda bulunan 13. Yunan Tümeni'ne taarruz etmiş, 27/28 Ekim gecesi de devam eden bu taarruz oldukça şiddetli bir şekilde gerçekleşmiştir. Makinalı tüfek ve topçu ateşiyle devam eden muharebede yoğun Yunan ateşi karşısında zor durumda kalan 190. Alay'ın 28 Ekim günü sabaha karşı geri çekilmeye başlaması üzerine Kuva-yı Seyyare'de Daimler-Işıklar üzerinden Cebail'e geri çekilmek zorunda kalmıştır (TİH, C:II, Ks:II, 1999:446; Burgaç, 2018:55; Belen, 1983:217).

24 Ekim Gediz Taarruzu'nda olduğu gibi Hamidiyehani Muharebesi'nin de başarısızlıkla sonuçlanmasının (AFPHKD, C:IV, Belge No:925, 2013:1049-1050; TİH, C:I Ks:II,1999:446) ardından Seyyar Kuvvetler'in hızlı ve düzensiz bir şekilde geri çekilmesi üzerine Ertuğrul Grup Komutanı Alb. Kazım Bey, Gediz'in savunulması maksadıyla 61. Tümen Komutanı İzzeddin Bey'e Derbent mevziini savunmak üzere gerekli önlemlerin alınması emrini vermiştir (Çalışlar, 2006a:19; Hoşgör, 2019:97). Alınan emir üzerine derhal harekete geçen İzzeddin Bey, 61. Tümeni Derbent ve Yongalı Geçitlerini ele geçirmek üzere harekete geçirmiş, kendisi de 28 Ekim sabahı bizzat Derbent'e hareketle önce Yahya Köyü'nde bulunan 159. Alayı ardından Yongalı Gediği'nde bulunan 174. Alayı teftiş etmiştir (Çalışlar, 2006a:19; Çalışlar, 2009:68).

Yunan kuvvetleri, Hamidiyehani'nda yapılan muharebe neticesinde Türk kuvvetlerinin çekilmesi üzerine 31 Ekim 1920 tarihinde ilerleyişe geçerek aynı gün Gediz'e ulaşmış ve herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan ikinci kez Gediz'i işgal etmişlerdir (TİH, C:II,Ks:II, 1999:447; Selek, 2020:725). Ancak birkaç gün sonra Yunan Başkomutanlığı'ndan birliklerin kışlık ikametgâha çekilmesi doğrultusunda gelen emir üzerine, 1. Kolordu'ya bağlı bulunan 13. Yunan Tümeni de 12 Kasım tarihinde Gediz'i boşaltarak birlikleriyle Eynehan, Uşak, Karakır, Narlı, Güre bölgesine, karargâhı ise Uşak'a nakledilmiştir (TİH, C:II, Ks:II, 1999:447; Apak, 1990:199; Burgaç, 2018:56). Böylece Yunan Tümeni'nin Gediz'den kendiliğinden çekilmesi üzerine, Türk kuvvetleri Gediz'i yeniden ele geçirmiştir (Belen, 1983:217; Özçelik, 1993:170; TİH, C:II, Ks:II, 1999:447). Cepheelerde sükûnetin sağlanması ile birlikte 3 Kasım 1920 tarihinde İzzeddin Bey komutasındaki 61. Tümen birlikleri de Kütahya'da toplanmıştır.

2.2.4. Gediz Muharebesi'nin Sonuçları

24 Ekim 1920 tarihinde başlayan Gediz Taarruzu neticesinde Yb. İzzeddin Bey komutasındaki 61. Tümen birlikleri, 3 subay ve 93 er yaralı, 5 subay ve 34 er şehit vermiştir (Çalışlar, 2006a:26). Gediz Taarruzu sonrası yaptığı değerlendirme de İzzeddin Bey, on beş gün hareket halinde kalan 61. Tümen'in yürüyüş düzeninin oldukça disiplinli ve kusursuz olduğunu söyleyerek, olumsuz hava şartları ve muharebenin şiddetine rağmen mücadeleye devam eden er ve subayların dayanıklılığını ve fedakârlığını takdir etmiştir. Aynı zamanda muharebe boyunca erzak ve cephanenin kağı arabalarıyla köylü kadınlar ve çocuklar tarafından büyük zorlukla cepheye sevk edildiğini söyleyen İzzeddin Bey, “...acıların en çoğunu çeken bu kıymetli vatandaşlar istiklâl abidelerimizde heykellerini gördüğümüz köylülerimiz idi” ifadelerini kullanmaktadır (Çalışlar, 2006a:26; Çalışlar, 2009:76-77)

Gediz Taarruzu gerek meydana gelişi gerekse sonuçları bakımından Millî Mücadele tarihimizin en önemli olaylarından biri olmakla birlikte oldukça önemli tartışmalara da sebep olmuştur. İzzeddin Bey, Gediz Taarruzu'nun Ethem Bey'in ısrarı üzerine gerçekleştiğini söylerken Ethem Bey'in buradaki amacının ise yeni kurulan ve düzenlenmeye başlayan düzenli orduyu yıpratmak ve Kuva-yı Seyyare'nin nüfuzunu arttırmak olduğunu ileri sürmüştür (Çalışlar, 2006a:7). İzzeddin Bey'in bu husustaki iddiasını Gediz Taarruzu'nda 11. Tümen Kurmay Başkanı olarak görev yapan Rahmi Apak hatıralarında şu şekilde desteklemektedir:

“... Kuva-yı Seyyare komutan muavini Tevfik, 11. Tümene: Neye taarruz etmiyorsunuz, neye duruyorsunuz? İlerleyiniz! Tarzında haber göndermiş. Bundan hiddetlenen Tümen Komutanı Yb. Arif Bey de: Bu heriflerin maksatları kötü, bizi kırdırıp kendileri sağlam kalmak, böylece muvazzaf iki tümeni yok ettirerek vaziyeti ellerine almak istiyorlar diyerek taarruzu tekrarlamaktan vazgeçmiştir” (Apak, 1990:200-201; Uzun, 2008:118).

Muharebe esnasında iletişimin sıklıkla kesildiği Seyyar Kuvvetler, stratejik olarak ve genel amaca uygun şekilde hareket etmediğinden bu kuvvetler ile düşman karşısında omuz omuza bulunmanın endişe verici olduğunu da dile getiren İzzeddin Bey (Çalışlar, 2006a:17-20; Çalışlar, 2009:69), aynı zamanda Kuva-yı Seyyare'nin muharebe sahasındaki davranışları ile ilgili olarak da şunları söylemektedir: “Bu Kuva-yı Seyyare çok acayip. Hiçbir yere bağlı olmadan ve emir almadan hareket ediyorlar, sonra kaçıp insanın yanlarını açık bırakıyorlar. Bunlarla beraber muharebe etmek çok fena” (Çalışlar, 2007a:453).

Mustafa Kemal Paşa da Büyük Nutuk'unda geniş bir şekilde yer verdiği Gediz Taarruzu'nun Ethem ve Tevfik kardeşlerin etkisiyle yapıldığını belirtmiş ve “... dalgalı, düzensiz ve komutasız bazı savaşımlardan sonra bildiğiniz üzere Gediz'de yenildik” (Atatürk, 2019:665-667) diyerek düzenli ordunun hayatî bir zorunluluk haline geldiğine işaret etmiştir.

Çerkez Ethem ise hatıralarında Kuva-yı Seyyare'nin galibiyeti olarak nitelendirdiği Gediz Taarruzu neticesinde, “Yunanlılardan geri alınan arazi yalnız Gediz ve etrafı olarak kalmayarak, sonraları Simav ve Demirci şehirleri de dâhil olduğu halde askerlik noktasından önemli ve geniş bir mıntıka tekrar elimize geçti” (Çerkez Ethem, 2005:102-103) demektedir.

Kleantos K. Bulalas da, İ Ellas Ke İ Sighroni Polemi (Yunanistan ve Yakın Tarihteki Savaşlar) adlı eserinde Gediz Taarruzu ile ilgili olarak, “... Bu muharebe küçük bir alan içerisinde gerçekleşmiş olsa da, Anadolu cephesinin en çetin muharebesidir ve her iki taraf içinde öğretilerle doludur. Yunanlılar açısından, askerlerin eşsiz savaşma gayretini ortaya koymuştur”¹⁴ ifadelerini kullanmaktadır.

Nitekim Gediz Taarruzu'ndan beklenen başarı sağlanamadığı gibi aynı zamanda bu taarruz Kuva-yı Millîye ile düzenli ordu birlikleri arasındaki güven sorununu da açığa çıkartmış, tüm bunlar da Kuva-yı Millîye birliklerini düzenli orduya dâhil etme çalışmalarının hızlanmasına neden olmuştur (Burgaç, 2018:58).

2.3. Düzenli Ordu'ya Geçiş ve Çerkez Ethem İle Mücadele

2.3.1. Batı Cephesi'nin Yeniden Düzenlenmesi

Gediz Taarruzu'nda beklenen başarının elde edilememiş olması Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde ve dışında uzun süren tartışmalara neden olmuştur (Öztoprak, 1985:270; Özalp, 1971:166). Ethem Bey ve taraftarları başarısızlığın sorumluluğunu muharebeye katılan düzenli ordu birliklerine yüklemek amacıyla onların iyi muharebe edemediklerini ileri sürerek kendilerini zor durumda bırakmış oldukları yönünde propaganda yapmakta, kıta komutanları ve subaylar ise Kuva-yı Seyyare'nin üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeyerek, muharebe esnasında verilen emirlere uymadığını ve düşman karşısında ciddi bir muharebeye girişmediğini iddia etmişlerdir (Atatürk, 2019:669-670; Öztoprak, 1985:270; Özalp, 1971:166; Apak, 1990:212). Tartışmaların giderek büyümesi üzerine Cephe Komutanı Ali Fuat Paşa duruma müdahale ederek gerek düzenli birliklerin gerekse Kuva-yı Seyyare'nin görevlerini başarıyla yapmış olduklarını açıklamış ancak bu da tartışmaların sona erdirmemiştir (Özalp, 1971:166). Yaşanan gelişmeler neticesinde Ali Fuat Paşa'nın Batı Cephesi'ne komuta edemeyeceği inancının gelişmesiyle (Atatürk, 2019:675) Cephe Komutanlığı'nda değişiklik yapmak konusu gündeme gelmiş nihayetinde Ali Fuat Paşa Batı Cephesi Komutanlığı'ndan alınarak Moskova Büyükelçiliği'ne tayin edilmiştir (BCA, 30-18-1-1/1-18-12, 09.11.1920).

Gediz Taarruzu, düzenli ordu birliklerine duyulan ihtiyacı bir kez daha ortaya çıkarmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin daha önce verdiği düzenli ordu kurma kararını

¹⁴ Kleantos K. Bulalas, İ Ellas Ke İ Sighroni Polemi (Yunanistan ve Yakın Tarihteki Savaşlar), Atina, 1965, s.276-277' den naklen Nilüfer Erdem, *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919- 1923)*, s. 305.

gerçekleştirmek amacıyla toplanan Bakanlar Kurulu (Heyet-i Vükelâ) , 9 Kasım 1920 tarihinde emir ve komuta değişikliği yapma kararı vermiştir. Bakanlar Kurulunca alınan karara göre:

1- *Batı Cephesi aşağıdaki şekilde iki kısma ayrılmıştır:*

- a- *Kuzey (Şimal) Cephesi: İzmit, Ertuğrul, Eskişehir, Kütahya sancaklarını kapsar. Kuzey Cephesi komutanlığına savaş zamanı Ordu komutanı yetkisiyle Erkân-ı Harbiye Reisi Albay İsmet Bey tayin edilmiştir.*
- b- *Güney (Cenup): Afyonkarahisar, Isparta, Burdur, Denizli, Aydın, Menteşe ve Antalya sancakları ile Konya ili, Silifke ve Niğde sancaklarını ve Adana Merkez sancağını kapsamaktadır. Güney Cephesi Komutanlığına savaş zamanı ordu komutanlığı yetkisi ile Albay Refet Bey tayin edilmiştir (BCA, 30-181-1/1-18-13, 09.11.1920; HTVD, S:52, Y:14,1965: Vesika No: 1197).*

Düzenli Ordu'nun kurulmasında oldukça büyük öneme sahip olan Batı Cephesi'nin yeniden teşkili hakkında alınan karar ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa Büyük Nutuk'unda: “Bu suretle 1920 senesi Teşrinisanisinin sekizinci günü ‘gayri muntazam teşkilat fikrini ve siyasetini yıkmak kararı’ fiil ve tatbik sahasına vazedilmiş oldu” (Atatürk, 2019:676) demektedir.

10 Kasım 1920 günü Kuzey Cephesi'nin adı değiştirilerek Batı Cephesi adı verilmiş, aynı tarihte Batı ve Güney Cephelerine bağlı birlikler ise şu şekilde belirlenmiştir:

- *Batı Cephesi Birlikleri: 24. Tümen, Ertuğrul Grubu (11. ve 61. Tümenler), 1. Kuva-yı Seyyare.*
- *Güney Cephesi Birlikleri: 12. Kolordu (23. ve 57. Tümenlerle Mürettep Tümen, 41. Tümen, 7. Atlı Piyade Tümeni) (TİH İdari Faaliyetler, C:VII, 1975:232).*

Alb. İsmet Bey, Batı Cephesi Komutanı olarak görevlendirilmesinin hemen ardından 10 Kasım 1920 tarihinde Bilecik'e gelerek komutayı fiilen ele almış buradan cephe karargâhının bulunduğu Eskişehir'e geçmiştir (İnönü, 1985:214; Atatürk, 2019:685).

11 Kasım 1920 tarihi itibarıyla Yunan ordusu hakkında elde edilen bilgiler ise şu şekildedir; Manisa Tümeni İzmit (Kocaeli), İzmir Tümeni Dimyoz- Aksu, Adalar Tümeni Bursa, 13. Tümen Gediz, 2. Tümen Uşak, Ayvalık Tümeni Alaşehir ve 1. Tümen Aydın – Köşk bölgesinde ve Menderes Cephesi'nde bulunuyordu (TİH, C:II, Ks:III, 1999:44).

2.3.2. Çerkez Ethem İsyanı

Batı Cephesi'nin yeni komutanları kendilerine verilen direktif¹⁵ doğrultusunda düzenli ordunun teşkili ve milis kuvvetlerin düzenli ordu bünyesine dâhil edilmesine yönelik çalışmalara hızlı ve etkili bir şekilde başlamış, yaşanan bu gelişmelere en büyük ve önemli tepki ise Çerkez Ethem ve kardeşlerinden gelmiştir (Öztoprak, 1985:274; Hoşgör, 2019:132).

Yb. İzzeddin Bey, Batı Cephesi'nin yeni komutanı Alb. İsmet Bey'in, *"nizamsız teşkilat fikrini ve siyasetini yıkmak yapacağım ilk iştir"* (İnönü, 1985:214) şeklinde ifade ettiği politikasını uygulamaya yönelik başarılı bir şekilde aldığı tedbirler üzerine yaşanan süreci ve Ethem Bey ve kardeşlerinin tutumlarını şu şekilde ifade etmektedir:

"İsmet Bey'in Cephe Komutanlığı üzerine Seyyar Kuvvetlerin durumu büsbütün değişmeye başladı. Cephe komutanı, artık bunları bir düzen ve tam bir disiplin altına almaya karar vermişti. Vermeye başladığı emirlerinde bu faaliyetleri açıkça ifade etmeye başlamıştı. 1. Seyyar Kuvvetleri tamamıyla ordunun bir parçası ve tümen yetkisinde kabul edildiğini, diğer tümenler gibi hususi olarak bir askerî görev için bir kuvvet olup içindeki ve memleket işleriyle, dik başlı hareketler ve faaliyetlerle artık uğraşmamaları gerektiği kendilerine söylenmişti. Askerî disipline girmek Ethem'in ve kardeşlerinin kabul etmeyecekleri bir işti. Derhal muhalefet yapmaya ve cephe komutanının emirlerini yerine getirmemeye başladılar" (Çalışlar, 2006a:29).

Ethem Bey'in kardeşi Tevfik Bey'in: *"Kuva-yı Seyyare ne bir tümen ne de bir kuvve-i muntazama haline ifrağ edilemez... Bunlar zabıt gördüler mi Azrail görmüşçesine isyan ediyorlar... Kuva-yı Seyyare'nin şimdiye kadar olduğu gibi gelişigüzel idare edilmesi zaruridir..."* (HTBD, S:73, Y:24, 1975: Belge No:1574) sözleri ise Kuva-yı Seyyare komutanlarının Cephe Komutanı'nın emir ve istekleri dışında hareket etme düşüncesinde oldukları hususunda İzzeddin Bey'in yukarıdaki ifadelerini destekler niteliktedir.

Batı Cephesi Komutanlığı ile Kuva-yı Seyyare arasındaki anlaşmazlık giderek tehlikeli bir hal almaya başlamış bu sırada Cephe Komutanı, Yb. İzzeddin Bey komutasında bulunan 61. Tümen'e Kütahya'dan İnönü mevzine hareket emri vererek (Çalışlar, 2006a:30) Yunanlıların Bursa istikâmetinde gerçekleştireceği öngörülen muhtemel taarruzuna karşı bazı önlemler almak üzere Bilecik'e geçmiştir (Çalışlar, 2006a:30; Çalışlar, 2009:82; İnönü, 1985:227). Cephe Komutanı'ndan gelen emir üzerine İzzeddin Bey, emrindeki birliklere Kütahya'dan İnönü'ye hareket emri vermiş, 61. Tümen'in birliklerinden yalnızca 174. Alay Bilecik'e kadar

¹⁵ Mustafa Kemal Paşa, Büyük Nutuk'ta İsmet ve Refet Beylere yeni vaziyet ve vazifeleri üzerine verdiği direktifin *"süratle muntazam ordu ve büyük süvari kütlesi vücuda getirmek"* olduğunu söylemektedir. Atatürk, a.g.e., s.676.

gitmiş, Tümenin diğer birlikleri ve Tümen karargâhı İnönü’de kalmıştır (Selek, 2020:771; Çalışlar, 2009:82; Çalışlar, 2006a:30-31).

Kuva-yı Seyyare ve Batı Cephesi Komutanlığı arasındaki gerilimin arttığı bu günlerde Ethem Bey, rahatsızlığını ileri sürerek emir ve komutayı kardeşi Tevfik Bey’e bırakmak suretiyle Ankara’ya geçmiştir (Şener, 2017:120; Öztoprak, 1985:274). Tevfik Bey’in komutasını devraldığı Kuva-yı Seyyare ise bu sıralarda Kütahya bölgesinde bulunmaktaydı (TİH İstiklâl Harbi’nde Ayaklanmalar, C:VI, 1974: 220). Ankara’da bulunduğu günlerde Türkiye Büyük Millet Meclis üyesi ağabeyi Reşit Bey ile düzenli ordu düşüncesine karşı kendi lehlerine kamuoyu oluşturmaya çalışan Ethem Bey, aynı zamanda Cephe Komutanlığı tarafından diğer seyyar kuvvetlerden ayırt edilebilmesi için kendilerine verilen “*Birinci Kuva-yı Seyyare*” ismini reddederek “*Umum Kuva-yı Seyyare ve Kütahya Havalisi Komutanı*” unvanını kullanmaktaydı (Tansel, 1997:10). Kuva-yı Seyyare Komutanlığı’nı vekâleten sürdürmekte olan kardeşi Tevfik Bey ise Batı Cephesi Komutanlığı’nın ordu bütçesini düzenlemek amacıyla bütün birliklerden istediği rapora olumsuz cevap vermiş, yine Cephe Komutanlığı’nca “*Simav ve Havalisi Komutanlığı*” adı altında cephe gerisi hizmetleri için görevlendirilen Alb. İbrahim Bey komutasındaki Sahra Jandarma Komutanlığı’nı tanımayarak Eskişehir’e geri göndermiş, hiçbir emire itaat etmediği gibi Batı ve Güney Cephe Komutanlarını da tanımadığını açıklamıştır (HTBD, S:73, Y:24, 1975: Belge No:1582).

Çerkez Ethem’in giderek kesinlik kazanmaya başlayan isyan hareketine karşı önlem almak ve Kütahya’da Ethem Bey’in nüfuzunu kırarak bölgede hâkimiyet kurmak isteyen Cephe Komutanı Alb. İsmet Bey, 61. Tümen’in Kütahya’ya nakledilmesini istemiş, oldukça kıymetli bir asker olarak kendisine duyduğu güvendiğini sıklıkla belirttiği 61.Tümen Komutanı Yb. İzzeddin Bey’e Kütahya’ya giderek burada hâkimiyet sağlamanın mümkün olup olmadığını sormuştur (İnönü, 1985:232; Çalışlar, 2006a:31). İzzeddin Bey’in “*Mümkündür. Ben başta nakledilecek alayla gideceğim ve hâkimiyet kuracağım*” cevabı üzerine 2 Aralık 1920 tarihinde 61. Tümen’in Kütahya’ya hareketi için gereken emri vermiştir. Cephe Komutanı’ndan gelen emir üzerine harekete geçen Yb. İzzeddin Bey Eskişehir’e ulaştığında Kütahya’ya yapılan nakliyata devam edilmeyerek Tümen karargâhı ve birliklerin Eskişehir’e indirilmesi kararlaştırılmıştır (İnönü, 1985:232; Çalışlar, 2006a:32; Çalışlar, 2009:83). İzzeddin Bey, burada bulunduğu sırada Kuva-yı Seyyare ile yapılacak muhtemel bir çatışmaya karşı subay ve askerleri hazırlamakla meşgul olmuştur.

Çerkez Ethem meselesini barışçıl yollar ile çözmek isteyen Mustafa Kemal Paşa vaziyeti yakından incelemek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi sıfatı ile bir heyet oluşturarak Ankara’da bulunan Reşit ve Ethem Beyler ile birlikte 3 Aralık 1920 günü trenle Eskişehir’e

geçmiştir (Özalp, 1971:168). Eskişehir'e ulaştıklarında Ethem Bey trenden ayrılmış ve burada kendisine karşı hazırlık içinde bulunduğu düşüncesi ile gizlice Kütahya'ya Kuva-yı Seyyare'nin başına geçmiştir (Çerkez Ethem, 2005:127). Nitekim 4 Aralık akşamı Batı Cephesi karargâhında meselenin çözümü üzerine yapılacak görüşmeye Ethem Bey'in gelmemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, Reşit Bey'e Ethem Bey'i sorduğunda Reşit Bey, "*Ethem bu dakikada kuvvetlerinin başındadır*" (Şener, 2017:122; Özalp, 1971:168) cevabını vermiştir. Bu gelişme üzerine toplantı Ethem Bey olmadan devam etmiş yapılan görüşmeler sonucunda Alb. Kazım ve Reşit Beyler'in Ethem Bey ile görüşmek üzere Kütahya'ya gitmeleri kararlaştırılmıştır. 5 Aralık 1920 günü Kütahya'ya geçen Alb. Kazım Bey'in arabuluculuğu da olumlu bir sonuç vermemiştir (Özalp, 1971:168).

Çerkez Ethem ve taraftarlarının düzenli ordu aleyhine faaliyetlerinin devam etmekte olduğu bu günlerde 16 Aralık 1920 günü Kuva-yı Seyyare mensubu İzmirli Ethem Bey, Kuva-yı Seyyare ve Çerkez Ethem hakkında propaganda yapmak amacıyla Yb. İzzeddin Bey'i ziyaret etmiş, İzzeddin Bey'e Çerkez Ethem'in hizmetlerinden bahsettikten sonra Kuva-yı Seyyare'nin 61. Tümen'den memnun olduğunu söyleyerek İzzeddin Bey'e Çerkez Ethem'in selamını iletmiştir (Çalışlar, 2007a:470-471).

Bu tarihten sonra olaylar hızla gelişmiş, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa, Ethem Bey ile son uzlaşma yolu olarak bir "*Öğüt Kurulu*" göndermeye karar vermiştir. Bu kurul, Kuva-yı Seyyare'nin Batı Cephesi Komutanlığı'ndan gelen emirlere uymasını, asker toplamayı bırakmasını ve cephe gerisinde Hükümetin yasakladığı şekilde şifreli görüşmeler yapılmamasını Ethem Bey'e bildirmek üzere görevlendirilmiştir. "*Nasihat Kurulu*" adı da verilen bu kurul Ethem ve Tevfik Beyler ile yapılan görüşmenin ardından Cephe komutanlarının değiştirilmesine yönelik taleplerini telgrafla Ankara'ya bildirmiş ancak Ethem ve Tevfik kardeşlerin bu istekleri reddedilmiştir (Yamaç, 2016:66)

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin uzlaşma girişimlerinin sonuçsuz kalması ile birlikte Mustafa Kemal Paşa, 27 Aralık 1920 tarihinde Batı ve Güney Cephesi Komutanlıklarına, Kütahya'daki kurulun cevabı ile artık Çerkez Ethem meselesinin barış yoluyla çözülmesinin mümkün olmayacağını belirten bir telgraf çekmiş (HTBD, S:73, Y:24, 1975: Belge No:1584), aynı gün Bakanlar Kurulu Ethem Bey ve kardeşlerini asi ilan eden kararı kabul etmiştir (HTBD, S:73, Y:24, 1975:1585). Bu gelişmelerden haberdar olan Ethem Bey'in 29 Aralık 1920 tarihinde çektiği telgrafla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ağır bir cevap vermesi (HTBD, S:73, Y:24, 1975:1586) ile artık Çerkez Ethem'e fiilî olarak müdahale etmekten başka bir seçenek kalmamıştır.

2.3.3. 61. Tümen'in Çerkez Ethem İle Mücadelesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Çerkez Ethem'e karşı askerî harekât kararı alınması üzerine Batı ve Güney Cephesi birlikleri, Ethem Bey kuvvetlerine karşı 28 Aralık 1920 tarihinde harekete geçme emri almıştır (HTBD, S:72, Y:24,1975:1568). Söz konusu emir üzerine Yb. İzzeddin Bey komutasındaki 61. Tümen birlikleri yürüyüşe geçerek 29 Aralık akşamına kadar Kütahya'ya giden yolları ve köprüleri ele geçirmiş aynı akşam gelen cephe emri ile İzzeddin Bey'e 61. Tümen birliklerinin Kütahya'ya ulaşması bildirilmiştir (Çalışlar, 2009:90). Bu sırada Çerkez Ethem, kuvvetleri ile Kütahya'dan ayrılarak Gediz'e çekilmiştir (ATASE, İSH, K:709, G:70, Belge No:91aa/91aaa).

30 Aralık 1920 tarihinde Kütahya istikâmetinde yürüyüşe geçen 61. Tümen birlikleri yol boyunca Çerkez Ethem kuvvetleriyle temasa geçmemiş ve Kütahya'ya hiçbir mukavemetle karşılaşmadan girmiştir (ATASE, İSH, K:688, G:173). İzzeddin Bey'in komutasındaki birliklerin şehre girmesi ile bazı çetelerin teslim olmaya başladığı görülmüştür (Çalışlar, 2009:93; Çalışlar, 2006a:39). Ayaklanmanın bastırılması için görevlendirilen Güney Cephesi birlikleri de Afyonkarahisar bölgesinden hareketle Porsuk güneyine ulaşmış ve Güney Cephesi Komutanı Alb. Refet Bey de Kütahya'ya gelmiştir. Refet Bey'in de Kütahya'ya gelmesiyle birlikte belediye binasında Batı ve Güney Cephesi Komutanları ile 11. ve 61. Tümen Komutanları arasında harekâtın bundan sonraki safhasını gözden geçirerek Gediz'e yapılacak ileri harekât hakkında bir toplantı yapılmış, yapılan görüşmeler sonucunda Çerkez Ethem'in kuvvetlerinin büyük bölümünü süvarilerin oluşturması göz önüne alınarak Batı Cephesi emrindeki süvari kuvvetlerinin Alb. Refet Bey'in emrine verilmesi Cephe Komutanları arasında kararlaştırılmıştır (İnönü, 1985:237; Çalışlar, 2006a:39).

Alınan bu kararın ardından Alb. İsmet Bey, Kütahya'da harekete geçmeden önce 31 Aralık 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde alınan karar üzerine Çerkez Ethem'e son bir ikazda bulunmuş (HTBD, S:74, Y:25, 1976:1611) ancak bu telgrafı alan Çerkez Ethem, İsmet Bey'e meydan okuyan bir cevap vermiştir (HTBD, S:74, Y:25, 1976:1612). Yaşanan bu son olay üzerine taarruza geçmekten başka çare kalmamış ve Alb. İsmet Bey, 1 Ocak 1921 tarihinde emrindeki birliklere Gediz istikâmetinde hareket emri vermiştir (HTBD, Y:73, S:24, 1975:1590). Alınan emir üzerine harekete geçen 61. Tümen birlikleri 2 Ocak günü saat 08.00'de Yokuşbaşı-Mustafalar-Pullar yolu üzerinden Çakmak bölgesi istikâmetine ilerleyişe geçmiş Tümen, yol boyunca asilerle herhangi bir temasta bulunmadan hedefine ulaşmıştır. 3 Ocak 1921 günü, verilen cephe emrine göre Kazık- Efendiköprüsü -Cebail hattını ele geçirmek üzere güvenlik önlemleri altında harekete geçen 61. Tümen, yürüyüş esnasında 16 asiye rastlamış bu kişiler silah ve cephaneleri alındıktan sonra tutuklanmıştır (TİH İstiklâl Harbi'nde

Ayaklanmalar, C:VI, 1974:240; TİH, C:II, Ks:III, 1999:100). Yb. İzzeddin Bey, 4 Ocak günü yerli halktan Çerkez Ethem ve kuvvetlerinin Derbent'ten Gediz istikâmetine çekildiklerini öğrenmiş, böylelikle Ethem Bey ve kardeşlerinin Simav istikâmetinde gittikleri ihtimali de güçlenmiştir (TİH, C:II, Ks:II, 1999:103; Çalışlar, 2006a:41). İzzeddin Bey'in bu durumu rapor etmesi üzerine 5 Ocak 1921 tarihinde verilen cephe emrinde 61. Tümen'in taarruza geçerek Yunuslar- Derbent – Işıklı hattını ele geçirmesi bildirilmiştir. Yb. İzzeddin Bey, emredilen saatte birliklerini taarruza geçirerek Derbent mevziini aşmış ve Gediz'e ulaşmıştır (TİH, C:II, Ks:III, 1999:105; Çalışlar, 2006a:42).

Çerkez Ethem'in başkaldırısından hemen sonra 6 Ocak 1921 günü Yunan ordusunun Bursa ve Uşak Cephelerinden İnönü mevziilerine karşı ileri harekâta geçmesi üzerine Efendiköprüsü'ndeki karargâhta bir araya gelen iki cephe komutanı vaziyeti aralarında görüşükten sonra Çerkez Ethem üzerine yapılan harekâta geçici olarak ara verilerek Yunan taarruzunu karşılamak üzere İnönü ve Dumlupınar savunma mevziilerine dönmek üzere harekete geçmişlerdir (Apak, 1990:220).

Yunan taarruzu nedeniyle Gediz'de bulunan kuvvetlerin büyük kısmının geriye çekilmesiyle Kütahya'da Çerkez Ethem karşısında yalnızca Yb. İzzeddin Bey komutasındaki 61. Tümen iki alaya yakın kuvvetiyle bırakılmıştır (Atatürk, 2019:735). Alb. İsmet Bey, “*en kuvvetli komutanım*” dediği İzzeddin Bey'i Çerkez Ethem karşısında bırakarak Ethem Bey'in muhtemel taarruzuna karşı İnönü mevziilerinin arkasını emniyete almayı planlamıştır (İnönü, 1985:241). Nitekim İzzeddin Bey, Çerkez Ethem isyanın bastırılması amacıyla başlatılan harekâta birinci dereceden rol oynayacaktır.

7 Ocak 1921 günü sabahın erken saatlerinde asiler Gediz'e topçu ateşi açmış böylelikle Çerkez Ethem, İzzeddin Bey ile muharebeye girişmiştir. Aynı zamanda Arapşah'ta bulunan bölüğe karşı taarruza geçildiği haberinin gelmesi üzerine İzzeddin Bey ilk önlem olarak Gediz'i bir baskından korumak amacıyla Tümen Hücum Bölüğü ile bir sahra ve bir dağ bataryasını Arapşah ve Hacıköy istikâmetlerini ateş altına alacak şekilde mevzilendirmiş ardından 300 kişi kadar olduğu tahmin edilen asilere karşı taarruza geçmeye karar vermiştir (Çalışlar, 2006a:44-45; TİH, C:II, Ks:III, 1999:111). Cephe Komutanı'ndan aldığı emre göre İzzeddin Bey'in emrindeki birliklerle Gediz'den Kütahya'ya çekilmesi gerekmekteydi ancak bunun için öncelikle asileri geriye almak ve gündüz çekilmek tehlikeli olacağından gece karanlığından faydalanarak çekilmek zorundaydı. İzzeddin Bey'in bu düşünce ile aldığı taarruz kararını emrindeki 190. ve 174. Alaylar gerçekleştirecektir. Taarruz planına göre, 190. Alay'ı Arapşah istikâmetine, 174. Alayı ise Sazak- Gürlek istikâmetinde ilerleten İzzeddin Bey'in kendisi de Arapşah'a yakın bir mevkiye giderek muharebeyi idare etmiş, nitekim saat 12.15'te başlayan

taarruz sonucunda 190. ve 174. Alaylar karşılardaki asileri uzaklaştırmak gerı atmayı başarmış, asiler Tümen topçularının şiddetli ateşı altında kademe kademe gerı çekilerek Tümenle teması kesmek zorunda kalmışlardır. İzzeddin Bey, aldığı Cephe emri gereğince Gediz'den Kütahya'ya gitmek mecburiyetinde olduğundan gerı çekilen asileri takip etmemiştir. Böylelikle 7 Ocak 1921 günü yapılan Gediz Muharebesi de İzzeddin Bey'in asiler üzerine yaptığı başarılı taarruz ile sona ermiştir (Çalışlar, 2006a:45; İnönü, 1985:242; TİH, C:II, Ks:III, 1999:111).

61. Tümen birlikleri aynı gün saat 22.00'de Kütahya istikâmetinde gerı yürüyüşe geçmiştir. İzzeddin Bey, Gediz'den çekilmenin halk üzerinde yaratacağı olumsuz etkinin önüne geçmek amacıyla Kütahya'ya beyannameler astırmış, Gediz'de ise şehrin ileri gelenleri ile hükümet ve belediye üyelerine gerı çekilmenin sebeplerini açıklamıştır (Çalışlar, 2009:101).

8 Ocak 1921 günü yürüyüşe devam eden 61. Tümen birlikleri, 9 Ocak akşamına kadar Bayat-Yaylababa-Gelinkaya bölgesine, Süvari Tugayı ise Susuzkaya- Ballıbaba bölgesine ulaşmıştır (Çalışlar, 2006a:46). Gediz'in 61. Tümen tarafından boşaltıldığı haberini 8-9 Ocak gecesi alan Çerkez Ethem, 300 kişilik kuvveti ile Gediz'i işgal ederek Kütahya üzerinden taarruz için toparlanarak harekete geçmiştir.

9 Ocak günü saat 15.00'te 250-300 kadar asinin 14. Süvari Alayı ile muharebeye tutuştuğu Alay'ın Ortaca istikâmetinde çekildiği ve bir bölüğünün Alayla birlikte çekilmeyerek Dereköy istikâmetine gittiği, bu bölüğü takip eden asilerle Dereköy batı sırtlarında bir muharebe başladığı haberinin gelmesi üzerine 174. Alay'ın bir piyade bölüğü Dereköy'e gönderilmiş nitekim asilerle muharebe eden 61. Tümen'in bu birlikleri asileri güney istikâmetinde çekilmeye zorlamıştır (TİH, C:II, Ks:III,1999:114; Çalışlar, 2006a:46).

Bu sırada Batı Cephesi Komutanlığı tarafından 61. Tümen emrinde bulunan 174. Alay'ın İnönü'ye hareket etmek üzere Kütahya'ya sevk edilmesi emredilmiş (HTVD, S:52, Y:14, 1965:Vesika No:1208), böylelikle Çerkez Ethem ile mücadele eden Yb. İzzeddin Bey'in emrinde; iki taburlu 190. Alay, Bir İstihkâm bölüğü, bir Hücum bölüğü ve topçu kuvvetleri kalmıştır. Bunların hepsi toplam da 700 kişilik silah kuvvetinden ibaret olmakla birlikte iki Süvari Alay'ından oluşan Süvari Tugayı ise 500-600 atlı kuvvetinde idi (Çalışlar, 2006a:46; Selek, 2020:788). İzzeddin Bey'in emrindeki kuvvetlere karşılık Çerkez Ethem'in elinde 1000 kişiden fazla silahlı kuvvet bulunmakla birlikte Ethem Bey ile beraber hareket eden 200-300 mevcutlu Doktor Fazıl Çetesi de Kütahya Ovası'na inmiş, Parti Pehlivan Müfrezesi ise Kütahya'ya yalnızca üç saat mesafede bulunmaktaydı (Selek, 2020:788).

10 Ocak 1921 günü devam eden Yunanlıların İnönü mevziine başlattıkları ileri harekâttan faydalanmak isteyen Çerkez Ethem, birliklerini Kütahya'nın güneybatısında konuşlandırmaya

başlamıştır (Toptaş, 2013:83). Aynı tarihte rütbesi albaylığa yükseltmiş olan İzzeddin Bey¹⁶ (Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1994:220), içinde bulunduğu vaziyeti hızlıca değerlendirerek emrindeki kuvvetlerden en iyi şekilde yararlanabilmek amacıyla birliklerini yeniden düzenlemiştir. Bu yeni tertibat ile Kütahya'ya inen ana yolları asilere karşı kapatmayı ve Kirazlık-Mustafalar-Yaylababa-Aytepe hattı boyunca asilerin muhtemel taarruzlarına karşı Kütahya'yı savunmayı ve korumayı amaçlamaktadır (Çalışlar, 2009:102). Emrinde bulunan 61. Tümen oldukça zayıflamış olmasına rağmen tehlike içindeki Kütahya'yı kendisinden sayıca üstün bulunan asilere karşı korumaya karar veren İzzeddin Bey, o günlerdeki esas amacını ise şu şekilde ifade etmektedir, *“Kütahya civarında bulunduğum takdirde asiler Kütahya'ya taarruz ederler ve yakmak isterlerse şiddetle karşı koyup onları püskürteceğim. Eğer İnönü bölgesinde Yunanlılara yardım amacıyla Eskişehir'e doğru ilerlerse ben de yan ve arkalarına düşüp tepeleyeceğim”* (Çalışlar, 2006a:48).

2.3.3.1. Kütahya Muharebesi (11 Ocak 1921)

Alb. İzzeddin Bey'in Kütahya'yı asilere karşı savunma kararı üzerine verdiği emir doğrultusunda gece yürüyüşü ile harekete geçen 61. Tümen birlikleri¹⁷ 11 Ocak günü sabah erken saatlerde Aydoğdu sırtlarına ulaşmış, 190. Alay 2. Taburu iki sahra topu ve iki makineli tüfekle Yokuşbaşı ve 3. Taburu ile Karlık sırtlarını tutmuştur (ATASE, İSH, K:694, G:178).

Kütahya'nın müdafaası için bırakılan 61. Tümen birliklerinden Batı Cephesi'nin faydalanabilmesi için Eskişehir batısında devam eden muharebe bir sonuca varıncaya kadar Genelkurmay Başkanlığı tarafından Kütahya'da bulunan birliklerin emir ve komutası Alb. Refet Bey'e verilmiş, bu bölgenin savunması için de Güney Cephesi kuvvetleri görevlendirilmiştir (Türk İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar, C:VI, 1974: 247; TİH, C:II, Ks:III, 1999: 119).

11 Ocak günü saat 15.00'te Yellice Dağı kuzey yamaçlarında asilerin Kütahya'ya baskın ateşi yapmaları üzerine halk telaşa düşmüş bu gelişme üzerine Alb. İzzeddin Bey, derhal duruma müdahale ederek Kütahya'da sıkıyönetim ilan etmiş ve şehirde iç asayiş ve emniyeti sağlamak üzere tedbirler aldıktan sonra Süvari Bölüğü'nden bir takım ile 190. Alay'ın 1. Taburundan bir bölüğü bu asilere karşı taarruza geçirmiş ve asileri Yellice Dağı istikâmetinde geriye atmıştır (Türk İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar, C:VI, 1974:245).Yaşanan gelişmeleri

¹⁶ İzzeddin Bey, albaylık rütbesine terfi edildiği tarihi günlüğünde 29 Ocak 1921 olarak vermektedir. Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, s.479.

¹⁷ 61.Tümen'in Kütahya'da Asi Ethem kuvvetlerine karşı taarruz edeceğine dair: ATASE İSH, Kutu:848, Gömlek:69, Belge No:69/69aa.

yakından takip eden Genelkurmay Başkanlığı Güney Cephesi Komutanlığı'na hareketini hızlandırarak Kütahya'ya yaklaşmasını ve gerekli tedbirleri almasını emretmiş, 12 Ocak günü Güney Cephesi Komutanlığı'na bağlı birlikler Kütahya istikâmetine yürüyüşe geçmiştir (Türk İstiklâl Harbi'nde Ayaklanmalar, C:VI,1974: 246; Toptaş, 2013:83).

Hazırlıklarını tamamlayarak birlik düzenini sağlayan Çerkez Ethem, 12 Ocak günü saat 08.00'de Kütahya üzerine taarruza geçmiştir. Öğle saatlerine kadar devam eden muharebede Yellice bölgesinde durdurulan asiler, öğleden sonra şiddetli ateş desteği ile Karlık istikâmeti ile Aydoğdu kuzey ve doğu sırtlarına ve Kumari istikâmetine taarruza geçmiştir. Bu mevzilerde taarruz eden asiler şiddetli bir ateşle karşı karşıya kalmışsa da muharebenin şiddetinin artması sonucunda 190. Alay mevzilerinden ayrılarak Kütahya'ya çekilmek zorunda kalmış, 190. Alay'ın 3. Taburu ile İstihkâm Bölüğü ise Aydoğdu'nun kuzeyinde ki ovaya çekilmiştir. Birliklerin bu şekilde çekilmesi durumu oldukça kritik bir hale getirmiştir. İzzeddin Bey, Kütahya'nın asilerin kontrolüne girmesi tehlikesine karşı Kütahya kışlası civarında bulunan Tümen Topçusunun büyük kısmını Kütahya güneyine göndermiş ve asileri ateş baskınına uğratarak yavaşlatmıştır (TİH, C:II, Ks:III, 1999: 125; Çalışlar, 2006a:56).

Asiler tarafından geri çekilmeye zorlanan 190. Alay tertiplenmek üzere Tümen ihtiyatına alınmış, 11 Ocak günü Yunanlıların İnönü cephesinden süratle geri çekilmesi 189. Alay'ın İzzeddin Bey'in emrine verilmesine olanak sağlamıştır. Nitekim 11 Ocak 1921 tarihinde başlayan Çerkez Ethem taarruzu 13 Ocak tarihine kadar devam etmiş, 13 Ocak günü öğleden sonra asiler 61. Tümen cephesinde şiddetli bir muharebenin ardından hücumla geçerek saat 15.30'da 189. Alay'ın bir taburunun bulunduğu Aydoğdu'nun kuzeydoğu sırtlarını ele geçirmiş ve bu tabur mevziilerini bırakarak geri çekilmek zorunda kalmıştır. Durumun tekrar kritik bir hal alması üzerine İzzeddin Bey, Kütahya'nın kuzeyine çekilmekte olan 189. Alayı takviye etmek için 190. Alay'ın iki taburunu ileriye sürmüş böylelikle geri çekilen alay durdurulmuş ve karşı taarruza geçilmiştir. Asiler, yapılan karşı taarruz sonrası önceki mevzilerine geri atılmışlar bundan sonra Karlık- Mustafalar-Yokuşbaşı- Dereköy istikâmetinde geri çekilmeye başlamışlardır (Çalışlar, 2009:116-117).

Öğleden sonra yapılan muharebede yaşanan gelişmeler karşısında yeni bir karar alınması gerekmiş ancak bu kararın az sayıdaki kuvvetiyle asilerle mücadele etmekte olan 61. Tümen Komutanı İzzeddin Bey tarafından değil emrindeki kuvvetlerle Alayunt-Ağaçköy civarına gelmiş bulunan Güney Cephesi Komutanı tarafından alınması gerekirken Kütahya Muharebesi'nin bu en kritik safhasında Alb. Refet Bey, kuvvetleriyle asilerin gerisine taarruz edilmesi mümkünken bu şekilde hareket etmeyerek 14 Ocak 1921 gününü beklemiştir (TİH,

C:II, Ks:III,1999:127). Mustafa Kemal Paşa Büyük Nutuk’unda bu olayı şu şekilde değerlendirmektedir:

“İzzettin Paşa, 11 Ocak 1921 günü öğlesinden 13 Ocak gece yarısına dek süren sert ve bunalımlı savaşlar sırasında süvari gruplarının da savaşa katılması zamanının geldiğini Genelkurmay Başkanlığına bildirmişti. Refet Paşa, Güney Cephesi’nden getirtmekte olduğu 8. Tümen yetişebilirse 14 Ocakta saldırıya geçmek niyetinde olduğunu birliklerine duyuruyordu. İzzettin Paşa, 11, 12, 13 Ocak günlerinde yalnız başına düşmanla savaştıktan sonra akşam gün batarken yaptığı bir karşı saldırıyla ayaklanmacıları yendi ve kaçmak zorunda bıraktı. Refet Paşa savaşa seyirci kalmakla büyük bir fırsat kaçırdı. Ethem’in ve kuvvetlerinin ricatine elverişli bir durum yarattı” (Atatürk, 2019:736-737).

2.3.3.2. Çerkez Ethem ve Kuvvetlerine Yönelik Takip Harekâtı

Çerkez Ethem kuvvetlerinin 61. Tümen cephesinden geri çekilmesi ile 14 Ocak 1921 günü asiler ile Tümenin teması tamamen kesilmiştir. Çerkez Ethem Kütahya Muharebesi ve devamındaki mücadelelerde üstün durumda iken geri çekilme nedenini şu şekilde açıklamaktadır:

“Bir defa Yunanlılara Gediz’i kaptırmak şu son durumumuz nedeniyle çok büyük bir tehlike teşkil ederdi. Yunanlılar Gediz’e öteden beri ayrı bir önem vermekteydiler. Gerçekten burası her iki taraf için de askerî önem taşıyordu. Burasını iki ay önce çok çetin ve kanlı bir savaş ile Yunanlılardan geri almayı başarmıştık. Gerçi biz vatanperverane duygularımıza yenilmiş, hâkim durumumuzu kaybetmiş, siyasi hasımlarımıza yine bir fırsat kazandırmıştık” (Çerkez Ethem, 2005:145-146). Çerkez Ethem aynı zamanda İnönü cephesindeki zaferin Kuva-yı Seyyare’nin geri çekilmesi ile mümkün olduğunu ifade etmektedir.

14 Ocak günü İzzeddin Bey, Güney Cephesi Komutanı Alb. Refet Bey’in verdiği emir gereğince beraberinde 8. Tümen ve Süvari Kuvvetleri ile Çerkez Ethem kuvvetlerini takip harekâtına başlamıştır. Takip kuvvetleri yol boyunca az sayıda asiye rastlamış ve bunlarla çarpışmışlar ancak asiler fazla mukavemet gösteremeden çekilmişlerdir. Takip harekâtının devam ettiği günlerde zaman zaman 40-50 mevcutlu küçük müfrezelerle de çarpışmalar yaşanmış ancak Kuva-yı Seyyare üyelerinin büyük kısmı dağılmış olduğundan ve artık etkisini yitirdiğinden 17 Ocak günü harekât sona erdirilmiştir (Sele, 2020:794). Bu süreç sonunda 61. Tümen tekrar Batı Cephesi emrine girerek Eskişehir’e nakledilmek üzere emir almıştır. Nihayetinde asi Çerkez Ethem’e karşı 28 Aralık 1920 tarihinde başlayan harekât 17 Ocak 1921 günü sona ermiştir. Asilerin bir kısmı af dileyerek Millî Kuvvetlere katılmış Ethem ve kardeşleri ise Yunanlılara sığınmıştır (HTBD, S:73, Y:24, 1975:Belge No:1593; Görgülü,

1999:149). Mustafa Kemal Paşa, İzzeddin Bey'in Çerkez Ethem ayaklanmasının bastırılmasında oynadığı kritik rolü şu sözlerle ifade etmektedir:

“İzzettin Paşa'nın sağlam karakteri, bilgece komutası ve buyruğu altındaki Türk subay ve erlerinin yiğitlikleri Ethem ve kardeşleri ile birlikte saldıran hain kuvvetleri yendi ve kaçmak zorunda bıraktı” (Atatürk, 2019:735).

2.4. İnönü Muharebeleri'nde 61.Tümen

2.4.1. Birinci İnönü Muharebesi'nde 61.Tümen

Birinci İnönü Muharebesi başlamadan önce Batı Cephesi Komutanı Alb. İsmet Bey komutasında; Yenişehir-İnegöl- Bilecik havalisinden sorumlu karargâhı Küplüde bulunan 24. Tümen, merkezi Yunuslarda bulunan 11. Tümen ile karargâh merkezi Gediz'de bulunan 61. Tümen bulunmaktaydı (Tümerdem, 1943:27-28; Özlü, 2012:29). Bu dönem Hükümet'in öngördüğü şekilde düzenli ordu birliklerine katılmayı reddeden Çerkez Ethem'in başkaldırısı üzerine Batı ve Güney Cephesi birlikleri Çerkez Ethem isyanını bastırmak üzere gönderilmiş, bu fırsattan yararlanmak isteyen Yunanlılar, 6 Ocak 1921 tarihinde Bursa cephesinden Eskişehir istikâmetine doğru taarruza geçmiştir (Hatipoğlu, 1988:121). Birinci İnönü Muharebesi'ne neden olan Yunanlıların Anadolu içlerine doğru ilerleme kararının alınmasında Çerkez Ethem olayının büyük etkisi olmakla birlikte bu dönem Yunanistan'da Kral Konstantin'in 14 Kasım 1920 seçimlerini kazanması ile iktidarda kalmak için Anadolu harekâtına girişmiş olması da olasıdır (Özkaya, 1981:125).

6 Ocak 1921 tarihinde 24. Tümen Komutanı Atıf Bey tarafından Batı Cephesi Komutanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı'na gönderilen harp raporunda Yunanlıların, Yenişehir ve İnegöl bölgesinden doğuya doğru dört koldan taarruza geçtiği bildirilmiştir (ATBD, S:127, Y:60, 2011:Belge No:1). Böylece başlamış olan İnönü Muharebesi'nin gerçekleştiği bölge, Marmara Denizi'nin güney ve doğusunu kapsamakta, İzmit Sancağı, Bursa Vilâyeti ve Eskişehir Mutasarrıflığı önemli merkezler olarak sayılmaktadır. Bununla birlikte Cephe, Güneyde Bursa-İnegöl- Eskişehir hattı, Kuzeyde ise Gemlik- İznik- Bilecik- Sakarya hattına kadar uzanmaktadır (Özlü, 2012:29).

Yunan taarruzu nedeniyle Çerkez Ethem harekâtına ara verilmiş ve Gediz'de bulunan kuvvetlerin büyük kısmı İnönü mevzine çekilmiştir. Çerkez Ethem kuvvetlerinin karşısında ise yalnızca Alb. İzzeddin Bey komutasındaki 61. Tümen bırakılmıştır. İzzeddin Bey'e böylelikle Ethem Bey'in muhtemel taarruzuna karşı İnönü mevziinin arkasını emniyete alma görevi verilmiştir. 9 Ocak günü İnönü mevziinde Yunan birlikleriyle muharebeye girilmiş, muharebenin en çetin günlerinde Batı Cephesi Komutanlığı tarafından 61. Tümen'e bağlı 174. Alay'ın İnönü'ye hareketi emredilmiştir. Cephe emrini derhal yerine getiren İzzeddin Bey,

emrinde kalan az sayıda kuvvetle Kütahya’da Çerkez Ethem kuvvetlerine karşı büyük bir direniş göstermiştir.

11 Ocak günü Yunanlılar, sayıca az ve malzeme bakımından zayıf olmasına rağmen disiplinli bir düzenli ordu çatısı altında birleşen Türk birlikleri karşısında Bursa civarındaki eski mevziilerine geri çekilmek zorunda kalmışlardı (Smith, 2017:215). Yunan General Trikupis anılarında Birinci İnönü Muharebesi hakkında şunları söylemektedir:

“Türklerin geniş bir sahada yaptığı taarruzu durduracak ihtiyat kuvvetimiz olmadığı ve bizim topçu, cephe yokluğundan piyadenin çekilişini destekleyemediği için daha evvel verdiğim emri tamamlamak üzere bütün tümenin çekilmesi emrini verdim. Geceleyin saat 23.00 sıralarında Tümen, bizim ile Türkler arasındaki mesafeyi açacak şekilde gerilemeye başladı” (Trikupis, 2020:101).

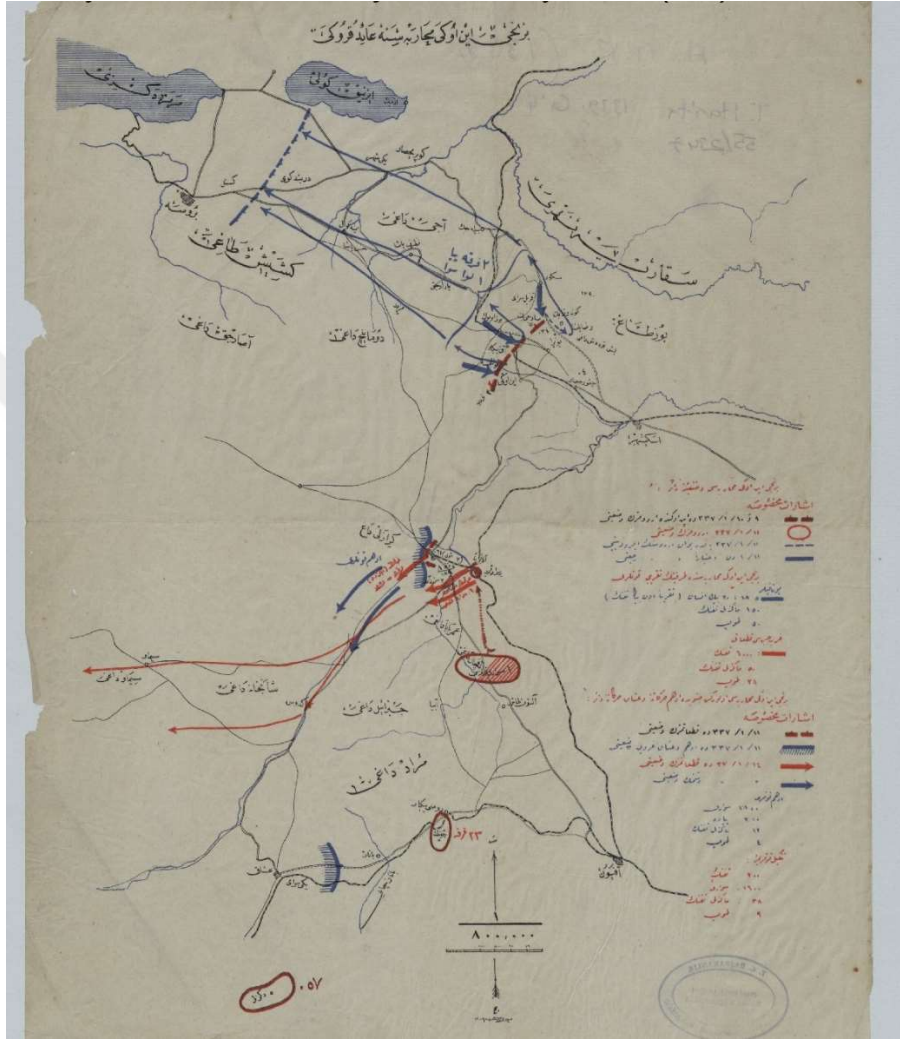
İnönü Muharebesi ile ilgili olarak İngiliz basınında Yunanlılar tarafından başlatılan taarruz harekâtında Yunan hatlarının Türkler tarafından birçok yerden delindiği bildirilirken (Aberdeen and Press Journal, 12 Ocak 1921:5) bundan sonraki süreçte Türklerin önemli merkezlerinden olan Eskişehir’in Yunanlılar tarafından işgalinin beklendiği ve Türklerin Eskişehir’i savunmak için takviye kuvvet göndermek konusunda büyük faaliyet gösterdiği ifadelerine yer verilmiştir (Daily News (London), 15 Ocak 1921:3). Batı Cephesi’ndeki harbin henüz sona ermediği bugünlerde Yunanlılar için Eskişehir’in ele geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Vakit gazetesi 14 Ocak 1921 tarihli nüshasında bu durumu *“Yunan kuvvetleri Eskişehir’i elde etmeksizin harekâta nihayet verecek olursa, bu harekâtın suret-i katiyede (kesin olarak) akim kalmış olduğuna (başarısız olduğuna) hüküm edilecektir”* şeklinde yorumlamıştır (Vakit, 14 Ocak 1921:1; Öztoprak, 2000:530).

Birinci İnönü Muharebesi, Millî ordunun ve Millî egemenliğin itibarını arttırmış olmakla birlikte Millî Mücadele heyecanını da arttırmıştır. İzzeddin Bey, İnönü zaferini asilerle mücadele halinde olan 61. Tümen birliklerinin morallerinin yükselmesi için şu şekilde tebliğ etmiştir:

“Yunanlılar İnönü cephesinden süratle geri çekilmişlerdir. Takip ediliyorlar. 159. Alay Tümen emrine Kütahya istasyonuna gelmektedir. Güney Cephesi komutanı Refet Bey, kuvvetli süvarilerle bugün Kütahya’ya yetişecektir. Tümen birlikleri asileri şiddetle durdurursa yeni gelen kuvvetlerle bunların tümüyle mahvolmaları ve bastırılmaları mümkün olacaktır. Bütün subay ve erlerin bunu bilerek azami derecede fedakârlıklarla vatani görevlerini yerine getirmelerini isterim” (Çalışlar, 2006a:56).

61. Tümen’in direnişi karşısında umduğu başarıyı sağlayamayan Çerkez Ethem, 14 Ocak 1921 tarihi itibarıyla geri çekilmeye başlamış Çerkez Ethem kuvvetlerini mağlup eden İzzeddin

Bey'in takip harekâtı sonucunda Ethem Bey ile kardeşleri bazı taraftarları ile Yunanlılara iltica etmişlerdir (Özalp, 1971:171). Bu tarihten sonra 1921 yılı Ocak ayı sonlarına doğru 61. Tümen Eskişehir'e yerleşmiştir. Birinci İnönü Muharebesi'nde görev yapan 61. Tümen Komutanı İzzeddin Bey ile 11. Tümen Komutanı Miralay Mehmet Arif Bey'e Eskişehir halkı tarafından birer at hediye edilmiştir (Tavukçu, 2019:214).

Harita 3. Birinci İnönü Muharebesine ait harita.

Kaynak: (T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı, HRT_h__02347_00001 (H. 04/05/1339).

2.4.2. İkinci İnönü Muharebesi'nde 61. Tümen

Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri arasında geçen iki ay on üç günlük zaman diliminde cephelerde önemli bir harekât olmamakla birlikte bu dönem muharebeye hazırlık evresi olarak geçmiş, asker sayısı artırılmış ve ordu silah ve cephane bakımından güçlendirilmiştir (TİH, C:II, Ks:III, 1999:270).

Çerkez Ethem ile mücadelesi sırasında ağır kayıplar vermiş olan 61. Tümen birlikleri 1921 Yılı Ocak ayı sonlarında Eskişehir'e yerleşmiş, Tümen Komutanı Alb. İzzeddin Bey de bu tarihten itibaren devamlı olarak emrindeki birliklerin teşkilat, lojistik ve eğitim eksikliklerinin tamamlanması ile ilgilenmiştir (Çalışlar, 2006a:75). Orduyu güçlendirme çalışmaları devam ederken iki topçu bataryası ve dört batarya 61. Tümen emrine verilmiş, Tümenin kudretli dağ bataryası ise ihtiyat olarak İnönü'ye getirilmiştir (Tavukçu, 2019:184). Batı Cephesi asıl kuvvetlerinden olan 61. Tümen'in İnönü mevziinde tertibi ise şu şekilde olmuştur; 159. Alay Çukurhisar-Oklubalı-Zemzemiye, 174. Alay Sıraca-Söğüt-Gündüzbey, 190. Alay Yukarısöğüt-Teke-Hamidiye dolaylarında, Tümen Hücum Taburu Satılmışoğlu'nda ve Süvari Bölüğü Oklubalı'da, 1. Topçu Taburu Hayriye mevziinde, 150mmlik obüs ve bataryaları Teke mevziinde, İstihkâm Bölüğü Teke'de, Sıhhiye Bölüğü ile Karargâhı Çukurhisar'da bulunmaktadır (Çalışlar, 2006a:84; Tavukçu, 2019:184).

Yunanlılar beklenildiği üzere 23 Mart 1921 tarihinde iki koldan Eskişehir ve Afyon istikâmetinde Batı ve Güney Cephelerine aynı anda taarruza geçmişlerdir (TBMMZC, C:9. 24.03.1337: 229-230; ATBD, S:92, Y:40, 1991: Belge No:2316). Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, taarruz haberini alır almaz 23 Mart günü durumu Genelkurmay Başkanlığı'na bildirmiştir. Aynı gün saat 11.30'da verdiği cephe emrinde; 61, 24 ve 11. Tümenlere hazırlanmış olan mevzinin kendilerine ayrılmış olan kesimini işgal etmelerini 61. Tümen'e ayrıca Çıplaktepe dâhil Yağızahlat Gediğini ileri mevzii olarak tutması gerektiğini bildirmiştir (ATBD, S:92, Y:40, 1991: Belge No:2316).

23 Mart günü başlayan ilerleyişini sürdüren Yunan birlikleri, 25 Mart günü akşama kadar Bilecik istikâmetinde Söğüt kuzeyine kadar, İnegöl istikâmetinde ise Pazarcığa kadar ilerlemiştir (ATBD, S:92, Y:40, 1991: Belge No:2322). 25 Mart günü İnönü mevzilerinde önemli bir olay yaşanmamış 26 Mart günü sabah erken saatlerden itibaren bütün cephede Yunan ilerleyişi devam etmiştir. Özellikle General Trikupis komutasındaki Yunan 3. Tümeni'nin Gündüzbey'e kadar ilerlemiş olması büyük bir tehlike yaratmıştır (Tavukçu, 2019:215). İzzeddin Bey'in bu Yunan kolunu durdurmak üzere taarruz emri verdiği sırada 159. Alay Gündüzbey kuzeyindeki mevziilerini terk ederek geri çekilmiş, 3. Yunan Tümeni hızla ilerleyerek saat 19.00'da Gündüzbey'i işgal etmiştir. Bu gelişme üzerine İzzeddin Bey, Gündüzbey'e kadar gelmiş olan bu Yunan taburuna karşı taarruz emri vermiş, saat 20.30'da 159. Alay'ın iki taburu tarafından yapılan karşı taarruz sonucunda Gündüzbey Yunanlılardan geri alınmıştır (Çalışlar, 2006a:94; Tavukçu, 2019:217; TİH, C:II, Ks:III, 1999:336).

Öte yandan Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa yeni bir düzenleme ile ihtiyatta bulunan 1. Tümeni cephenin sağ kanadına yanaştırarak Kocaeli Grubu Komutanı Alb. Halit Bey komutasında 1. ve 61. Tümenler ile Kocaeli Müfrezesinden oluşan Sağ Kanat Grubu'nu, 11. ve 3. Tümenler'den ise Alb. Arif komutasındaki Sol Kanat Grubu'nu teşkil etmiştir (Belen, 1983:311). Aynı gün 61.Tümen'e gönderdiği emirde 27 Mart sabahından itibaren Gündüzbey'e ulaşan Yunan kuvvetlerine taarruz emri vermiş ve birliklerin buna göre hazırlıklarını tamamlamasını söylemiştir. İsmet Paşa'nın emri 61. Tümen'e ulaşır ulaşmaz Tümen Komutanı İzzeddin Bey, bütün Tümen kıtalarının Hayriye ile Gündüzbey arasında toplanmalarını emretmiştir (TİH, C:II, Ks:III,1999:336-337).

26/27 Mart gecesi durgun geçmekle birlikte 27 Mart günü Batı Cephesi sağ kanadında oldukça kritik çarpışmalar yaşanmıştır. 26 Mart günü Gündüzbey'i işgal eden Yunan kuvvetleri İzzeddin Bey'in karşı taarruzu ile geri atılmışsa da 27 Mart sabahı saat 08.00 itibariyle Yunan 3. Tümeni Gündüzbey kesimindeki Türk birliklerine karşı tekrar taarruza geçmiştir (TİH, C:II, Ks:III, 1999:343; Tavukçu, 2019:220).Türk ve Yunan kuvvetleri arasında piyade ateşiyle başlayan taarruz da Yunan kuvvetleri esas olarak Tümenin sağ kanadına taarruz etmekle birlikte özellikle Kanlısırtta muharebenin giderek şiddetini arttırması üzerine 61. Tümen Hücum Taburu'nun Gündüzbey ile Kanlısırt arasına yerleştirilmesi ile bu kritik durum atlatılmıştır (TİH, C:II, Ks:III,1999:344). 61. Tümen birlikleri tüm mevziilerde büyük bir gayret ile Yunan taarruzlarına karşı direniş göstermiştir (ATASE, İSH, K:708, G:119).

Bu sırada Yunan taarruzunun Çıplaktepe 'ye doğru genişlemesi üzerine gelişmeleri yakından takip eden İzzeddin Bey, saat 13.10'da emrindeki kıtalara taarruz emri vermiştir. Esas itibariyle 1.Tümen birliklerinin 61. Tümen'in sağ kanadı hizasına gelmesi ile taarruza başlanması planlanmış olmasına rağmen 1.Tümen belirlenen saatte 61. Tümen hizasına gelmemiş, daha fazla zaman kaybetmek istemeyen İzzeddin Bey, 174. ve 159. Alaylara taarruza başlamalarını bildirmiştir. Her iki alay şiddetli ateş altında ilerlemeye başlamış saat 16.00'da 1.Tümen'e bağlı 2. Alay, 159. Alay hizasına gelmişse de akşama kadar devam eden taarruz Yunan topçusunun ateşi nedeniyle başarılı olamamıştır (Çalışlar, 2006a:102).

İzzeddin Bey, aynı gün saat 15.30'dan sonra Yunan taarruzu sonrası geri çekilmekte olan 24.Tümen'in sağ kanadını koruması için 190. Alay'a taarruz emri vermiş, yapılan taarruzdan kesin bir sonuç alınamamakla birlikte saat 16.30'da Çıplaktepe Yunanlılar tarafından işgal edilmiştir (TİH, C:II, Ks:III,1999:347). Bu çarpışmada Sağ Kanat Grup Komutanı Alb. Halit Bey yaralanmış, bunun üzerine Sağ Kanat Grup Komutanlığı'na 61. Tümen Komutanı Alb.

İzzeddin Bey getirilmiştir (ATBD, S:92, Y:40, 1991:Belge No:2325; Erikan, 2019:197; Belen, 1983:311).

23 Mart 1921 günü Bursa ve Uşak üzerinden taarruza geçen Yunan kuvvetleri 23-27 Mart tarihleri arasında İnönü mevzii ilerisinde yapılan muharebeler sonucu İnönü asıl mevzilerine kadar ilerlemiş, 28 Mart tarihinden itibaren muharebeler İnönü asıl mevziinde yapılmıştır (Tavukçu, 2019:229).

Alb. İzzeddin Bey'in komuta ettiği Sağ Kanat Grubu karşısında General Trikupis komutasında bulunan 3. Yunan Tümeni ve General Leonaritolopolus komutasındaki 10. Yunan Tümeni yayılmış bulunuyordu. Bu kanatta taarruz, 28 Mart sabahı saat 06.15'te Yunanlıların keşif piyade ateşi ile Kanlısırtta başlamıştır. Yarım saat kadar devam yoğun ateş sonucu Yunan birlikleri Kanlısırt'ı işgal etmiş bu sırada İzzeddin Bey, 4. Alay'ın iki taburu ile Metristepe'de bulunan 190. Alay'ının 3. Tabur'una Kanlısırt'ın geri alınması için taarruz emri vermiş ve Tepe saat 09.30'da geri alınmıştır (Çalışlar, 2006a:108). Saat 10.30 itibariyle Kanlısırtta Yunan kuvvetleri ile muharebe eden birliklerin cephanelerinin azalmaya başlaması üzerine İzzeddin Bey, Rızapaşa Kocaeli Müfrezesi birliğinden 30 sandık kadar cephaneyi bu birliklere göndermiştir (Çalışlar, 2006a:111). Saat 15.00'te Yunan kuvvetleri Kanlısırtta topçu ateşini arttırmış 16.00'da Tepe'yi tekrar almayı başarmışlardır. Ancak tekrar bir karşı taarruz yapılarak Kanlısırt geri alınmış ise de Yunanlıların yeni bir taarruzu ile saat 18.00'de tepe tekrar Yunanlılar tarafından ele geçirilmiştir (Çalışlar, 2006a:112).

Bugün ki taarruzda en stratejik noktalardan biri de Metristepe olmuş, bu istikâmette ilerleyen 10. Yunan Tümeni saat 15.00'de taarruza başlamıştır. Türk ordusu tarafından elde tutulması önem arz eden bu Tepe'de muharebe saat 18.00'e kadar devam etmiş, Yunan uçakları alçaktan uçarak taarruza makineli tüfeklerle destek vermiş, bataryaları Metristepe'yi dövmüştür. Yapılan muharebeler sonunda Yunan piyadesi mevzilere 700 metre kadar yaklaşmıştır. Bu gelişmeler üzerine 30. Alay'ın bir taburu Metristepe'ye çıkarılmış ve orada 190. Alay Komutanı Yb. Sait Bey emrine ihtiyat olarak verilmiştir. Nitekim saat 18.15'te Metristepe'deki kıtalar ve ihtiyat taburu aniden düzensiz bir şekilde geri çekilmeye başlamış, bu suretle Metristepe Yunan kuvvetleri tarafından ele geçirilmiştir (ATBD, S:92, Y:40, 1991: Belge No:2330). Metristepe gibi önemli ve kuvvetli bir yerin Yunanlıların eline geçmesine oldukça üzülen İzzeddin Bey, muharebeyi beraber takip ettiği Tümen Kurmay Başkanı'nın üzüntüsünden ağladığını ifade etmiştir (Çalışlar, 2006a:113).

Alb. İzzeddin Bey'in emrinde bulunan Sağ Kanat Grubu'na bağlı bütün kuvvetler süregelen muharebede kayıplara uğramıştır. İzzeddin Bey, 29 Mart günü sabah erken saatlerde

emrindeki 4, 174, 190 ve 159. Alaylara Oluklu kuzeyindeki sırtlarda toplanmalarını emretmiş, bu birlikleri teftiş ederek durumlarını kontrol ettikten sonra Oluklu kuzey sırtlarında muharebeyi idare etmek üzere kalmıştır.

29 Mart günü Yunan kuvvetlerinin Gündüzbey bölgesinde birkaç hareketi görülmüşse de cephede genel bir taarruz hareketliliği olmamıştır. Öğleden sora Yunan kuvvetleri 1. Tümen'in sol tarafına, 4. ve 61. Tümen cephelerine taarruza geçmişse de (ATBD, S:92, Y:40, 1991:Belge No:2335) ağır kayıplar vererek muharebeyi durdurmak zorunda kalmıştır (ATBD,S:92, Y:40, 1991: Belge No:2338). Metristepe'den Tekeköyü'ne inerek 4. Tümen'e karşı taarruza geçen bir Yunan alayının ilerleyişi de etkili topçu ateşi ile kesilmiştir.

30 Mart sabahı cephede önemli bir olay olmamakla birlikte İzzeddin Bey, Grup'un sol kanadında bulunan 24. Tümen'den saat 09.00'da karşısında Yunan gözetleme kuvvetlerinin bulunması ihtimali olduğundan Metristepe'ye imha ateşi açılacağını ve Tepe'ye taarruz edeceğini bildiren bir rapor almıştır. Aynı zamanda Yunanlılar, saat 14.00 itibarıyla Gündüzbey'den Hayriye'nin batı istikâmetine kadar olan bölgede taarruza geçmiştir. Yunanlıların bu taarruzu önceki muharebelerde daha şiddetli ve yoğun gerçekleşmiş bu nedenle kesin sonucun alınacağı en kritik muharebeler Sağ Kanat Grubu cephesinde gerçekleşmiştir.

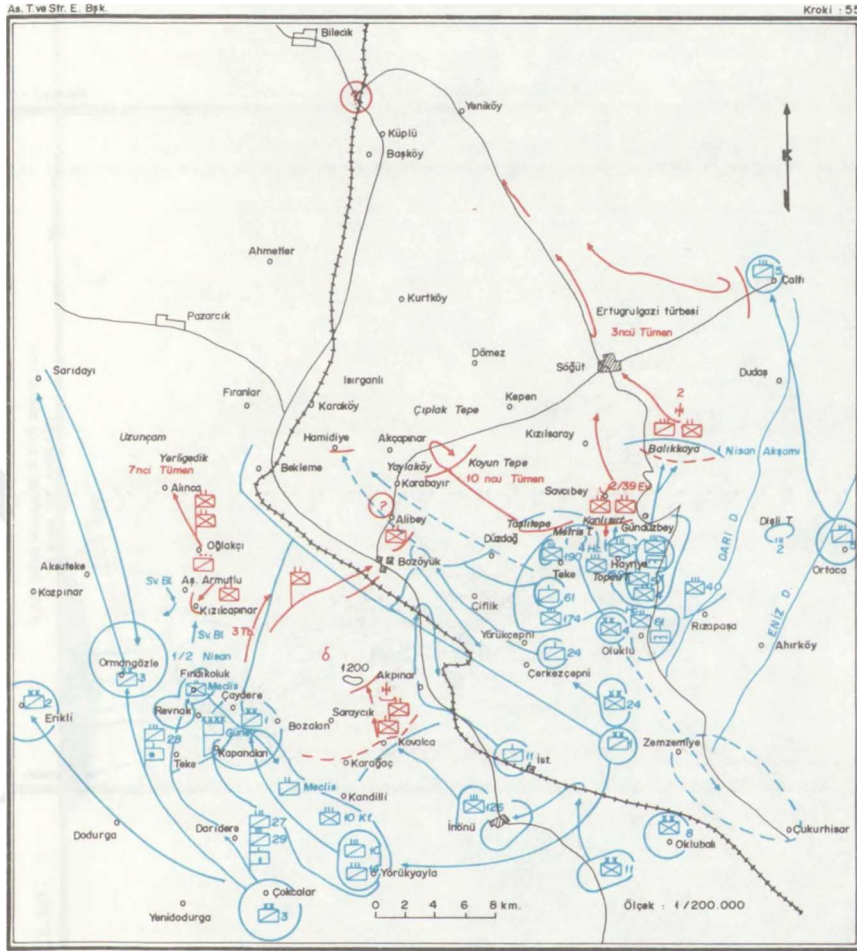
İzzeddin Bey, başlayan Yunan taarruzu üzerine 24. Tümen'in Metristepe'ye yapacağı taarruza derhâl başlamasını emretmiştir. Saat 16.00'da Yunan kuvvetleri Elmacık Deresi kuzey sırtlarını işgal etmeyi başarmışsa da yapılan karşı taarruzla geri alınmış, İzzeddin Bey, 190. ve 4. Alayları saat 17.24'te Elmacık Deresi kuzey sırtlarına yandan taarruza geçmeleri için görevlendirmiştir (ATBD, S:92, Y:40, 1991: Belge No:2340). İzzeddin Bey, bu şekilde Yunanlıların bugün yaptıkları taarruzu kırmayı amaçlamıştır. Muharebe akşama kadar oldukça şiddetli bir şekilde devam etmiş, Üçşehitler Tepesi'nde iki tarafın karşılıklı hücumları sürerken Türk topçusunun ateşlerini Üçşehitler Tepesi ve Hayriye bölgesine yoğunlaştırması ile Yunan birlikleri sarsılmış ve üstünlük Türk kuvvetlerine geçmiş ve Yunan kuvvetleri akşam karanlığında geri çekilmeye başlamıştır. İzzeddin Bey, son gelişmeler üzerine 1. Tümen Komutanı'nı telefonla arayarak son durumu sormuş kendisinden Yunanlıların geri çekildiği ve muharebenin kazanıldığı müjdesini almıştır. İzzeddin bey daha sonra Cephe Komutanı'nı arayarak başarıyı tebrik etmiştir (Çalışlar, 2006a:126).

31 Mart sabahı gün doğumuyla birlikte Oluklu kuzeyindeki gözlem yerine geçen İzzeddin Bey, Elmacık Deresi kuzey sırtlarında bir tabur kadar Yunan kuvvetinin 40. Alaya karşı taarruz hazırlığında olduğunu görmüş ve yakınlarda bulunan iki sahra bataryasını bölgeye yöneltmiştir. Şiddetli topçu ateşi sayesinde Yunanlılar mevziilerini terk etmeye ve Metristepe doğusuna

çekilmeye başlamıştır (ATBD, S:92, Y:40,1991:Belge No:2344). Saat 09.00'da İzzeddin Bey Batı Cephesi Komutanlığı'na sözlü olarak Metristepe'ye keşif taarruzu tapacağını bildirmiş, Cephe Komutanı İsmet Paşa ise Metristepe'nin geri alınması kesin bir sonuç olacağından bu başarıdan faydalanarak taarruzun devam etmesinin uygun olacağını bildirmiştir. Metristepe doğusunda yoğunlaşmış olan Yunanlıların Tepe'yi henüz terk etmemiş olması üzerine 4. Tümen, emrindeki 58. Alay ile birlikte Metristepe istikâmetinde ilerlemeye başlamıştır. Aynı zamanda Türk topçuları da Tepe'yi dövmeye başlamıştır. Metristepe'ye yapılan taarruz gün boyunca devam etmiş ancak kesin bir başarı sağlanamamıştır. Metristepe'ye yapılan taarruzun sonuçsuz kalması üzerine İzzeddin Bey, 190. Alay ile Tepe'ye bir baskın yapmak istediye de İsmet Paşa, bir gece baskını yapılmasını uygun bulmamıştır (Çalışlar, 2006a:131-132).

İzzeddin Bey, 1 Nisan 1921 günü sabah saat 05.00'te 4. Tümen Komutanlığı'ndan Metristepe'nin geri alındığında dair bir rapor almış, 1. Tümen ise Gündüzbey kuzeyindeki sırtların alındığını bildirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler, Yunan birliklerinin Metristepe'yi terk etmesinin yanı sıra Yunanlıların Gündüzbey karşısında çekildiğini de göstermiştir (ATBD,S:92, Y:40, 1991: Belge No:2347). Nitekim İzzeddin Bey, öğleden önce zorlu mücadeleler neticesinde geri alınan Metristepe'ye geçmiştir. Yunanlıların Balıkkaya ve Kanlısırtta artçılar bırakarak geri çekildiğinin anlaşılması üzerine bu sırtlardaki Yunan kuvvetlerine taarruz kararı alan İzzeddin Bey, 1. ve 61. Tümenlere gereken taarruz emrini vermiş ve taarruz saat 16.30'da başlamıştır. Bu sırada Cephe Komutanı İsmet Paşa'da İzzeddin Bey ile beraber Metristepe'ye geçmiştir. Taarruz emrini alan 61. Tümen kıtaları ile 174. ve 190. Alayların Hayriye Köyü üzerinden hızla ilerlediği sırada bataryalar Kanlısırt'a ateş etme başlamıştır. 174. ve 190. Alayların Kanlısırt'a yaklaşmasıyla birlikte taraflar arasında başlayan kısa süreli ancak şiddetli piyade ateşini takiben 61. Tümen kıtaları da hücumla geçerek sırtı işgal etmiştir. Yunanlılar bunun üzerine düzensiz bir şekilde Söğüt istikâmetinde çekilmeye başlamıştır (Çalışlar, 2006a:133-134). Taarruz Gündüzbey kuzeyinde bulunan Balıkkaya'ya doğru sürdürülmüş nihayetinde orada bulunan Yunan kuvvetleri de geri atılmıştır (ATBD, S:92, Y:40, 1991:Belge No:2349). Kanlısırttan Yunanlıların atılması ile birlikte İzzeddin Bey'in emriyle başlatılan taarruz da sona ermiştir. Böylelikle İkinci İnönü Muharebesi'nin Sağ Grup hareketi de sona ermiş, Yunan birlikleri binlerce kayıp vererek Bursa mevziine çekilmiştir. İzzeddin Bey, tuttuğu notlarda Millî Mücadele sonrası İzmir'de bulunduğu sırada General Trikupis'e Gündüzbey'de yapılan muharebeyi sorduğunda kendisinin, *“Çok çetin bir muharebe oldu, çok kayıp verdik. Bir gün içinde bir alayda üç dört alay komutanının değiştiğini hatırlıyorum”* (Çalışlar, 2009:213) dediğini ifade etmektedir.

Nitekim İkinci İnönü Muharebesi, 26/27 Mart 1921 tarihinde Gündüzbey'de 61. Tümen'in muharebesiyle başlamış, 1 Nisan 1921 akşamı yine Gündüzbey'de 61. Tümen'in taarruzu ile sona ermiştir.

Harita 4. İkinci İnönü Muharebesi'nde 1 Nisan 1921 Harekâtı

Kaynak: (TİH, C:II, Ks:III, 1999: Kroki:55).

III. BÖLÜM

3. İZZEDDİN (ÇALIŞLAR) BEY'İN 1. GRUP KOMUTANLIĞI SIRASINDAKİ FAALİYETLERİ

3.1. İnönü Muharebeleri Sonrası Tarafların Askerî Durumları

3.1.1. Yunan Ordusu'nun Durumu

Türk ordusu lehine sonuçlanan İnönü Muharebeleri aynı zamanda Yunanistan'ın Anadolu'da kesin bir sonuç elde edebilmek için daha fazla üstün savaş gücüne ihtiyaç duyduğu gerçeğini de ortaya çıkarmış, bozguna uğramış olan Yunanistan bu görüşle yeni bir taarruz için Batı Anadolu'da savaş gücünü arttırmaya yönelik yoğun bir hazırlığa girişmiştir (Smith, 2017:235; Kili, 2006:126). Yunan ordusunda görevli olan Prens Andre bu hazırlık sürecini şu şekilde ifade etmektedir:

“Marttan Hazirana kadar geçen dört ay içinde Ordunun tekrar teşkili ve kuvvetlendirilmesi için uğraşıldı. Bu mesai düşman tarafından rahatsız edilmeksizin icra edilmişti çünkü düşman kısmen yıpranmış olmasından ve kısmen de bilhassa muvasala [ulaşım] ve nakil vasıtalarının fıkdanından [eksikliğinden] dolayı yeni harekât için teşebbüsü zatiyi eline almak iktidar ve mevkiinde değildi. Haziran ayının başında, yeni harekâtın arifesinde Yunan ordusu iki esas grup halinde tahşit [yığılma] edilmiş bulunuyordu: Birinci ve daha zayıf olan III. Kolordu Bursa mıntıkasında; ikinci ve daha kuvvetli grupta I. ve II. Kolordulardan ibaret olarak Uşak mıntıkasında” (Prens Andre, 1932:23).

İkinci İnönü Muharebesi sonrası Yunan ordusunun Anadolu da genel olarak aldıkları tertip ise şu şekildedir:

Yunan Ordu karargâhı İzmir'de bulunmaktadır.

1. Kolordu (1. 2. ve 13. Tümenler ve kolordu bağlı birlikleri) Dumlupınar, Uşak bölgesindedir.
2. Kolordu (5. ve 12. Tümenler ile kolordu bağlı birlikleri) Manisa, Uşak bölgesindedir.

3. Kolordu (3. 7. Ve 10. Tümenler ile kolordu bağlı birlikleri) Bursa ve dolaylarındadır.

Ordu kuruluşunda yer alan bağımsız birlikler (11. Tümen, Süvari Tugayı, iki ulaştırma taburu, Ordu tamirhanesi, iki uçak taburu ve uçak parkı) bulunmaktadır (Erendil, 1980:19; TİH, C:II, Ks:IV, 1966:60).

1921 yılının Haziran ayı sonlarında Yunan ordusunun Anadolu'daki genel kuvvesi; 136.142 er, 66.300 tüfek, 825 makineli tüfek, 460 top ve 3100 kılıca yükselmiştir (Kili, 2006:126; TİH, C:II, Ks:IV, 1966:68).

Yunanistan, giriştiği geniş kapsamlı hazırlıkları dört ay gibi bir sürede tamamlayarak taarruza hazır duruma gelmiştir. Yunan ordusunu haziran ayında teftiş eden İngiliz Askerî Ataşesi gözlemlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Şimdi ayağa kalmış ve ilerlemek için hevesli olan Anadolu'daki Yunan ordusu, ulusun bugüne dek savaş alanına sürdüğü en ürkütücü kuvvetti. Moral seviyesi yüksekti. Balkan standartlarıyla yargılandığında, kurmayları kabiliyetli, disiplinli ve teşkilatı iyi durumdaydı” (Smith, 2017:241).

10 Temmuz 1921 tarihinde başlayacak olan Yunan taarruzu öncesinde İngilizler tarafından hazırlanan raporlara göre Yunan ordusu yapılacak saldırı öncesi oldukça iyi bir şekilde silahlanmış ve talim görmüştür. Savaşı bitirmek için sabırsızlanan Yunanlıların Türklere karşı kesin bir zafer kazanacaklarından kuşku duymamaktaydılar. Nitekim Yunan cephesini gören İngiliz albay ve generalleri Yunanlıların kolay bir zafer elde edeceklerine dair görüşlerine tamamen olmasa da katılmaktaydılar (Şimşir, 1972:112).

3.1.2. Türk Ordusu'nun Durumu

Türk ordusunda bilinen anlamda bir ordu ve kolordu teşkilatı Kütahya Muharebesi'nden önceki dönemde kurulamamıştır ancak 3 Mayıs 1921 tarihinden sonra Batı Cephesi harekât alanında Güney Cephesi Komutanlığı kaldırılmış, eldeki bütün kuvvetler Batı Cephesi Komutanlığı kuruluşuna verilmiştir. Bu teşkilat gereğince iki ve daha fazla tümenden oluşan Kolordu yetkisine sahip “Grup Komutanlıkları” teşkil edilmiştir (TİH, C:II, Ks:IV, 1966:43; (Erendil, 1980:18).

İkinci İnönü Muharebesi'nin ardından Türk ordusunda yaşanan askerî gelişmelerden İsmet Paşa hatıralarında şu şekilde bahsetmiştir: “Yunanlılar umumi seferberlik ilan ederek hem Yunanistan'dan Anadolu'ya yeniden birkaç tümen gönderdiler, hem Anadolu Rumlarından çok

sayıda insan askere aldılar. Biz seferberlik ilan edemiyoruz. Bizim seferberlik ilan etmemiz ancak Sakarya Muharebeleri sırasında mümkün olmuştur. Yunan ordusu seferberliğini genişletirken, biz umumi seferberlik ilan etmeye cesaret edemiyorduk. Yunanistan'ın yeniden taarruza geçeceğini biliyor ve imkân ölçüsünde hazırlanıyoruz. Doğu ve merkez ordularından üç tümen Garp Cephesi emrine verilmişti. Bu suretle esasen tümen sayısı bir hayli artmış oluyordu. Bunu üzerine grup teşkilatı yaptık. Evvelce doğrudan doğruya cephe emirleri ile sevk edilen tümenler, grup komutanlıklarına bağlandı. Böyle bir teşkilat yapılması hususundaki teklifim uygun görülmüştü. Tümenlerin mevcudunu mümkün mertebe arttırmaya çalıştık. Düşman taarruzuna hazırlanıyoruz. Talim ve terbiye için tümenlerde çalışılıyor. Cephe gerisinde acemi asker yetiştirmek için depo alayları kurduk, kuvvetin mevcudunu ikmal efradı ile arttırmak ve bir seyyar ordu vasfından ziyade, daha olgun mevcutlarla düşmanı kabul edecek bir ordu halinde teşkilatlanıyoruz” (İnönü, 1985:254-255).

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa tarafından Türk ordusunun hazırlık süreci bu şekilde ifade edilirken İnönü Muharebelerinin ardından yeniden teşkilatlanan Türk ordusu yeni bir Yunan taarruzuna karşı gereken önlemleri almıştır. Buna göre 15 Haziran 1921 tarihinde Batı Cephesi kuvvesi; 6.040 subay, 116.091 er, 60.103 tüfek, 435 ağır makineli tüfek, 238 hafif makineli tüfek, 162 top, 4 uçak, 28 yük arabası ile 28.938 hayvandan oluşan bir güce ulaşabilmiştir (Erendil, 1980:19; TİH, C:II, Ks:IV, 1966:45). Karargâhı Eskişehir’de bulunan Batı Cephesi Komutanlığı emri altındaki birlikler ise; 15 piyade ve 4 Süvari Tümeni’ne ulaşarak 1, 3, 4 ve 12. Grup Komutanlıkları teşkil edilmiştir (Erendil, 1980:19).

3.2. İzzeddin Bey’in 1. Grup Komutanlığı’na Tayin Edilmesi

Yunan ordusu, Batı Cephesi’nde yapılan İkinci İnönü Muharebesi’nin ardından mağlup olarak Bursa mevziilerine çekilmiş, 1921 yılı Nisan ayı ortalarında Güney Cephesi’nde Aslıhanlar Muharebesi¹⁸ yapılmıştır. Muharebenin ardından 3 Mayıs 1921 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı tarafından Batı ve Güney Cephesi Komutanlıkları birleştirilerek bu iki komutanlığın bütün birliklerinin Batı Cephesi Komutanlığı emir ve komutasına verilmesi kararlaştırılmış ve kolordu yetkilerine sahip Grup Komutanlıkları teşkil edilmiştir. Güney Cephesi karargâhı Batı Cephesi karargâhı ile birleştirilmiş ve Batı Cephesi Komutanlığı karargâhı takviye edilmiştir (TİH, C:II, Ks: IV, 1966:51). Bu yeni düzene göre Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa’nın emrinde bulunan kuvvetler ise; 1, 3, 4 ve 12. Gruplar, 3. Kafkas

¹⁸ Detaylı bilgi için bkz., TİH, C:II, Ks: IV, 1966, s.539-580.

Tümeni, 6. ve 15. piyade Tümenleri, 14. Süvari Tümeni ile Cephe Komutanlığı bağlı birliklerinden meydana gelmektedir (TİH, C:II, Ks:IV, 1966:52).

Buna göre 1. Grup Komutanlığı'na tayin edilen Alb. İzzeddin Bey, (ATASE, İSH, K:1272, G:28, Belge No:28/28a) 5 Mayıs günü 1.Grup Komutanlığı görevine başladığını ve kendisinin yerine 61. Tümen Komutanlığına Alb. Mustafa Munip Bey tayin edildiğini emrinde bulunan birliklere bildirmiştir (ATASE, İSH, K:1272, G:28, Belge No: 28ab/ah). Tümen komutanlığı görevi sona eren İzzeddin Bey duygularını şu şekilde ifade etmektedir:

“Askerlik ve komutanlık açısından en büyük zevki tümen komutanlığı sırasında, subaylarım ve askerlerimle gerek eğitim gerekse muharebelerdeki yakın ilişkilerim nedeniyle yaşamıştım” (Çalışlar, 2006b:1) .

3.2.1. 1. Grup'un Teşkili

Batı Cephesi Komutanlığı'na bağlı Alb. İzzeddin Bey komutasındaki 1. Grup'un kuruluşu şu şekildedir:

1. Piyade Tümeni (3. 4. 5. Piyade alayları ile Tümen Hücum Taburu, Süvari Bölüğü ve Topçu Alayı ve Tümen bağlı birlikleri).

11. Piyade Tümeni (70. 126. 127. Piyade Alayları, Tümen Hücum Taburu, Süvari Bölüğü, Topçu Alayı ve Tümen Bağlı birlikleri).

23. Piyade Tümeni (68. 69. 172. Piyade Alayları, Tümen Hücum Taburu, Süvari Bölüğü, Topçu Alayı ve Tümen Bağlı Birlikleri).

61. Piyade Tümeni (159. 174. 190. Piyade alayları, Tümen Hücum Taburu, Süvari Bölüğü, Topçu Alayı ile Tümen bağlı birlikleri).

3. Süvari Tümeni (27. 28. 29. Süvari Alayları ile Tümen bağlı birlikleri).

Grup bağlı birlikleri (9. 21. 22. Süvari Alayları, 25. Topçu Alayı 1. Taburu, İstihkâm İnşaat Taburu, Muhabere Bölüğü, Seyyar Hastane, dört adet erzak kolundan oluşmaktadır) (TİH, C:II, Ks:IV,1966:52-53).

Alb. İzzeddin Bey komutasındaki 1. Grup, İnönü mevziinde bulunmakla birlikte grubun 1. Süvari Tümeni İnegöl- Yenişehir bölgesinde konuşlanmış vaziyettedir (Belen, 1983:327).

3.3. Kütahya- Eskişehir Muharebeleri'nde 1. Grup

Alb. İzzeddin Bey, 1921 yılı Nisan ve Mayıs ayları boyunca İnönü mevziilerinin tahkimatı ve eksikliklerin tamamlanması ile meşgul olmuş, emrindeki birliklerin eğitimine ayrıca önem vererek bu süreçte birlikleri teftiş etmiş ve 1, 11, 23 ve 61. Tümenlere kolordu manevrası yaptırarak olası bir taarruza karşı tümenlerin hazır olması için gereken önlemleri almıştır. Yine bu dönem doğudan gelen 3. Kafkas Tümeni'nin 1. Grup kuvvetlerine dâhil edilmiş olması 1. Grup'un kuruluşunu büyütmüş ancak buna rağmen Grup mevcudu 18.000 piyade kuvvetine ancak erişmiştir (Çalışlar, 2006b:2-3).

Batı Cephesi Komutanlığı tarafından Yunan ordusunun İnönü istikâmetinde gerçekleştirebileceği üçüncü bir taarruza karşı 1. Grup'un sağ kanadı Ortaca ve daha kuzeye Sakarya'ya kadar uzatılarak kuvvetli bir cephe meydana getirilmiş, Yunanlıların Domaniç yönünde yayılması ve İnönü güneyinden Eskişehir'e ilerlemesi olasılığı göz önüne alınarak yine 1.Grup'un Kızıldağ-Çokçalar-Yeşildağ bölgesi de tahkim edilmiştir (Çalışlar, 2009:222).

1921 yılı Temmuz ayı başlarında yoğun bir hazırlık aşamasının ardından Türk ordusuna zamanı geldiğinde önemli bir darbe indirebilecek durumda olduklarına inanan Yunanlılar (Yorkshire Post and Leeds Intelligencer, 9 Temmuz 1921:10), 10 Temmuz 1921 tarihinde, iki tümenle Uludağ tarafından Tavşanlı-Kütahya istikâmetinde, bir tümenle Gediz'den Kütahya'ya, beş tümenle Altıntaş'tan Seyitgazi yönüne ve bir tümenle de Afyonkarahisar istikâmetinde taarruza geçmiştir (Erdoğan, 2006:110; Smith, 2017:260).

Yunan ordusunun ileri harekâta geçmesi üzerine Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 1. Grup karargâhının bulunduğu Poyra'ya kadar gelerek Alb. İzzeddin Bey'e Yunanlıların ordunun sol tarafına taarruza geçecekleri hakkında bilgi alındığını söylemiş ve durumu nasıl değerlendirdiğini sormuştur. İzzeddin Bey, *"Bu üçüncü Yunan taarruzu çok kuvvetli görünüyor"* yorumunda bulunmuş ve *"Yunanlıların üçüncüsü en doğrusudur! diye bir atasözü vardır"* demiştir (Çalışlar, 2009:222). Oldukça iyi bir gözlemci olan İzzeddin Bey, harp meydanlarından tanıdığı Yunanlıların bu son taarruzuna karşı temkinli yaklaşmanın yanı sıra gereken tedbirler alındığı sürece kahraman Türk ordusunun bu muharebeden zaferle ayrılacağına yürekten inanmaktadır. Nitekim oldukça kısa bir süre içinde Yunan kuvvetleri asıl Türk mevziilerine ilerlemesi ile muharebeler 10 Temmuz günü şiddetlenmeye başlamıştır (İnönü, 1985:256). Yunan taarruzunun merkezi ağırlığının Kütahya bölgesi olduğunun anlaşılması üzerine 1. Grup birlikleri Kütahya yönüne alınmaya başlamış, önce 3. Kafkas Tümeni ardından 23. Tümen Kütahya'ya sevk edilmiştir (Çalışlar, 2009:223).

10 Temmuz günü 1. Grup bölgesinde bulunan Yunan kuvvetleri aldıkları emir gereğince, Eskişehir genel istikâmetinde iki koldan ileri harekete geçmiş, 11. Yunan Tümeni Kuzeyden, Menteşe-Yenişehir-Köprühisar-Bilecik-Söğüt yoluyla, 3. Yunan Tümeni Güneyden Aksu-İnegöl-Nazıfpaşa-Pazaryeri yoluyla ilerlemiş akşama doğru 11. Tümen Yenişehir'i, 3. Tümen ise İnegöl'ü işgal etmiştir (TİH, C:II, Ks:IV,1966:191). 12 Temmuz günü 1. Grup Komutanlığı tarafından birliklere gönderilen raporlarda Yunan kuvvetlerinin Yenişehir-Köprühisar üzerinden ilerlemeye başladığı bildirilmiş, aynı gün Cephe Komutanlığı 1. Grup'a verdiği emir ile 3. Kafkas Tümeni güneye gönderileceğinden bu tümenin Çukurhisar ve İnönü istasyonlarında trene binmeye hazır olması emredilmiştir (Aygün, 2021:123; Cephesi, 1966:206). Yine aynı gün öğleden sonra Yunan kuvvetlerinin Harmancık'tan Tavşanlı'ya ileri harekâta geçtiği, bir piyade ve bir süvari tümeninden oluşan Yunan kuvvetinin Aslıhanlar'dan Altıntaş istikâmetinde, iki tümenden oluşan bir diğer Yunan kuvvetinin de Savran- Sinanpaşa hattından Afyonkarahisar'a doğru ileri yürüyüşe geçtiği bildirilmiştir (ATBD, S:95, Y:42, 1993: Belge No:2483).

13 Temmuz 1921 günü gelişen harekâtın ardından Afyonkarahisar Yunanlılar tarafından işgal edilmiş (Kili, 2006:126), ertesi gün Yunanlıların asıl kuvvetleriyle Afyonkarahisar- Döğer istikâmetinde yaptığı taarruzlar bu kesimde bulunan 4. ve 12. Gruplara ait birliklerin durumunu tehlikeye sokmakla kalmamış Kütahya civarını savunan 3. Grup'un gerilerini de tehdit etmeye başlamıştır (Erendil, 1980:26). 16 Temmuz günü, Yunan kuvvetlerinin Seyitgazi istikâmetine büyük ölçüde hâkim olması üzerine Batı Cephesi Komutanlığı emrindeki bütün kuvvetlere Seyitgazi doğusunda toplanmasını emretmiş, burada toplanacak kuvvetler ile Yunanlılara karşı kesin sonuç alınacak bir muharebeye girileceğini bildirmiştir. Verilen emir gereğince ordu birlikleri 17 Temmuz akşamı Rızapaşa- Poyraköy Doruğu- Dutluca- Gökçekışık- Uluçayır- Ovadan- Kuyucak- Seyitgazi hattında toplanacaktır. Ayrıca 3, 14 ve 5. Süvari Tümenlerinden bir Süvari Grup'u teşkil edilmiş bu Grup'un komutanlığına Alb. Fahrettin Bey tayin edilmiştir. 11. Tümen ile takviye edilen 12. Grup Seyitgazi'den ilerleyecek olan Yunan kuvvetlerine karşı birliklerin toplanacakları bölgelere ulaşması için zaman kazandıracaktır. 4. Grup, 17 Temmuz akşamı Ahmetturanbaba- Ayvalık mıntıkasında, 3. Grup ise demiryolu hattının iki tarafında bulunmak üzere Kırka-Uluçayır-Gökçekışık-Mollaoğlu-Soyözü bölgesinde toplanmıştır. 1. Grup ise gerektiğinde Porsuk Nehri kuzeyinden doğuya çekileceğinden ağır topçu ve malzemesini demiryolu ile nakletmeye çalışacaktır (ATBD, S:95, Y:42, 1993: Belge No:2489).

Kütahya bölgesinde yapılan muharebelerin beklenen şekilde ilerlememesi üzerine Batı Cephesi Komutanlığı birliklerin mevzi değiştirmelerini emretmiş, bu emir doğrultusunda 1.

Grup'un Beşkardeş-Zemzemiye hattına çekileceği bildirilmiştir (TİH, C:II, Ks:IV, 1966:304). Söğütten Domaniç'e kadar olan bölgeyi savunmakta olan 1. Grup birlikleri Yunanlılarla teması keserek Beşkardeşler bölgesinde toplanmaya başlamıştır (Çalışlar, 2006b:6). 4. Grup bölgesinde Yunanlıların üstün kuvvetlerle gerçekleştirdikleri taarruzlar sonucunda Türk birlikleri geri çekilmek zorunda kalmış (ATBD, S:95, Y:42,1993: Belge No:2491), bu durum 3. Grup'un da çekilmesini zorunlu hale getirmiştir. Nitekim Batı Cephesi birlikleri 16/17 Temmuz gecesi Kütahya mevziilerini bırakarak geri çekilmek zorunda kalmış, 3. Grup cephesinde ilerleyen 9. Yunan Tümeni 17 Temmuz günü Kütahya'yı işgal etmiş böylece Kütahya Muharebeleri sona ermiştir (Erendil, 1980:27; Erikan, 2019:226).

Kütahya Muharebelerinin sona ermesinin ardından Fransız basını Kütahya'da Türk kayıplarının ağır olduğunu bildirirken (Le Temps, 22 Temmuz 1921:8), İngiliz basını, çevresinde Türk ordusu ile şiddetli savaşların sürdüğü bir Anadolu kasabası olan Kütahya'nın düşüşünün önemli bir kavşak olan Eskişehir için ciddi bir tehdit oluşturduğunu söylemektedir (Western Times, 20 Temmuz 1921:4).

Bu bunalımlı günlerde Mustafa Kemal Paşa'da 17 Temmuz günü Eskişehir'e gelmiş Cephe karargâhında İsmet Paşa ile buluşarak durumu yerinden inceledikten sonra 18 Temmuz günü verdiği yönergeyi Büyük Nutuk'unda şu şekilde ifade etmiştir: *"Orduyu Eskişehir'in kuzeyi ve güneyinde topladıktan sonra düşman ordusuyla aramızda büyük bir açıklık bırakmamak gerekir ki, orduyu derleyip toparlamak ve güçlendirmek mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya'nın doğusuna kadar çekilmek yerindedir. Düşman hiç durmadan takip ederse, hareket üssünden uzaklaşacak ve yeniden menzil hatları kurmaya mecbur olacak, herhalde beklemediği birçok güçlkle karşılaşacak, buna karşılık bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha elverişli koşullar içinde olacaktır. Bu şekilde çekilmemizin en büyük sakıncası Eskişehir gibi önemli yerlerimizi ve birçok topraklarımızı düşmana bırakmaktan dolayı kamuoyunda doğabilecek manevi sarsıntıdır. Fakat kısa zamanda elde edeceğimiz başarılı sonuçlarla bu sakıncalar kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Askerliğin gereğini kararsızlığa düşmeden uygulayalım. Başka türden sakıncalara karşı koyabiliriz"* (Atatürk, 2019:813-815).

Bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından yazılan bu tarihî karar, oldukça büyük riskler taşımakla birlikte tarihsel süreç içerisinde yaşanan gelişmeler kendisinin ne kadar haklı çıkacağını kısa zaman içinde göstermiştir (Güçer, 2020:47).

Batı Cephesi birliklerine Rızapaşa-Poyra-Kozdoruğu-Dutluca-Gökçekısıık-Uluçayır-Avdan-Kuyucak-Seyitgazi hattını savunmaları hakkında verilmiş olan cephe emri Beşkardeşler Dağı-Karacahisar-Sübren-Seyitgazi hattı olarak düzeltilmiş, Cephe birlikleri 18 Temmuz

akşamına kadar emredilen bu hatta toplanmıştır. Bu cephe de Türk ordusu kuzey- güney doğrultulu; Mürettep Kolordu, 1. Grup, 3. Grup, 4. Grup ve 12. Gruplarıyla mevzilenmiştir (TİH, C:II, Ks:IV, 1966:366).

Türk birliklerinin kuzeydoğu istikâmetinde çekildiklerini fark eden Yunan Ordu Komutanlığı 19 Temmuz günü için emrindeki kolordulara verdiği emirde; 3. Kolordu geri çekilen Türk birliklerini Eskişehir’e doğru takip edecek, 2. Kolordu Türk birliklerinin Eskişehir doğusuna çekilmesini engellemek üzere Seyitgazi istikâmetinde ilerleyişini sürdürecektir, 1. Kolordu ise hareket istikâmetini kuzeydoğuya yönelterek ilerleyişini sürdüreceğini bildirmiştir. Yunan birlikleri verilen bu emir üzerine 19 Temmuz günü erken saatlerde ileri harekâta geçmişlerdir (TİH, C:II, Ks:IV, 1966:388).

Yunan kuvvetlerinin 19 Temmuz günü harekete geçmesi üzerine içinde bulunan vaziyeti tekrar gözden geçiren Batı Cephesi komutanı, birliklerin tertibi ve hazırlanmaları için yeterli zaman bulunmadığı düşüncesi ile Beşkardeş- Karacahisar- Sübren- Çilhan Dağı hattında kesin sonuçlu bir muharebe yapılamayacağı kanısına varmış, bu hatta oyalama muharebesi yaparak asıl kuvvetlerin Bozdağ- Sevinç- Sultaniye- Derbent- Tahtalıbaba hattına alınmasına yönelik emir vermiştir. Yine bu emire göre, 1. Grup Yunan birliklerinin baskısı karşısında kuvvetlerinin büyük kısmıyla Bozdağ civarında bulunacaktır (ATBD, S:95, Y:42, 1993Belge No: 2496; Erendil, 1980:28).

19 Temmuz sabah erken saatlerde Yunan kuvvetlerinin Eskişehir’e yaklaşması üzerine şehir boşaltılmaya başlanmış, aynı gün 3. Yunan Kolordusu ciddi bir direnişle karşılaşmadan 7. Tümeni ile Çukurhisar kesimine ulaşmış, 10. Yunan Tümeni ise Eskişehir’e girerek saat 20.00’ye kadar emniyet unsurlarını şehrin 10 km doğusuna kadar sürmüştür (TİH, C:II, Ks:IV, 1966:391).

İngiliz *Western Morning News* gazetesi, 22 Temmuz 1921 tarihli yazısında Eskişehir’in ciddi bir mücadeleden sonra Yunanlılar tarafından ele geçirildiğini, Yunan ordusunun kesin ve hızlı bir şekilde Türk birliklerinin takip ettiğini ifade ederken (Western Morning News, 22 Temmuz 1921:5), aynı tarihte *London Daily News* gazetesi ise “*Büyük Yunan Başarısı*” başlıklı haberde Eskişehir’in Yunanlıların eline geçmesinin İzmit bölgesindeki Türklerin Ankara ile iletişiminin kesilmesi anlamına geldiğini yazmıştır (London Daily News, 22 Temmuz 1921:1). Fransız *Le Temps* gazetesi ise Kütahya ve Eskişehir’de alınan iki yenilginin Türk ordusunu etkisiz hale getirdiğini ileri sürmektedir (Le Temps, 24 Temmuz 1921:4).

3.3.1. 1. Grup'un Eskişehir'e Taarruz Harekâtı (21 Temmuz 1921)

20 Temmuz gününe kadar Yunan kuvvetlerinin iki-üç tümen ile Eskişehir'de 1. ve 3. Grup cephesinde, iki tümenlik kuvveti ile Sübren- Akpınar bölgesinde 2. ve 4. Grup cephesinde, en az iki tümen ile Kozanlar-Aşağısöğüt-Ahmetturanbaba bölgesinde 5. ve 12. Grup cephesinde olduğu belirlenmiştir (Aygün, 2021:131).

Batı Cephesi Komutanlığı tarafından 19 Temmuz günü yaşanan gelişmeler üzerine verilen emre göre, ordunun Bozdağ – Köpükdere - Sevinçköy - Sultaniye- Sarıungurlu-Tahtalıbaba - Sarıbaba – Ilgazboğazı - Kurdere Çayı genel hattında kesin bir savunma yapacağı bildirilmiştir (TİH, C:II, Ks:IV, 1966:423). Belirlenen bu hatta 1. Grup'u teşkil eden 1. Piyade ve 1. Süvari Tümenleri Porsuk kuzeyinde, 24, 15 ve 41. Tümenlerden oluşan 3. Grup Porsuk-Sevinç- Sarıungurlu 'da, 61 ve 5. Kafkas Tümenleri ile Grup'un kullanılabilecek birliklerinden oluşan 4. Grup ise Sarıungurlu-Sarıbaba hattında savunmaya hazırlanmıştır (ATBD, S:95, Y:42, 1993: Belge No:2500).

Batı Cephesi birliklerinin tertibi sırasında Yunanlıların etkili bir baskısı olmamıştır. 20 Temmuz günü iki Yunan tümeninin 4.Grup cephesinden kuzey istikâmetinde ilerleyerek Eskişehir ve güneyi bölgesine ulaşmasıyla birlikte Eskişehir bölgesinde kuzeyde bulunanlarla birlikte beş tümen toplanmış, bu durum Yunan cephesinin orta kesimin de bir boşluk yaratmıştır. Bu boşluktan faydalanılarak Eskişehir bölgesinde toplanmış bulunan beş tümenlik Yunan kuvvetine bir karşı taarruz yapılması olanağı elde edilmiştir (Görgülü, 1999:99; (Erendil, 1980:28). Bunun üzerine Genelkurmay Başkanı tarafından uygun görülen bir plan hazırlanmıştır. Bu plana göre Batı Cephesi 1, 3 ve 4. Gruplardan toplanacak dokuz tümen kadar bir kuvvetle (bunlar; 1, 4, 7, 15, 23, 24, 41 ve 61. Tümenlerdir) Eskişehir kesiminde toplanan Yunan kuvvetine taarruz edecektir (Aygün, 2021:132).

Batı Cephesi Komutanlığı tarafından verilen emir üzerine kuzeydeki 1. Grup Komutanı Alb. İzzeddin Bey, Muttalip üzerinden Eskişehir yönünde Yunan kuvvetlerinin gerilerine bir taarruz yapmaya karar vermiştir (ATASE, İSH, K:1275, G:49). İzzeddin Bey'in buradaki asıl amacı Eskişehir'e girerek Yunanlıların Bursa ve Kütahya istikâmetinde ulaşımını kesmek ve üzerine önemli kuvvetler çekerek Seyitgazi- Eskişehir doğusunda muharebeye hazırlanan Türk ordusuna yardım edebilmek ve Porsuk Boğazı ile Derbentte bulunan Yunan birliklerinin karşılık vermelerini sağlamaktır (Çalışlar, 2006b:7). Bu düşünceyle harekete geçen İzzeddin Bey'in tertiplelediği taarruz hareketine göre; 1.Piyade Tümeni Bozdağ'dan Muttalip'e inerek

oradan Zincirlikuyu- Eskişehir hattına ilerleyecek, 1. Süvari Tümeni ise Alyanak- Höyük üzerinden Eskişehir yönünden taarruza geçecek ve sol tarafını Porsuk Çayı ile koruyacaktır.

İzzeddin Bey, birliklerinin düzenini bu şekilde belirlerken, 1. Piyade Tümeni'nin Hücum Taburunu Süvari Tümeni emrine vermiş, bir tabur ve bir bataryayı da Grup ihtiyatı olarak Karadere- Muttalip yolu üzerinde kendi emrinde bulunacak şekilde konumlandırmıştır (ATBD, S:95, Y:42,1993: Belge No:2502; Çalışlar, 2006b:7).

21 Temmuz günü 1. Grup'un Bozdağ-Muttalip- Eskişehir istikâmetinde başlattığı karşı taarruz başlangıçta karşılaştığı zayıf direniş ile başarılı bir şekilde ilerlemişse de Eskişehir kuzeyinde bulunan 23. Yunan Alay'ının bir taburundan gelen raporda Türk birliklerinin Bozdağ ve Gökdere istikâmetinden Eskişehir'e ilerlediği haberinin verilmesi üzerine Yunan 3. Kolordu Komutanı bu yeni vaziyet karşısında derhal tedbir alarak Türk kuvvetlerinin ilerleyişini durdurması için 10. Tümene kendi sol kanadını örtmesini, 9. Tümene ise muharebe alanına hızla ilerlemesini emretmiştir (TİH, C:II, Ks:IV, 1966:444). Kolordu Komutanı tarafından verilen emir doğrultusunda Porsuk ve Derbent kesiminde bulunan Yunan tümenleri Eskişehir istikâmetinde yürüyüşe geçmiştir. Derbentten ilerleyen Tümenin Eskişehir batısından harekete geçmesi ve Porsuktan gelen Tümenin Eskişehir ve doğusundan Porsuk Çayı'nı geçerek yayılması üzerine 1. Piyade ve 1. Süvari Tümenleri kuvvetli bir karşı taarruzla karşı karşıya kalmışlardır. (Çalışlar, 2009:227) 1. Grup cephesinde muharebe akşam saat 19.00'a kadar sürmüşse de üstün Yunan baskısı altında 1. Süvari Tümeni geri çekilmeye başlamıştır. Aynı zamanda Yunan kuvvetleriyle şiddetli bir muharebeye tutuşmuş olan 1. Piyade Tümeni de etkili Yunan taarruzu sonucu düzensiz bir şekilde geri çekilmeye başlamıştır. Bu gelişmeler üzerine Yunan tümenlerinin etkili karşı taarruzu karşısında başarı kazanma ihtimalinin zayıf olduğunu gören İzzeddin Bey, tümenlerine muharebeyi keserek önceki mevzilerinde toplanmaları emrini vermiştir (Çalışlar, 2009:227; TİH, C:II, Ks:IV,1966:448-449).

21 Temmuz günü akşam saatlerinde son durumu öğrenmek üzere 1. Piyade Tümeni yanına gönderilen bir subaydan Tümenin bulunduğu tepeden çekildiği ve Yunan birliklerinin Karadere Köyü'nü işgal ederek ilerlemekte olduğu haberi alınmış, Grup karargâhının bulunduğu Sekiören Köyü'nün de tehlikede olduğu haberlerinin gelmeye başlaması üzerine İzzeddin Bey, böyle bir duruma ihtimal vermemesine rağmen Muhafız Takımı ve Grup ihtiyatındaki Hücum Taburu ile beraber Karadere istikâmetinde harekete geçmiştir. Ancak İzzeddin Bey, Karadere'ye kadar herhangi bir Yunan birliğine rastlamamış nitekim Yunanlılar hakkında verilen bu haberlerin gerçeği yansıtmadığı böylelikle anlaşılmıştır (TİH, C:II, Ks:IV,1966:449). İzzeddin Bey, 1. Piyade Tümeni'nin mevziilerine yaklaştığı sırada 4. Alay'ın

mevziilerini tamamen terk ettiği anlaşılış ve Tümenin düzensiz çekilişi nedeniyle bu mevziide Yunanlılara iki dağ topunun bırakıldığı görölmüştür. Bunun üzerine İzzeddin Bey, emrindeki Hücum Taburuna 4. Alay'ın bıraktığı iki dağ topunu kurtarmak amacıyla gece taarruzu yapmasını emretmiştir. Hücum Taburu'nun bir bölökle yaptığı bu taarruzda top mevziilerine kadar ilerlemeyi başarmışsa da Yunanlıların karşı taarruzuyla bu bölök geri çekilmiş nitekim bu taarruzdan bir sonuç elde edilememiş ve toplar geri alınamamıştır (TİH, C:II, Ks:IV, 1966:449-450; alışlar, 2006b:9).

1.Grup'un emrindeki birlikler ile Muttalip Ovası'nda bulunan Yunan birliklerine karşı gerçekleştirdiği ve "*Muttalip Ovası Muharebesi*" olarak isimlendirilmiş olan bu muharebede Türk taarruzu karşısında ilk anda şaşıran Yunan ordusu kısa süre için geri çekildiyse de toparlanarak 1. Grup taarruzunu durdurmak için direnişe başlamış, Yunan destek kuvvetlerinin de bölgeye gelmesi üzerine muharebenin başından itibaren taarruz harekâtında bulunan Türk birlikleri ilerleyen saatlerde gücünü kaybederek geri çekilmeye başlamıştır (akmak,2019:127). 1. Grup cephesindeki muharebe bu şekilde gerçekleşirken diğer grupların cephelerinde yapılan muharebeler de benzer ölçüde gelişmeler yaşanmıştır.

Yunan ordusunun yarattığı boşluktan yararlanmak amacıyla elinde bulunan birlikleri süratle hazırlayan Türk ordusu, 21 Temmuz 1921 günü yapılan muharebelerde başarı göstermiş olsa da tüm hat boyunca aynı ölçüde başarı sağlanamadığından ve zamansız yapılan geri çekilme hareketleri nedeniyle etkisiyle gün sonunda mağlup olmuştur. Nitekim 21 Temmuz günü Türk ve Yunan orduları için oldukça sıkıntılı bir şekilde geçmiştir (akmak, 2019:132).

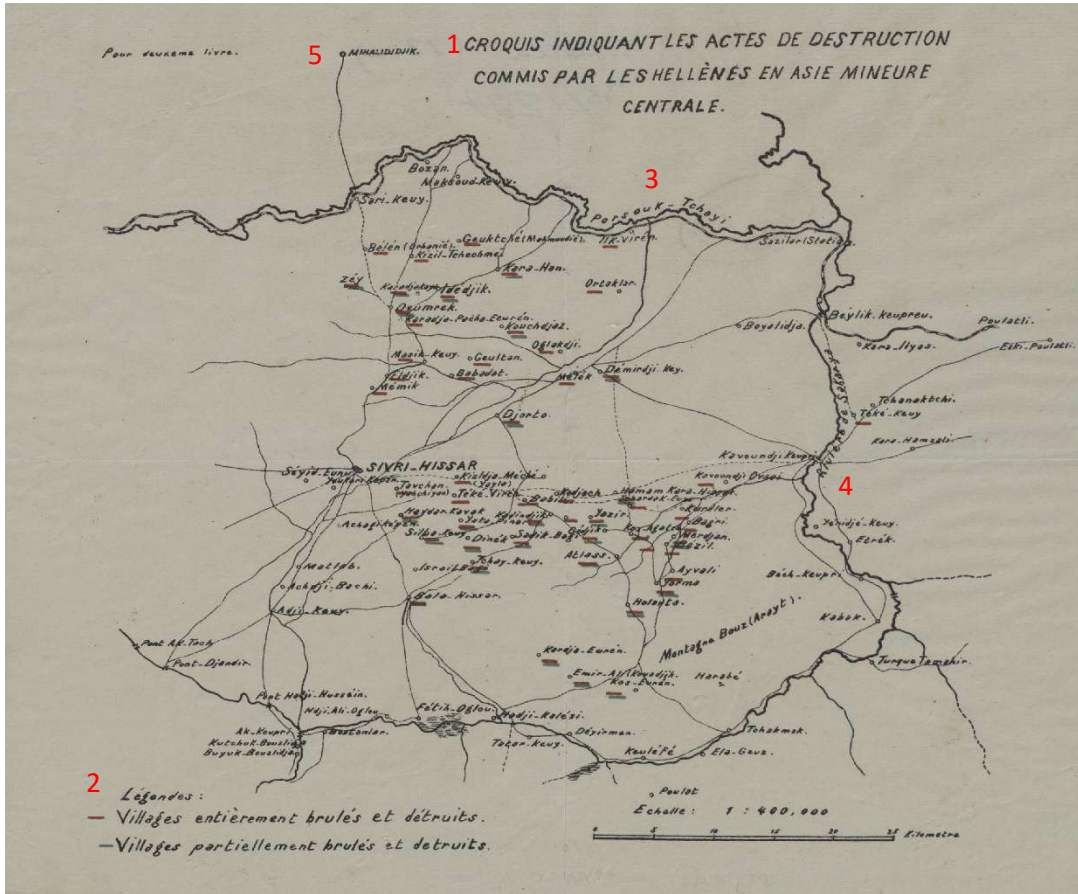
Prens Andre 21 Temmuz günü yaşanan gelişmeleri şu şekilde aktarmaktadır: "*21 Temmuz meydan muharebesi, Yunanlıların yorgunluğundan ve bizim takibimiz esnasında birliklerimizin arasında vücuda gelen geniş aralıklardan istifade etmek isteyen düşman yüzünden ileri gelmiştir. Kütahya'da Türk ordusunun büyük kısmını kaçmağa mecbur ettiğimiz hakkında Ordu karargâhında kökleşmiş olan fikir, birlikler arasında lüzumu olan temas ve irtibatın gevşemesine sebep olmuş ve takip hareketinin pek şiddetli icra edilmesi tümenler arasında boşluklar vücuda gelmesi mucip olmuştur. Hareket serbestliğini muhafaza etmekte olan düşmanın bu serbestlikten istifade edeceği pek tabi idi. Bu işte oldu, çünkü kendimizi Türk ordusunun büyük kısmı tarafından ansızın bir mukabil taarruz ile karşılanmış bulduk, eğer bu taarruz muvaffak olmamış ise, bu muvaffakiyetsizlik, hala Kütahya'da bulunan ve binaenaleyh meydan muharebesini idare etmeye muktedir olmayan Ordu karargâhının strateji, basiret ve tabiye kabiliyetlerine borçlu olmadığı şüphesizdir*" (Prens Andre, 1932:50).

21 Temmuz 1921 tarihinde 1, 3 ve 4. Gruplar'ın dokuz tümenle yaptıkları taarruz çok az bir ilerleme göstermiş, Yunanlıların karşı taarruza geçmesi üzerine ağır kayıplar vererek eski mevziilerine çekilmek zorunda kalmışlardır. Batı Cephesi Komutanı, emrindeki birliklere 21 Temmuz günü saat 22.30'da Pomaklar- Alpu- Mahmudiye- Çifteler hattına çekilme emri vermiştir (Erikan, 2019:230). Cephe Komutanı tarafından verilen emri 22 Temmuz günü alan İzzeddin Bey, aynı gün sabah saat 10.00'da 1. Piyade Tümeni'ni Kocadere doğusundan Gündüzler- Osmaniye-Çukurhisar istikâmetinde yürüyüşe geçirmiş, 1.Süvari Tümeni'ne de Porsuk kuzeyinde Yunanlılarla teması koruyarak aynı istikâmette harekete geçmesini emretmiştir. 23 Temmuz sabahına kadar Piyade Tümeni Pozan Köyü'nde toplanmış, Süvari Tümeni ise Çukurhisar- Hafizoğlan- Alpu bölgesinde geçmiştir (Çalışlar, 2006b:9).

23 Temmuz günü, Cephe Komutanı tarafından verilen emirde ordunun yürüyüşlerle Sakarya Nehri gerisine ulaşacağı ve 1. Grup'un Porsuk Çayı kuzeyinde Mihaliççık bölgesinde kalarak Porsuk ile Sakarya arasındaki bölgeyi savunması emredilmiştir (ATBD,S:95, Y:42, 1993: Belge No:2519). Bunun üzerine İzzeddin Bey, Pozan 'da dinlenmekte olan Grup ağırlıkları, kolları ve seyyar hastaneleri Mihaliççık istikâmetinde yürüyüşe geçirmiş, aynı gün öğleden sonra Piyade Tümeni'ni de Mihaliççık yönünde yürüyüşe geçirerek 23-24 Temmuz gecesi Süvari Tümeni'nin Pozan'da kalmasını sağlamıştır (Çalışlar, 2009:230).

1. Grup karargâhı 24 Temmuz günü Mihaliççık'ta kurulmuş, 1. Piyade Tümeni ise Kartaltepe, Dağcık, Kayı ve Kocakız'da yerleşmiştir. 1.Süvari Tümeni Batı Cephesi Komutanlığı tarafından 1. Grup emrinden alınmış, böylelikle Grup dâhilinde yalnızca 1. Piyade Tümeni kalmıştır. 1. Grup'a verilen görev Porsuk Çayı ve Mihaliççık'tan Sakarya istikâmetine giden yönleri korumak ve ordunun sol tarafını güvende tutmak olmuştur. Ancak Yunan ordusu genel hareketini durdurmuş olduğundan Mihaliççık yönünde herhangi bir hareketlenme olmamış yalnızca Pozan'a kadar keşif kolları gözlemlenmiştir (Çalışlar, 2009:231).

Batı Cephesi Komutanlığı, Sakarya batısında ileri müfrezeler bırakarak aşama aşama çekilme hareketi yaparak orduyu Sakarya doğusunda toplamış, bu günlerde 1. Piyade Tümeni, birliklerinin eğitimi ve eksiklilerinin giderilmesi ile geçirmiştir (Erikan, 2019:230; Çalışlar, 2006b:10).

Harita 5. Porsuk Çayı, Sivrihisar, Mihaliççık, Sakarya Nehri ve Havalisi¹⁹

Kaynak: (T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı, HRT_H__01887_00001 (h.29/12/1300))

3.4. Sakarya Meydan Muharebesi'nde 1'nci Grup Komutanı İzzeddin Bey

3.4.1. Sakarya Meydan Muharebesi Öncesi İki Tarafın Hazırlıkları

3.4.1.1. Türk Ordusu'nun Hazırlıkları

10 Temmuz 1921'den 25 Temmuz 1921 tarihine kadar on beş gün süren Kütahya-Eskişehir Muharebeleri, 25 Temmuz günü Batı Cephesi birliklerinin Sakarya Nehri doğusuna çekilmesi ile sona ermiştir. Kütahya- Eskişehir Muharebelerinin kaybedilmesi ile kritik bir döneme girilmiş, Türk ordusunun Sakarya gerisine çekilmesi bu dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde büyük tepkilere ve sert tartışmalara neden olmuştur (TİH, C:II, Ks:IV, 1966:548; Belen, 1983:335-341; Erendil, 1987:60). Yapılan görüşmeler ve yaşanan tartışmalar sonucu Meclis'te olağanüstü tedbirler alınması gereği belirgin hale gelmiş nitekim 5 Ağustos 1921 günü Başkomutanlık Kanun Teklifi ile Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomutanlığı

¹⁹ Harita üzerinde kırmızı renk ile gösterilen rakamların açıklamaları şu şekildedir: 1- Yunanlılar tarafından Orta Küçük Asya'da yapılan yıkım işlemlerini gösteren resimler; 2- Kırmızı ile işaretlenen yerler tamamen yakılıp yakılmıştır, Mavi ile işaretlenen yerler kısmen yıkıma uğramıştır; 3- Porsuk Çayı; 4- Sakarya Nehri, 5-Mihaliççık.

ivedilikle kabul edilmiştir (TBMMGCZ, C:12. 5 Ağustos 1921:177; ATBD, S:131, Y:62, 2013:Belge No:1).

Kütahya-Eskişehir Muharebelerinin ardından kesin sonuçlu bir muharebe için her bakımdan takviyeye ihtiyacı olan Batı Cephesi kuvvetlerinin; insan, hayvan, silah, araç-gereç, gıda ve her çeşit ordu malzemesi ile donatılması hayati önem taşımaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, 5 Ağustos 1921 tarihinde Başkomutanlık görevine başlaması ile hızla ordunun yeniden teşkili, tanzimi ve hayati ihtiyaçlarının karşılanması için cephe gerisinde ordu-millet dayanışması yapılması amacıyla birtakım hazırlıklara başlamıştır (TİH, C:II, Ks:V, Kitap:I,1995:75). Topyekûn seferberlik olarak da adlandırabileceğimiz bu hazırlıklar kapsamında 7-8 Ağustos 1921 tarihinde Tekâlif-i Millîye Emirleri (Ulusal Yükümlülük Emirleri) adı altında bir dizi emir yayınlamış, bu tarihten itibaren halk Tekâlif-i Millîye Emirlerini Millî bir yükümlülük olarak yerine getirmeye başlamıştır (TİH, C:II, Ks:V, Kitap:I, 1995:77; Sürmeli, 1998:57).

Türk ordusu komuta kademesi ve tüm ulusun dayanışma içinde büyük bir özveri ile yaptıkları hazırlıklar sonucunda Batı Cephesi Komutanlığı Ağustos ayı genel kuvvesinin ulaştığı düzey; 6.855 subay, 122.186 er, 63.416 tüfek, 344 hafif makineli tüfek, 524 ağır makineli tüfek, çeşitli 181 top, 1.309 kılıç, çeşitli 41.405 hayvan, çeşitli 6.147 araba, yük kamyonu ve bir miktar binek ile iki uçak idi. Ancak bunlardan (Kocaeli Süvari Tugayı ve millî müfrezelerle 6. Tümen, menzil birlikleri hariç) Sakarya Meydan Muharebesi'ne katılanların sayısı yalnızca 5.401 subay, 96.326 er, 54.572 tüfek, 825 makineli tüfek, 169 top, 32.137 hayvan, 1.284 araba ve 2 uçaktır (TİH, C:II, Ks:V, Kitap :II, 1973:4).

1921 yılı Ağustos ayı itibariyle Sakarya Mevzii Bölgesinde bulunan Batı Cephesi birlikleri ise; 1. ve 5. Gruplar ile Doğanoglu-Beylikahır-Kaymaz-Mahmudiye-Çifteler-Hüsrevpaşa Hanı genel hattında örtme görevinde, 2. Grup (5. Tümen hariç) Afyon- Sandıklı-Dinar hattında, diğer gruplar ise Sakarya Nehri doğusunda savunma mevzilerinde bulunmaktadır (Türkmen, 2012:138).

3.4.1.2. Yunan Ordusu'nun Hazırlıkları

Kütahya- Eskişehir Muharebelerinin ardından Türk ordusuna karşı kesin bir üstünlük elde etmiş olduğu kanaatinde olan Yunanlılar, yüksek bir moralle vakit kaybetmeden Ankara'ya ilerlemek için hazırlıklara başlamıştır. Ankara istikâmetinde yapılacak olan bir harekâtın büyüklüğü ve öneminin farkında olan Yunan Başbakanı Gunaris, Ordu Komutanları 'nın bu harekât hakkındaki düşüncelerini şahsen görüşerek anlamak istediğinden 27 Temmuz 1921

tarikhinde Atina'dan Kütahya'ya gelmiştir (Özselçuk, 1987:74; Erdem, 2010:405; Güçer, 2020:49). Bu sırada Kral Konstantin, Harbiye Bakanı Theotokis ve Yunan ordusunun üst düzey yetkilileri hâlihazırda Kütahya da bulunmaktaydı. Burada yapılan görüşmeler sonucunda ordu komuta kademesinin kendilerine görüşlerini sunmaları için bir Savaş Meclisi toplamaya karar verilmiştir (Erdem, 2010:405).

28 Temmuz 1921 günü söz konusu Yunan Harp Meclisi Kral Konstantin başkanlığında toplanmıştır. Toplantı da Ankara istikâmetinde yapılması planlanan harekât ve izlenecek yol görüşülmüş, uzun tartışmalar sonucunda toplantıya katılanlar Yunan ordusunun Ankara'ya doğru ilerlemesi konusunda görüş birliğine varmışlardır. Toplantı sonunda hükûmete, ordunun düşüncelerini içeren Başkomutan Papulas imzalı bir muhtıra sunulmuştur (Durusu, 1984:63 Özselçuk, 1987:78-79; Erdem, 2010:408). Söz konusu muhtırada özetle, harekâtın birinci safhasının Eskişehir'in işgali ve Türklerin Eskişehir-Afyon cephesinin yıkılmasıyla sona erdiği belirtilmekte devamında Yunan ordusunun ikinci evre için hedefinin Türk kuvvetlerini bir daha toparlanmalarına imkân vermeyecek şekilde dağıtmak ve Eskişehir cephesinden uzaklaşmak olduğu dile getirilmiştir. Yunan Başkomutanı Papulas, muhtıra da aynı zamanda Ankara üzerine yapılacak harekâtı için mesafenin uzunluğu, yolların kötü bir vaziyette bulunması, Sakarya ve Porsuk sularının geçişi zorlaştırmaları ve Eylül ayında gelecek olan yağışlarla birlikte ikmal güçlükleriyle karşılaşılacağı belirtiliyordu. Harekâtın başarılı olabilmesi için ordunun Ankara istikâmetinde akınlar yaparak karşılaştığı Türk kuvvetlerini ezmesi, Ankara'daki ikmal malzemelerini tahrip etmesi, Türkler yine de teslim olmazsa Ankara'da kalmak güvenli olmayacağından demiryollarını tahrip etmek suretiyle Eskişehir'e dönülmesi gerektiği açıklanmıştır (Durusu, 1984:64; Prens Andre, 1932:65-66; Erdem, 2010:408; Özselçuk, 1987:79-80). Prens Andre 'ye göre bu muhtıra, askerî bir belgeyi karakterize eden açıklık ve gerçeklikten uzak, harekâta karşı duyulan şüphe ve güvensizliği de gösterir niteliktedir (Prens Andre, 1932:66).

Türk ordusunu tümüyle imha etmek suretiyle Ankara'yı ele geçirmek ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni dağıtarak Sevr Antlaşması'nı Türklere zorla kabul ettirmek amacıyla ileri harekâta devam etme kararı alan Yunanlılar (Şimşir, 1972:151), Ankara istikâmetinde yapılacak taarruzun hazırlıklarının tamamlanması için 22 Temmuz - 11 Ağustos tarihlerini kapsayan bir hazırlık dönemine girmişlerdir (Erdem, 2010:414-415). Bu süreçte ikmal yolları düzenlenerek Yunan ordusunun hem Afyonkarahisar hem de Eskişehir üzerinden ikmâl edilebilmesinin yolu açılmış, aynı zamanda Anadolu'da işgal altında bulundurdıkları köy ve kasabaların kaynaklarına el koyulmuş böylelikle Yunan ordusu, Sakarya Nehri'ni geçmek için

gereken malzeme ve yığınaklarında tamamlanmasının ardından taarruza hazır hale getirilmiştir (Müderrişoğlu, 2018a:344).

Yunan ordusunun, Ankara istikâmetinde yapılacak taarruz öncesi Anadolu'daki kuruluş ve konusu ise şu şekildedir; Yunan 1. Kolordusu (1, 2 ve 12. Tümenler) ve kolordu bağlı birlikleri ile karargâhı Eskişehir'de, 2. Kolordu (5, 9 ve 13. Tümenler) ve bağlı birlikleri ile karargâhı Seyitgazi'de ileri kolları ise bu mevkiî doğusunda, 3. Kolordu (3, 7 ve 10. Tümenler) ve bağlı birlikler ile karargâhı Eskişehir'de ileri kolları Eskişehir'in yaklaşık 35 km doğusunda, Güney Tümenler Grubu 4. ve 9. Tümenler Afyon – Ilıcahisar bölgesinde (geçici olarak kurulmuş ve sonradan kaldırılmıştır), 11. Tümen Bursa'nın doğusunun bulunmaktadır (Türkmen, 2012:138; Andre, 1932:87).

Yunan ordusunun Anadolu'da bulunan kuvvesi ise; 5500 subay, 178.000 er, 75.000 tüfek, 2084 hafif makineli tüfek, 684 ağır makineli tüfek, 368 şeritli top, 18 uçak olmakla birlikte Sakarya Meydan Muharebesi'ne bu kuvvetten, 3780 subay ve 120.000 erin katıldığı görülmektedir (TİH, C:II, Ks:V, Kitap:II, 1973:4; Türkmen, 2012:138).

3.4.2. Yunan Ordusu'nun İleri Harekâta Başlaması ve 1. Grup (14 Ağustos-22 Ağustos)

Yunan ordusunun hazırlıklarının tamamlanmasının ardından 10 Ağustos 1921 günü Ordu Komutanı Papulas tarafından birliklere verilen emirde Ankara istikâmetinde yapılacak harekâtın 14 Ağustos günü başlayacağı bildirilmiştir (Prens Andre, 1932:87). Bu doğrultuda keşif ve hazırlıklara başlayan Yunan kuvvetleri belirlenen tarihte Eskişehir doğusu- Seyitgazi hattını geçerek Porsuk Vadisi'nin kuzey ve güneyinden hareketle ileri yürüyüşe geçmiştir (Özselçuk, 1987:87; Türkmen, 2012:139).

Yunan ordusunun ileri harekâta başlaması üzerine Porsuk güneyinde bulunan ileri müfrezeler Sakarya'ya doğru toplanmaya başlamış yalnızca Porsuk kuzeyinde Mihalıççık'ta bulunan 1. Grup'a bağlı 1. Tümen yerini korumuştur (Çalışlar, 2006b:12). Bu sırada 3. Grup Komutanı Alb. Arif Bey'in genel karargâha alınması üzerine 3. Grup Cephesi ve emrindeki birlikler 1. Grup Komutanlığı emrine verilmiş, bu gelişme üzerine 4. Grup ile 2. Grup arasında Yusuf İzzet Paşa komutasında 3. Grup teşkil edilmiştir. Bu husustaki emri Mihalıççık'ta alan Alb. İzzeddin Bey, süratle Polatlı'ya hareket etmiştir. Burada Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ile cephenin durumu ve ordunun vaziyeti hakkında yaptıkları görüşmenin ardından Basri Köyü'ne hareket ederek 3. Grup cephe ve birliklerinin komutasını Alb. Arif Bey'den teslim almıştır (Çalışlar, 2006b:12-13). 3. Grup emrinde bulunan 41. Tümen Ankara Çayı'ndan Porsuk çayının doğduğu yere kadar olan bölgede, 24. Tümen ise bu tümenin güneyinde bulunmaktaydı.

Alb. İzzeddin Bey'in bu birliklerin komutasını üzerine almasıyla birlikte son durumda Ankara Çayı'ndan Beylikköprü'ye kadar olan bölge 1. Grup bölgesi olmuştur (Çalışlar, 2009:233; Çalışlar, 2006b:13).

Yunan ordusunun 1. Grup bölgesinde ilerleyebileceği istikâmetler; Porsuk kuzeyinde Mihalıççık- Saray- Kaleboğazı ve Ömerli- Köseler geçidi olmakla birlikte Porsuk güneyinde Vadi yolu ile Sivrihisar-Beylikköprü istikâmetleridir. Mihalıççık'ta bulunan 1. Piyade Tümeni, Saray üzerinden gelen yollar nedeniyle bu istikâmette çekilme emri almış, Yunanlıların Porsuk güneyinden ilerlemeleri ihtimali de göz önünde bulundurularak Sakarya Nehri'nden sonra Çile Dağı'nda mevzi oluşturulmuştur (Çalışlar, 2006b:13).

İleri harekâta devam ederek 16 Ağustos akşamına kadar Mihalıççık- Sivrihisar doğu hattına ulaşmış olan Yunan ordusu Türk birliklerini güneyden kuşatmak amacıyla geniş bir yay çizerek bu doğrultuda ilerleyişlerini sürdürmüştür. 22 Ağustos gününe kadar geçen süre içinde Türk ordusu da birliklerini Yunan ordusuna paralel olarak güneye kaydırmıştır (Artuç, 1985:68; Türkmen,2012:139). Öte yandan Batı Cephesi Komutanlığı tarafından İzzeddin Bey'e 22 Ağustos öğlen saatlerine kadar emrindeki kuvvetler ile birlikte Haymanaya hareket etme emri verilmiştir. Bunun üzerine İzzeddin Bey, 1. Grup karargâhı ve emirde bahsi geçen kuvvetlerle birlikte belirtilen günde Haymana da olacak şekilde hazırlıklara başlamıştır. Söz konusu emirde 41. Tümen eski mevziilerinde kalarak Mürettep Kolordu emrine verileceği ayrıca belirtilmiştir (Çalışlar, 2006:13; Artuç, 1985:71). 22 Ağustos günü saat 11.30 itibarıyla tüm birliklerin Haymana'ya ulaşması ile Batı Cephesi birliklerinden Haymana bölgesine ilk ulaşan birlik Alb. İzzeddin Bey komutasındaki 1. Grup olmuştur. Grup birliklerinin ihtiyat kuvveti olarak Haymana'ya yerleşmesi üzerine İzzeddin Bey ilk iş olarak önemli bir kısmını milislerin oluşturduğu 47. Osman Ağa Alay'ını teftiş etmiştir. Öte yandan 47. Alay'ın bir taburunun 12 Grup emrinde bırakılmış olması nedeniyle Cephe Komutanlığı'ndan emrine bir süvari alayı verilmesini arz eden İzzeddin Bey'in emrine bütün er ve subayları uzun süre ileri müfrezede bulunduğundan yorgun ve hasta vaziyette olan 29. Süvari Alayı verilmiştir (Çalışlar, 2009:235).

3.4.3. 23-24 Ağustos Muharebeleri

23 Ağustos günü Batı Cephesi Komutanlığı tarafından Yunan ordusunun Sakarya cephesinde geniş faaliyette bulunarak doğu- batı istikâmetinde Sakarya Nehrini geçme teşebbüsünde bulunduğu, bununla birlikte asıl kuvvetleriyle güneyde büyük bir taarruz beklendiği bildirilmiş bu doğrultuda verilen cephe emrine göre, 1.Grup'un bir tümeninin Kızılkoyunlu'ya kadar ilerletilmesi ve Haymana kuzeyinde grup'a ait hiçbir kuvvetin kalmaması emredilmiştir (ATBD, S:96, Y:42, 1993: Belge No:2532). Bunun üzerinde İzzeddin

Bey, emrindeki 24. Tümeni Kızılkoyunluya hareket ettirmiş ve 23. Tümeni Kadıköy'den Haymana'ya almış, kendisi de aynı gün öğleden sonra Haymana ya dönmüştür (Çalışlar, 2006b:15). Aynı gün Yunan birliklerinin Mangaldağı doğusuna doğru ilerleyişe geçmesi üzerine 9. Tümeni ile Türbe Tepe'yi, 5. Tümeni ile Mangaldağı'nı tutan 2. Grup'un (Artuç, 1985:78) sol kanadı tehlikeye girmiş, bunun üzerine 2. Grup Komutanı, ordu ihtiyatında bulunan İzzeddin Bey'in emrindeki 1. Grup'un vakit kaybetmeden Kareancı-Şerefli bölgesine hareket etmesi gerektiğini bildirmiştir (Çalışlar, 2006b:15; Belen, 1983:351). Böylelikle Haymana ile Cephe karargâhı arasındaki bölgede yapılacak muharebenin kesinlik kazanması ve olumsuz hava şartları dolayısıyla telsizle haberleşmenin imkânsız hale gelmiş olması nedeniyle İzzeddin Bey, 23. Tümen'in Yamak üzerinden Işıklar yönünde, diğer tümen ve birlikler ile de Büyük Gökgöz istikâmetine hareket etmeye karar vermiştir (ATBD,S:131,Y:62, 2013: Belge No:28; Çalışlar, 2006b:15).

24 Ağustos günü sabah saatlerinde 1.Grup karargâhı ile 23. Tümen haricindeki bütün birlikler Büyük Gökgöz'e ulaşmıştır. Aynı gün gelen cephe emrinde Yunanlılar tarafından Mangaldağı doğusundan yapılabilecek kuşatma hareketine karşı 1. Grup birliklerine 2. Grup'un yan ve gerilerini korumak için kendiliğinden harekete geçmesi emredilmiştir (TİH, C:II, Ks:II Kitap:II, 1973:17). Cephede yaşanan gelişmeleri yakından takip eden İzzeddin Bey, 2. Grup bölgesine gönderdiği irtibat subayı tarafından 23 Ağustos akşamı 1. Yunan Tümeninin Mangaldağı'nda bulunan birlikler üzerine gerçekleştirdiği şiddetli taarruz sonucunda 24 Ağustos sabahı oldukça önemli bir dayanak noktası olan Mangaldağı'nı ele geçirdiği haberini almıştır (ATBD,S:131, Y:62, 2013: Belge No:28-1; Çalışlar, 2006b:16). Mangaldağı 'nın kaybedilmesinin ardından Yunan kuvvetlerinin Sakarya mevziilerinin sol kanat gerisine yönelik girişebilecekleri taarruz ihtimaline karşı gerekli önlemlere başvurulmuş, 24 Ağustos günü verilen cephe emri ile önce 2. ve 3. Süvari Tümenleri ile 29. Süvari Alayı ardından saat 12.00'de verilen bir diğer cephe emri ile de Yamak'ta ordu ihtiyatına alınmış olan 23. Tümen tekrar 1. Grup emrine verilmiştir (TİH, C:II, Ks:V, Kitap:II, 1973:24). Yunanlılar tarafından cephenin sol kanattan kuşatılma tehlikesini önlemek amacıyla da Haymana civarında bulunan 1. Grup, takviye edilen tümenleriyle birlikte sol kanada kaydırılmıştır (TİH, C:II, Ks:V,Kitap:II, 1973:29). Böylelikle 28 Ağustos gününe kadar cephenin sol kanat hattını koruma görevi İzzeddin Bey'e verilmiştir.

Mangaldağı gibi oldukça önemli bir mevkiinin Yunanlılar tarafından ele geçirilmesi ile ortaya çıkan tehlikeli durumu değerlendiren Batı Cephesi Komutanı aşağıdaki görüş ve teklifini Genelkurmay Başkanı'na arz etmiş ardından 1. Grup Komutanlığı'na bildirmiştir. Buna göre;

“2. Grup karşısında faaliyet gösteren düşman bir tümendir. Bundan başka düşmanın muharebeye katılmak üzere 1. Grup karşısında bir tümenden fazla kuvveti tahmin edilmektedir. Bir tümenden az düşman kuvvetinin Süvari Grubunca oyalandığı tahmin edilmektedir. Süvarilerle beraber bu düşmana 1. Grubu taarruz ettirmeyi düşünüyorum. 1. Grubu teşkil eden 24.ve 23. Tümenlerle 47. Alaydan başka 3. Kafkas Tümeni ile 4.ve 7. Tümenleri de 1. Grup emrine vermeyi ve Süvari gurubunu da bu taarruza iştirak ettirmeyi bu andaki duruma göre mümkün olabilecek kabul ediyorum. Bu bakımdan hazırlanmakla beraber mütalaanızın bildirilmesini bekliyorum” (TİH, C:II, Ks:V, Kitap: II, 1973:24) ifadelerini kullanmıştır.

25 Ağustos günü 1.Grup birlikleri tarafından yapılması planlanan taarruz hareketi o günlerde cephenin durumunu gözlemleyen İzzeddin Bey’in, “Yunanlıların Sinanlı ’ya doğru bir hareketi gelişirse, Kaltaklı güneydoğusu ve Kutluhan camii kuzey sırtlarında grup kıtalarına cephe verilecek. Böyle olmazsa 2. Grup cephesinde duruma göre ya Yunanlıların dış hatlarına etki yapmayı veya 2. Grup cephesine yanaşarak onu desteklemeyi düşünüyorum” (Çalışlar, 2009:240) şeklindeki düşüncesiyle de örtüşmekteydi. Nitekim Batı Cephesi Komutanı tarafından planlanan taarruz hakkında düşünceleri sorulan İzzeddin Bey, “Mangal dağı hariç, Saatli güney sırtlarını kavramak üzere, Tepeköy yönünde Yunanlıların sağ yanına taarruzu mümkün görüyorum. Böyle bir taarruz faydalı olur. Ancak Mangal dağından Yunanlıların sağ yanımıza bir yönelmesi olmasına karşın, bu yanın 2. Grup tarafından korunması lazım” (Çalışlar, 2009:241) ifadeleriyle gerekli tedbirlerin alınması şartıyla taarruzdan yana bir tutum sergilemiştir.

Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ise Cephe Komutanı’nın söz konusu taarruz teklifine: “Sol kanatta Alb. İzzeddin’in emir ve komutası altında süratle kuvvetli bir taarruz grubu hazırlanması hakkındaki Ordu mütalaaları ile aynı fikirdeyim” demiş ifadelerinin devamında ise “...yalnız bu taarruzun, düşmanın bu grup cephesine yapması kuvvetle beklenen taarruzu kırıldıktan sonra bir karşı taarruz şeklinde yapılması fikrindeyim” yanıtını vermiştir (ATASE, İSH, K:1142, G:161).

Böylelikle 3. Kafkas Tümeni ile 4. Tümen birlikleri 1. Grup emrine verilmiş (ATASE, İSH, K:1209, G:81), İzzeddin Bey’in 25 Ağustos günü sabah saat 01.00’de verdiği Grup emire göre; 4. Tümen, ihtiyatında 3. Kafkas Tümeni bulunmak suretiyle emrine verilen 47. Alay ile birlikte Mangaldağı doğusuna, 24. Tümen ise Köseaptallı üzerinden Yağcıkebir istikâmetlerinde taarruz hazırlıklarına başlamış, 2. ve 3. Süvari Tümenleri Yağcıkebir-Kerpiç hattına ilerlemek üzere hazırlıklarını tamamlamış, 23. Tümen Işıklar bölgesine hareket ettirilmiştir (TİH, İSH, C:II, Ks:V, Kitap:II, 1973:26-27; Çalışlar, 2006b:19-20).

3.4.4. 25- 26 Ağustos Muharebeleri

İzzeddin Bey, 25 Ağustos günü sabah saatlerinde 4. Tümen'in durumunu teftiş etmek ve Mangaldağı arazisini yakından görmek amacıyla 4. Tümen'in bulunduğu mevkiye geçmiş (Çalışlar, 2006b:20) bu sıralarda 2. Yunan Kolordusunun 13. ve 5. Tümenlerinin Mangaldağı doğusu- Çekirge- Yağcıkebir kuzeydoğusu hattındaki keşif ve emniyet birliklerinin gerisinden Büyükgökgöz istikâmetinde ilerleyişe geçmesi üzerine Cephe Komutanı tarafından 1.Grup'un Yunanlıların ordu sol kanadı üzerinden yapacakları taarruzu kendi mevziinde kabul etmesi, asıl Yunan taarruzu diğer gruplar cephesinde gerçekleşirse 1. Grup'un vakit kaybetmeden karşı taarruza geçmesi emredilmiştir (TİH, İSH, C:II, Ks:V, Kitap:II 1973:41). Böylelikle Yunan ilerleyişi karşısında 1. Grup, 4. ve 24. Tümenleri ile Mangaldağı doğusu ve Köseaptal istikâmetlerinde taarruza geçmek üzere hazır hale getirilmiştir (Belen, 1983:352; (TİH, C:II, Ks:V, Kitap:II, 1973:41).

25 Ağustos günü Yunan kuvvetleri, Türbetepe bölgesinde 3. Grup'a yönelik taarruza geçmiş, sabah saatlerinden itibaren Türbetepe 'ye taarruzlarını sürdüren Yunan kuvvetleri sabah saatlerinde Tepeyi ele geçirmiş ve taarruzlarını İncirli-Yamak istikâmetinde genişletme imkânı elde etmiştir. Yaşanan son gelişmeyle birlikte Türk ordusu sol kanadında tehlikeli bir boşluk oluşmuş cephesinin yarılma tehlikesi ortaya çıkmıştır (Artuç, 1985:86). İzzeddin Bey, orduyu bu vaziyetten kurtarmak amacıyla 3. Kafkas Tümeni'ne 3. Grup'a yardım etmek üzere İncirli istikâmetinde ilerleyerek Yunanlılara karşı taarruza geçmesini emretmiştir. Aynı zamanda 23. Tümene de 3. Grup bölgesinde devam etmekte olan muharebeye yetişmek üzere hazır olmasını emreden İzzeddin Bey, oldukça kritik bir vaziyette bulunan 3. Grup'un üzerindeki baskıyı hafifletmek ve Mangaldağı'nı kuşatmak amacıyla 4. ve 24. Tümenlerine taarruza geçmek üzere hazırlık emri vermiştir (Çalışlar, 2009:242-243). 3. Grup'un yükünü hafifletmek amacıyla yapılacak bu taarruz için İzzeddin Bey'in planı şu şekildedir: *"4. Tümen Mangal dağının doğusuna, 24. Tümen ise Köseaptallar- Yayı istikametinde taarruz edecek ve kendi sol yanını koruyacaktır. Önce 24. Tümen ileri harekâta geçecek, bu tümen 4. Tümen hizasına geldiğinde 4. Tümen taarruza başlayacaktır"* (Çalışlar, 2006b:21).

25 Ağustos günü saat 11.00'de harekete geçen 4. ve 24. Tümenler, topçu desteğiyle birlikte ilerleyişlerini sürdürmüş, ciddi bir mukavemetle karşılaşmadan Mangaldağı doğusu- Çekirge- Yağcıkebir kuzeydoğusu hattına ulaşmışlardır. 4. Tümen, Saat 13.00'de Mangaldağı doğusu- Molla Ahmet Çeşmesi kuzey sırtlarını ele geçirmiş ancak 24. Tümen bu saat itibarıyla henüz 4. Tümen hizasına ulaşamamıştır (TİH, C:II, Ks:V, Kitap:II 1973:42). Nitekim 13. Yunan Tümeninden bir alay çok geçmeden 4.Tümen birliklerine karşı taarruza geçmiştir (Prens Andre,

1932:108). Mangaldağı güneyi- Yağcıkebir batısı hizasında mevzilenen Yunan birliklerinin yoğun topçu ateşi altında 4. Tümen'in taarruzu yavaşlamış aynı zamanda 5. Yunan Tümeni mevziilerine yaklaşan 24. Tümen'in taarruzu da benzer şekilde gelişme göstermiştir. Yunan kuvvetlerinin, 4. Tümen bölgesinde yaptıkları taarruzda 4. Tümen'in etkili direnişiyle karşılaşılması üzerine Yunan tümenleri süratle takviye edilmeye başlanmıştır. İlerleyen saatlerde oldukça kritik bir safhaya giren muharebeler sırasında 4. Tümen birlikleri ile karşılarındaki Yunan Tümeni arasındaki tepeler karşılıklı yapılan taarruzlar ile sürekli el değiştirmiştir (TİH, C:II, Ks:V, Kitap:II, 1973:43). Nihayetinde saat 19.00 itibariyle Yunanlıların 4. Tümen'in sağ kanadına karşı da taarruza geçmiş olmaları üzerine önemli ölçüde kayıp vermiş olan 4. Tümen, bu taarruzu durduramamış ve muharebeyi bitirme kararı almıştır. 25 Ağustos akşam saatlerinde 4. Tümen birlikleri asıl mevziye alınmış, 4. Tümen'in birliklerinin geri alınması üzerine 24. Tümen birlikleri de üstün Yunan taarruzu karşısında aynı şekilde eski mevzilerine geri alınmıştır (Çalışlar, 2009:246).

25 Ağustos günü Beylikköprü' den Yaycı Köyü'ne kadar yaklaşık 80 km'lik cephe üzerinde Yunan kuvvetleriyle meydan muharebesi yapılmış, Yunan taarruzlarıyla başlayan bu muharebe Türk birliklerinin kesintisiz karşı taarruzlarıyla genel olarak muvaffakiyetle sonuçlanmıştır. 3. Kafkas ile 7. ve 57. Tümenlerin mukabil taarruzları neticesinde Türbetepe bugün Yunanlılardan geri alınmıştır (ATBD, S:96, Y:42, 1993: Belge No:2536). 1. Grup'un Mangaldağı doğusu ve Yaycı istikâmetlerinden Yunan ordusunun sağ kanadına yapmış olduğu taarruz ile Yunanlıların Mangaldağı doğusundan yaptıkları kuşatma hareketini başarısızlığa uğratmış, bu suretle Yunan Ordu Komutanlığı bu Türk kuvvetlerini de çembere almak amacıyla merkez ağırlığını Mangaldağı doğusundan 1. Grup cephesine ve sol yanına geçirmiştir (Çalışlar, 2009:247). Böylece Alb. İzzeddin Bey komutasındaki 1. Grup ile Prens Andre komutasındaki Yunan 2. Kolordusu cephenin en kritik noktasını teşkil eden ve muharebelerin en yoğun yaşandığı bölgede karşı karşıya gelmiş, 25 Ağustos gününden itibaren Yunan birlikleri kuşatma, İzzeddin Bey bu kuşatma harekâtına direnmek üzere mücadeleye başlamışlardır (Artuç, 1985:88).

26 Ağustos günü saat 04.00'de alınan cephe emrine göre 1. Grup'un olası bir Yunan taarruzunda ordu sol kanadını kesin olarak koruyarak gerekirse süvari tümenlerini feda etmek üzere meydan muharebesine etki etmesi emredilmiştir (ATASE, İSH, K:1278, G:101, Belge No:101aa/101aaa). 24. Tümen cephesi mevziilerine yaklaşık dört- beş km uzaklıkta bir grup Yunan birliğinin ilerlemekte olduğu haberini alan İzzeddin Bey, sabah erken saatlerde 24. Tümen cephesine ulaşmış ve Yunan birliklerinin durumunu Tümen Komutanıyla birlikte tetkik

etmiştir. Yunan kuvvetlerinin bir alayının Köseaptal istikâmetinde, bir alay kadar olan diğer bir kuvvetinin ise Köseaptal batısına açılmış şekilde ilerlediğinin anlaşılması üzerine İzzeddin Bey, yaklaşan iki alay kadar Yunan kuvvetinin gerisinde de başka kuvvetler bulunabileceğini göz önünde bulundurarak taarruzun 23. Tümen cephesine de etki edebilme ihtimaline karşı 23. ve 24. Tümen topçularına hazırlık emri vermiştir (Çalışlar, 2006b:23-24).

Yunan ordusunun 1. Grup karşısında bulunan Türk Batı Cephesini doğudan kuşatmakla görevli Prens Andre komutasındaki Yunan 2. Kolordusu iki tümeni ile harekâta geçmiş nitekim 13. Yunan Tümeni, Yağcıkebir- Köseaptallı hattı ve batısından 23. Tümen cephesine, 5. Yunan Tümeni ise Kerpiç batısı- Sinanlı istikâmetinde 24. Tümen cephesine ilerlemeye başlamıştır (Prens Andre, 1932:108; TİH, C:II, Ks:V, Kitap:II,1973:58).

1.Grup cephesinde yaşanan bu gelişmeler üzerine İzzeddin Bey, 4. Tümenin hızlı bir şekilde 24. Tümen sağ kanadına ilerlemesini, süvari tümenlerine de Yunan kuvvetlerinin yan ve gerilerine taarruz etmelerini emretmiştir. 26 Ağustos günü öğle saatlerine kadar Köseaptallı kuzeybatısı – Sinanlı hattına ulaşmış olan Yunan tümenleri, topçu birliklerinin ateş desteği sayesinde taarruzlarını sürdürmüşlerdir (TİH, C:II, Ks:V, Kitap:II, 1973:58). Başlarda yalnızca iki tümen olarak düşünülen bu Yunan kuvvetlerinin (ATASE, İSH, K:1142, G:182, Belge No:182/182a) saat 11.45’de bir Yunan piyade alayının dağınık bir şekilde Köseaptallı Köyü ve 24. Tümen cephesi istikâmetinde ilerlemeye başladığının tespit edilmesi üzerine iki tümenden fazla olduğu anlaşılmıştır (ATASE, İSH, K:1278, G:22, Belge No:22/22a).

23. Tümen mevziilerinde taarruzlarına devam eden 13. Yunan Tümeni, Türk topçusunun şiddetli ateşi ile mevzi önlerinde durdurulmuştur. Yunan 2. Kolordu Komutanı Prens Andre, 26 Ağustos günü öğle saatlerinde emrinde bulunan birliklerin 1. Grup karşısındaki vaziyetlerini şu şekilde ifade etmektedir: *“Takriben öğle zamanı Kolordular şiddetli bir mukavemet karşısında bulundular. Düşman azim ile kendisini müdafaa ediyor ve şiddetli mukabil taarruzlar icra ediyordu. İki saat içinde yalnız 13. Tümenden 54 zabıt ve 800 nefer olmak üzere 1.300 kişi muharebe harici verdik”* (Prens Andre, 1932:108).

13.Yunan Tümeninin asıl kuvvetleri ile 23. Tümen’in sol kanadı ile 24. Tümen’in sağ kanadına doğru yapmış olduğu taarruz Tümen topçusunun etkisiyle durdurulmuş ise de saat 16.30’da 13. Yunan Tümeni, 24. Tümen cephesinin batısındaki mevziileri ele geçirmiş ancak bu hareketi Yunan Tümenine önemli kayıplara mal olmuştur (TİH, C:II, Ks:V, Kitap:II,1973:58). 26 Ağustos günü saat 18.00’e geldiğinde 1.Grup bölgesindeki durum tüm Batı Cephesi için de tehlikeli bir hâle gelmiştir. Yunan kuvvetlerinin gün boyu devam eden taarruzları neticesinde 24. Tümenin sol kanadı oldukça hassas bir vaziyete girmiş özellikle 23.

ve 24. Tümenlerin arasındaki bölgeye taarruzlarını yoğunlaştıran 13. Yunan Tümeninin 23. Tümen gerilerine sarkması bu tümenin durumunu da kritik hale getirmiştir. Bu sırada 4. Tümenin taarruzu Yunan birliklerini bir süreliğine durdurmuşsa da 13. Yunan Tümeninin 23. ve 24. Tümen üzerine taarruzunu şiddetlendirerek bu bölgeye girmesi sonucu mevziilerinde tutunacak imkânı kalmayan 23. ve 24. Tümen birliklerinin geri çekilmeye başlaması ve Yunan kuvvetlerinin bu tümenlerin mevziilerini ele geçirmesi üzerine 4. Tümen Çörtenli doğusu – Işıklı hattını büyük kayıplar vererek tutmuş böylelikle 1. Grup birliklerini bu bölgede ayıracak Yunan baskısı da önlenmiştir (TİH, C:II, Ks:V, Kitap: II, 1973:59).

1. Grup Komutanı Alb. İzzeddin Bey, 26 Ağustos günü 1. Grup cephesinde gün boyu devam eden muharebelerin kritik anlarında bizzat müdahalelerde bulunarak önemli bir çaba ortaya koymuş, yer yer şiddetli seri ateş altında bulunan mevziilerde at üstünde muharebeyi idare etmiştir. Akşam saatlerine kadar taarruzlarını aralıksız sürdüren Yunan kuvvetleri 1. Grup'un inatçı direnişi sayesinde cepheyi kuşatma imkânı bulamamışlardır. Emrindeki birliklerin son durumlarını göz önünde bulundurarak 27 Ağustos günü yapılacak muharebeyi Şerefli- Büyük Gökgez güney sırtlarında kabul etmeye karar veren İzzeddin Bey, gün sonunda tümenlerine verdiği emir de; 23. Tümen birliklerinin Şerefli güney sırtlarında, 4. Tümen'in bu Tümen'in solunda ve sırtlarda, 24. Tümen'in ise Büyük Gökgez güney sırtlarında toplanmasını emretmiştir (ATBD,S:131, Y:62, 2013:31-1,31-2).

3.4.5. 27- 28 Ağustos Muharebeleri

27 Ağustos günü saat 01.30'da verilen cephe emrine göre, ordunun bugün bulunduğu mevzii mümkün olduğu ölçüde müdafaa ve muhafaza etmesi emredilmiştir (ATBD, S:96, Y:42, 1993:2538). Alb. İzzeddin Bey, gün doğumuyla birlikte yeni mevzilerine ilerlemekte olan tümenlerinin yanına ulaşmıştır. 27 Ağustos günü saat 10.30 itibariyle 13. Yunan Tümeni, Şerefli-Büyük Gökgez kuzeyi-İğdetepe kuzeyi hattında bulunan 23. Tümen ve İğdetepe kuzeydoğu bölgesindeki 4. Tümen mevzilerine doğru ilerleyişe geçmiştir. Bu Yunan Tümeninin ağırlık merkezinin ise 4. Tümen karşısında olduğu anlaşılmıştır. İlerleyen saatlerde 5. Yunan Tümeninin de Çeltikli kuzeydoğusu- Kutluhan Camii kuzey sırtlarında bulunan 5. Tümen ile Büyük Gökgez güney ve batı sırtlarında bulunan 24. Tümen cephelerine taarruza geçtiği bildirilmiştir. Bu sırada 1. Grup emrine verilen 7. Tümen birlikleri Büyük Gökgez kuzeyine ulaşarak cephe gerisinde toplanmıştır. Böylelikle 27 Ağustos günü 1. Grup cephesinde taarruz her noktada başlamış bulunuyordu. Özellikle 4. Tümen mevziileri bugün yedi saat boyunca şiddetli bombardımana maruz kalmış ancak tümen birliklerinin başarılı direnişi sayesinde 13. Yunan Tümeni bu cephede hiçbir ilerleme kaydedememiştir. İzzeddin Bey, 4.

Tümen'in o günkü vaziyetini şu şekilde anlatmaktadır: “4. Tümen mevzilerine yapılan yedi saatlik bir bombardıman ancak mevzi muharebelerinde görülen bir ateş kuvvetiydi. Siperlerimiz ise bir gecenin faaliyeti değil bir sabahın iki üç saatlik işi idi. Gayretli neferlerimiz yurtlarını almak isteyen düşmana karşı ecdatlarına has kahramanlıklarını bir daha göstermek için mücadele ediyordu” (Çalışlar, 2006b:32).

Yunan kuvvetleri 4. Tümen cephesine 400 metre kadar yaklaşmışsa da 4. Tümen topçularının ateşleriyle durdurulmuş, bu Tümen'in yanı sıra 5. Yunan Tümeni Çeltikli istikâmetinde gelişen taarruzu neticesinde 24. Tümen cephesinde bazı mevziilere girmişse de 24. Tümen'in karşı taarruzu ile durdurulmuştur. Elverişsiz bir arazide Yunan taarruzunu kabul etmek zorunda kalan 24. Tümen inatçı direnişi sayesinde durumunu güneş batıncaya kadar korumuştur. 5. Tümen cephesinde ilerleyen bir alay kadar Yunan kuvveti ise Tümen topçu ateş sonucu durdurulmuştur.

1.Grup cephesinde yaşanan gelişmeleri yakından takip eden Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 24. Tümen'in direnişini uzun süre devam ettiremeyeceğini görmüş ve saat 22.40'da 1. Grup Komutanlığı'na şu emri vermiştir:

“1. Grup cephesindeki muharebenin bugün (27 Ağustos 1921) saat 22.45 sonraya kadar genel olarak önemli bir şekilde cereyan ettiği anlaşılmıştır. 24. Tümen mevzilerinin bazı kısımlarında yarılmalar hâsıl olmuş ise de düzeltilmeye başlandığı bildirilmiştir.

1. Grup emrindeki bütün ihtiyat kuvveti ile 24. Tümen cephesindeki vaziyeti düzeltecek ve düşmanın kademe kademe muvaffakiyet sağlamaya çalışmasına meydan bırakmayacaktır.

1. Grup'un vaziyet-i umûmiyesi için ihtiyaç görülecek takviye kıtaatı teşkil eden 41. ve 11. Tümenlerden oluşan 12. Grup 27/28 Ağustos 1921 gece yarısı Haymana'ya ulaşacaktır.

1. Grup Çeltik civarına gelecek olan Süvari Grubuyla irtibat kurmalıdır.

Düşmanın 27-28 Ağustos gecesi taarruz ve gece baskınına devam etmesi muhtemel olduğundan kıtaatın son derece uyanık olması ve mutlaka karşı süngü hücumu yapmak üzere hazırlanması gerekmektedir” (ATBD, S:131,Y:62,2013:Belge No:33-2)

Bunun üzerine 1.Grup Komutanı Alb. İzzeddin Bey, saat 22.50'de 24. Tümen ile 7.Tümen'in 41. Alay'ına verdiği emirde; 24. Tümen'e sağ kanadından bulunan 41. Alaydan aldığı tabur ve kendi birlikleri ile düzeltmesini ve 7. Tümen'in güçlü bir piyade taburunu derhal 41. Alay Komutanı emrine göndermesini emretmiş, aynı zamanda 41. Alay Komutanı'nı özellikle yanına çağırarak Yunanlıların gece ilerlemesi yapmasına uygun bir mevki olan

Gökgöz Vadisini korumasını söylemiştir (Çalışlar, 2006b:35). Yunanlıların 27 Ağustos gecesi 4. Tümen cephesinde gerçekleştirdiği iki hücumu başarıyla engellenmiştir.

27 Ağustos günü yapılan muharebe sonucunda ağır zayıat vermiş olan 1. Grup'u takviye etmek için 12. Grup erken saatlerde Haymana'ya gelmiş, 2. Grup dâhilindeki 11. ve 25. Piyade Alayları da yine 1. Grup'a destek amacıyla gönderilmiştir. 28 Ağustos günü saat 02.30'da 24. Tümen Komutanı tarafından tümen mevziisinin tamamen elden çıktığının öğrenilmesi üzerine 24. Alay birlikleri tanzim edilmek üzere geriye çekilerek yerine 7. Tümen geçirilmiştir (ATBD, S:96, Y:42, 1993:Belge No: 2539). 13. Yunan Tümeninin 4. Tümen cephesine gece boyu süren taarruzu sabahın ilk ışıklarına kadar devam etmiş, ilerleyen saatlerde 4. Tümen'e karşı gerçekleşen taarruzun şiddetlenmesi üzerine İzzeddin Bey, 23. Tümen'in bir alayını 4. Tümen'e destek amacıyla harekete geçirmiştir.

28 Ağustos günü özellikle 4. ve 7. Tümen cephelerine karşı taarruzlarına şiddetle devam eden Yunan kuvvetleri 4. Tümenin güçlü direnişi karşısında zor durumda kalarak takviye edilmek mecburiyetinde kalmıştır. Yunan tümenlerinin düştükleri zor durumu Prens Andre şu şekilde ifade etmiştir: *"Ayın 28'inde 13. Tümen öyle şiddetli bir mukavemete ve azimkârane mukabil taarruzlara maruz kaldı ki kendi sol cenahını himaye etmek için 1. Tümen'den yardım talep etmek mecburiyetinde kaldı"* (Prens Andre, 1932:112).

Nitekim 4. Tümenin direnişini kıramayan 13. Yunan Tümeni takviye edilmiş haliyle bu sefer daha kalabalık bir kuvvetle 4. Tümenin sağ ve sol kanatlarına karşı taarruza geçmiş, öğle saatlerine gelindiğinde Yunanlıların 4. Tümene karşı taarruzlarını şiddetlendirmesi sonucu 4. Tümen, mevzilerinin hemen üç dört metre gerisinde çekilerek yeni bir cephe oluşturmak zorunda kalmıştır. Gün boyunca şiddetli muharebelerin sürdüğü 7. Tümen cephesinde de Yunan ilerleyişi benzer şekilde durdurulmuştur.

28 Ağustos günü gerçekleşen taarruzlarında Yunanlılar istedikleri başarıyı elde edememiş, bazı kesimlerde Türk mevzilerine girilmiş olsa da bu noktalarda yanlar kapatılmak suretiyle cephe hızla düzeltilmiş gün sonunda ikmal zorluğu yaşayan Yunanlıların taarruzları zayıflamıştır (Belen, 1983:354). İzzeddin Bey, 28 Ağustos 1921 günü yapılan muharebelerde Yunanlıların, 1. Grup cephesine baskı yapmaya ve sonuç almaya çalıştıklarını belirterek, 1. Grup cephesinde yapılan muharebelerin Türk ordusunun sol kanadında yapılan en kesin muharebeler olduğunu ve sonuç itibarıyla taarruzları sonuçsuz kalan Yunanlılara pek çok zayıat verildiğini ifade etmiştir (Çalışlar, 2006b:43).

İstanbul'da Türk İstiklal Harbini destekleyen gazeteler arasında bulunan Vakit gazetesi, ulusal direniş destek olmak ve millete moral vermek amacıyla Yunan taarruzunun devam ettiği 28 Ağustos günü, “*Sakarya boyunda düşmanın mühim bir mağlubiyeti: Yunanlılar ricate başladılar*” başlığıyla yayınladığı haberinde Sakarya'nın şarkında iki gün devam eden büyük bir meydan muharebesi neticesinde Yunanlılar büyük bir mağlubiyete uğramış ve ricate başlamışlardır demektedir (Vakit, 28 Ağustos 1921:1). Türk İstiklal Harbine destek veren İstanbul gazetelerinden biri olan Akşam gazetesi ise 27 Ağustos günü yayınlanan, “*Zafer haberleri resmen doğrulanıyor*” başlıklı haberinde düşmanın çarşamba gününden beri başlayan bütün taarruzları def edilmiş ve yarma teşebbüsleri kâmilan akim kalmıştır. Millî ordumuzun mukabil taarruzları muvaffakiyetle devam ediyor (Akşam, 27 Ağustos 1921:1) ifadeleriyle Sakarya Meydan Muharebesi'nde yaşanan gelişmeleri duyurmuştur. 28 Ağustos 1921 tarihli Tercüman-ı Hakikat gazetesinin manşeti “*Kahraman ordumuz üç Yunan tümenini ihata etmiştir (kuşatmak) ki bu tümenlerin an be an esareti bekleniyor*” başlığını taşımakta ve gazete tehlikede olan Yunan sağ cenahının merkezle iltisaka uğraştığını muvaffak olursa vaziyeti derhal ve tamamıyla kendi lehine çevirmiş olacağını ileri sürmektedir (Tercüman-ı Hakikat, 28 Ağustos 1921:1).

3.4.6. 1921 Yılı Eylül Ayı İtibari İle 1. Grup'un Durumu

29 Ağustos günü saat 01.30'da alınan cephe emrine gereğince, 1. Grup cephesi, 1. ve 12. Gruplar arasında ikiye bölünmüştür. 23, 4 ve 11. Tümenlerin 1. Grup emrinde sol kanat savunma hattının batısında, 5, 7 ve 41. Tümenlerin ise 12. Grup emrinde sol kanat savunma hattının doğusunda bulunması emredilmiştir (TİH,C:II, Ks:V, Kitap:II, 1973:97; Çeker, 2017:111). 29 Ağustos günü itibariyle muharebeler olanca şiddetiyle devam etmekle birlikte Yunanlıların bugün 1. Grup cephesinde önemli bir faaliyeti görülmemiştir. 12. Grup cephesinde ise bütün gün devam eden Yunan taarruzları nedeniyle İzzeddin Bey, 11. Tümen ile 25. ve 11. Alayları 12. Grup cephesi emrine göndermiştir (Çalışlar, 2009:276). Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 29-30 Ağustos 1921 tarihli muharebe durumu hakkındaki raporunda 1. Grup cephesinde bugün esaslı bir muharebe olmadığını yazmıştır (ATBD, S:131, Y:62, 2013:Belge No:37-1).

Batı Cephesinin sol kanadında bulunan 12. Grup'un mevziilerinin sarsılması üzerine savunmaya devam etmek üzere daha emniyetli bir mevkiye çekilme hareketi yapmasını, Türklerin bütün cephede çekilmeye başladığı şeklinde yorumlayan Yunan Ordu Komutanı, Kolordularına verdiği emirde, 1. Yunan Kolordusunun Haymana istikâmetinde ve 2. Yunan

Kolordusunun da Çulluk istikâmetinde vakit kaybetmeden taarruza geçmelerini emretmiştir (Cebecioğlu, 2019:41).

Nitekim sabah yapılan hava keşfiyle bir Yunan tümeninin Sabanca sırtlarından kuzeydoğuya, bir diğer Yunan tümeninin Bahçecik civarında toplanmış vaziyette ve bunun ilerisinde bir diğer Yunan tümeninin ise İncirli-Yamak arasından Haymana istikâmetinde ilerlediğinin tespit edilmesi üzerine Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın yaptığı incelemeler ve değerlendirmeler sonucunda oldukça büyük önem taşıyan Haymana istikâmetinin emniyetle kapatılması uygun görülmüştür (TİH, C:II, Ks:V, Kitap:II, 1973:115). Bu doğrultuda; 3. Kafkas, 8. ve 9. Tümenler 'in komutanlığına 12. Grup Komutanı Alb. Halit Bey'in getirilmesi, 23, 4 ve 24. Tümen Komutanlığı'na 2. Grup Komutanı Alb. Selahattin Adil Bey'in getirilmesi, sol kanatta bulunan 41, 7, 5 ve 11. Tümenlerin Komutanlığı'na 1. Grup Komutanı Alb. İzzeddin Bey'in getirilmesi, 3. ve 2. Süvari Tümenlerinin ise 5. Grup emrine verilmesi kararlaştırılmıştır (ATBD, S:131, Y:62, 2013:Belge No:391-392).

Fevzi Paşa, 30 Ağustos günü 12.Grup cephesine gelerek İzzeddin Bey'i görüşmek üzere yanına çağırılmış ve Haymana bölgesinde yapılacak yeni düzenleme hakkında kendilerine bilgi vermiştir. Buna göre, 12. Grup Alb. Halit Bey'in Haymana bölgesinde yeni bir göreve alınacağından dolayı 12. Grup'un sorumluluk sahasının İzzeddin Bey'e verileceğini söylemiştir. Bunun üzerine İzzeddin Bey, Yunan taarruzlarının devam ediyor olması, 12. Grup'un çekilme hareketini sürdürmesi ve kendisinin Grup tümenleri hakkındaki son duruma hâkim olmaması nedenleriyle komuta değişikliğinin ertesi gün yapılmasını teklif etmiş Fevzi Paşa, İzzeddin Bey'in teklifini kabul ederek aynı gece Haymana'ya dönmüştür (Çalışlar, 2006b:47).

30 Ağustos günü Yunanlıların Türk ordusu sol kanadında gerçekleştirdikleri taarruz hareketleri şiddetini kaybetmiş, 31 Ağustos günü sabah erken saatlerde oyalama taarruzları ile bu kanatta faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bununla birlikte esas kuvvetleriyle Çaldağı bölgesinden Haymana istikâmetine kesin sonuçlu taarruzlar yapılmıştır. 1 Eylül günü itibarıyla 1. Grup cephesinde durgunluk devam ederken (ATBD,S:131, Y:62, 2013:Belge No:43) Yunanlılar, Haymana ve sağ kanatta Polatlı bölgesinde şiddetli taarruzlarını sürdürdüklerinden sol kanatta bulunan ihtiyat kuvvetleri süratle Haymana ve Polatlı bölgesine nakledilmiştir (Çalışlar, 2006b:48).

Anadolu harekâtına katılmış Yunan askerlerinden olan Haralambos D. Triantafillidis Anadolu Harekâtı ile ilgili yazmış olduğu eserinde, *“Yunan savaşçılarının 23 Ağustos-2 Eylül*

1921’de Sakarya’nın doğusunda gerçekleştirdikleri destansı muharebelerin sonucu, sarp tepeler ve sıradağların fethedilmesi olmuştur. Ancak Türkler kuvvetlerini tam zamanında takviye ettiklerinden dolayı sol kanatlarının aşılması mümkün olmamıştır. Yunan tümenlerinin kayıpları büyüktür ve Yunan askerî takviye edilememektedir” (Erdem, 2010:421) yorumunu yapmaktadır.

2 Eylül 1921 tarihinde Cephe Komutanlığı tarafından saat 13.30’da verilen emirde 1. Grup Komutanlığının 12. Grup cephesini teslim alması ve 12. Grup kıtaatının Grup Komutanı emrinde Haymana’ya hareket etmesi bildirilmiş bunun üzerine 12. Grup karargâhı ve emrindeki birlikler saat 21.00 itibariyle Haymana istikâmetinde harekete geçmiştir. Alb. İzzeddin Bey tarafından 12. Grup mevziilerinin teslim alındığı saat 22.00’de Cephe Komutanlığı’na bildirilmiştir (TİH, C:II, Ks:V, Kitap:II,1973:155).

Öte yandan 2 Eylül 1921 gecesi Çaldağı’nın hâkim tepeleri Yunanlılar tarafından ele geçirilmiş (ATBD, S:96, Y:42, 1993: Belge No:2546), böylesine kilit bir noktanın elden çıkması Türk ordusu için tehlikeli bir durum yaratmış olsa da büyük kayıplar veren bitkin durumdaki Yunan kuvvetleri bu durumdan gerektiği şekilde faydalanamamıştır (As, 2017:149). Bu tarihten itibaren General Papulas’ın Ankara hedefinden vazgeçmesi ile birlikte Yunan orduları çekilme hazırlıklarına başladıkları döneme girmiştir (Erendil, 1980:257). Prens Andre, Eylül ayı itibari ile Yunan ordusunun içinde bulunduğu vaziyeti şu şekilde ifade etmiştir, “Hakikat şudur ki, biz artık umumi bir çıkmaza saplanmıştık. Odu Başkomutanlığı, düşmanın kuvvet ve kudretini tamamıyla istihfaf (küçümsemek) ederek harekâta başlamış ve Orduyu içine sürdükleri memleketin ve arazinin tabiatını veyahut kıtaatı ikmal etmek için lüzumu olan vasıtaları kâfi derecede hesaba sokmamıştı. Onlar şimdi kendilerini birden dire vekayii muazzam hakikati ile karşılaşmış buldular. Daha şimdiden zayıf Ordunun esas kuvvetleri ile gayri mütenasip değilse de pek ciddi idi. Kıtaların hareket kabiliyeti nakliyat güçlüklerinden ötürü ciddi derecede azalmıştı” (Andre, 1932:129).

3 Eylül günü tüm cephede sükûnet yaşanmakla birlikte muharebeler henüz tam anlamıyla sona ermemiştir (ATBD,S:131,Y:62, 2013:Belge No: 47-1; Cebecioğlu, 2019:100). 4 Eylül günü General Papulas tarafından 3. Yunan Kolordusuna Kayabaşı- Kargalı hattını ele geçirmek üzere harekât emri verilmiş, söz konusu harekâta 1. Yunan Kolordusunun sol kanadı ile Karacakaya ve Kadıköy istikâmetlerinde yapacağı taarruz ile destek vermesi kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda 3. Kolordu, Yunan ordusu sağ kanadından gelecek olan 9. Tümen ile de takviye edilmiştir (Müderrişoğlu, 2018b:663; Cebecioğlu, 2019:105). Türk ordusu tarafından Yunanlıların, 4. ve 12. Grup bölgesinde yapacakları taarruza karşı tedbirler

alınmış, bu bağlamda 4 Eylül gününü keşif ve tahkimat yaparak geçiren 1. Grup'tan 41. Tümen'in ordu ihtiyatına alınmak üzere Haymanaya hareketi emredilmiştir (ATBD, S:96, Y:42, 1993: Belge No:2548). Nihayetinde 4 Eylül günü Yunan kuvvetleri tarafından Türk ordusunun sağ kanadındaki 4.Grup ve Mürettep Kolordu cephelerine yapılan taarruz Türk birlikleri tarafından püskürtülmüştür (Cebecioğlu, 2019:106). Alb. İzzeddin Bey, Eylül ayından itibaren cephede yaşanan gelişmeleri Yunan ordusunun geri çekilmeye karar vermesi şeklinde yorumlamış ve bu süreçte Yunan ordusunun iâşesinde sıkıntılar yaşamaya başladığını ifade etmiştir (Cebecioğlu, 2019:50-51).

Türk ordusunun sol kanat savunmasını yapan Alb. İzzeddin Bey, Karasüleymanlı güney sırtlarında bulunan Yunan kuvvetlerinin durumunun anlaşılabilmesi amacıyla 5/6 Eylül gecesi 4. Tümeni bu bölgeye keşif yapmakla görevlendirmiş, gece yarısına doğru yetmiş kişilik bir bölük kadar kuvvet ileri yürüyüşe geçerek Yunan mevziilerine girmeyi başarmış ve sayıca çok üstün Yunan kuvvetleri karşısında ele geçirdiği mevziileri bir saate yakın tutmayı başarmıştır. Nitekim bölük komutanının şehit olması ve Yunanlıların takviye kuvvet ile güçlendirilmesi neticesinde bu bölük ele geçirdiği mevziileri bırakarak geri çekilmek zorunda kalmıştır (Müderisoğlu, 2018b:679; Çalışlar, 2006b:51).

6/7 Eylül gecesi tüm cephede Yunan birliklerinin durumunu tespit etmek amacıyla İzzeddin Bey'in de emrindeki birliklerle dâhil olduğu baskınlar yapılmış neticede Yunan ordusunun zayıf piyade birlikleri bırakmak suretiyle cephe gerisinde toplanmaya başladığı anlaşılmıştır (Cebecioğlu, 2019:117; Çalışlar, 2006b:54). Öte yandan İzzeddin Bey'in emrindeki birlikler tarafından yapılan keşifler ile 1. Grup cephesinde Yunan birliklerinin bulunduğu tespit edilmiş, bunun üzerine İzzeddin Bey, bu Yunan kuvvetlerinin durumunun anlaşılması için 4. Tümen'e iki alayı ile taarruz emri vermiştir (Çalışlar, 2006b:54). 7 Eylül günü 4. Tümen ile yapılan taarruz neticesinde Yunanlıların 1. Grup cephesinde henüz genel bir geri çekilme hareketine başlamadığı anlaşılmış (ATBD, S:131, Y:62, 2013:Belge No:51) böylece Yunanlıların cephenin bu kanadında güçlerini muhafaza ettikleri ortaya çıkarılmıştır (Müderisoğlu, 2018b:707).

3.4.6.1. 1. Grup'un Yamak Taarruzu

5 Eylül 1921 tarihinden itibaren Yunan ordusu duraklama, kuvvetlerini düzenleme ve toparlama dönemine girmiş, 7 Eylül tarihinden sonra ise geri çekilme belirtileri göstermeye başlamıştır. Türk komuta kademesi, yapılan görüşmeler ve durum değerlendirmeleri neticesinde Yunanlıların geri çekilme hareketi hazırlığında olduklarını göz önünde bulundurarak Yunan ordusu sol kanadına yapılacak kesin sonuçlu bir taarruz için hazırlıklara

başlamış ve kuvvetlerini gerekli noktalara kaydırmıştır (TİH, C:II, Ks:V, Kitap:II, 1973:207; Müderrisoğlu, 2018b:721). Cephe boyunca sürdürülen keşif faaliyetleri sonucunda edinilen bilgiler Yunanlıların geri çekilme hazırlığı içinde olduklarını doğrulamış böylelikle 9 Eylül günü İsmet Paşa tarafından yapılacak taarruz hakkındaki cephe emri verilmiştir. Batı Cephesi Komutanı tarafından verilen emir gereğince; 10 Eylül 1921 günü güneş doğarken takviye edilecek olan Mürettep Kolordu tarafından Yunanlıların sol kanadına taarruz edilecek, 1. Grup mıntıkasında yalnızca bir tümen bırakılacak diğer iki tümen topçu ve ağır topçusuyla birlikte 2. Grup mıntıkasında toplanarak toplam dört tümen ile Ilıca Vadisi batısından Yamak- Bahçecik ve Dikilitaş Tanburoğlu istikâmetlerinde taarruz edilecektir (ATBD, S:96, Y:42, 1993:Belge No:2552). Türk Ordusu sol kanadında bulunan 1, 2 ve 3. Gruplar Yusuf İzzet Paşa emrinde bulunacak şekilde tertiplenmiş (ATASE, İSH, K:1288, G:58), bu grupların nihai hedefi Yunan kuvvetlerinin Dikilitaş mevziini ele geçirmek olarak belirlenmiştir (Çalışlar, 2006b:58; Belen, 1983:357).

Cephe Komutanlığı tarafından verilen emir üzerine İzzeddin Bey, 2. ve 3. Grup Komutanlarıyla görüşerek taarruz bölgesini incelemek üzere 2. Grup karargâhına geçmiştir.²⁰ Burada yapılan incelemeler ve görüşmelerin ardından saat 18.10'da karargâhına dönen İzzeddin Bey, emrinde bulunan 7. ve 5. Tümenler ile 5. Tümen emrine verilmiş olan Meclis Muhafız Tabur'una Kızılkoyunlu Köyü'nün güneyindeki vadide ve vadinin batı sırtlarında 7. Tümen sağ ve 5. Tümen sol da olmak üzere taarruz mevziilerine geçmek üzere hareketlerini emretmiş, söz konusu tümenler 10 Eylül saat 01.00'da yürüyüşe geçmişlerdir. İzzeddin Bey'de hemen ardından karargâhı ile Kızılkoyunlu Köyü'ne hareket etmiştir (Çalışlar, 2009:290-291-292).

Türk ordusunun genel taarruzu 10 Eylül günü sabah saatlerinde Duatepe'de bulunan Yunan mevzilerine açılan topçu ateşi ile başlamıştır (Özalp, 1971:206; Belen, 1983:357). 1. Grup, sağ kanadında Mezartepe 'de, sol kanadında Şerefli kuzeyinde, gerilerinde ise Karasüleymanlı güneyinde bulunan Yunan kuvvetleri karşısında taarruza geçmiş, şiddetli topçu ateşi altında ilerleyişe devam etmiştir. 2. Grup'un Mezartepe mevzii üzerine yapmış olduğu taarruzun sonuçlanamaması üzerine 1. Grup'un sağ kanat ve gerileri tehlikeye girmiş, bu nedenle 7. Tümen 23. Alayı ile Mezartepe mevziine taarruza başlamıştır (TİH, C:II, Ks:V,

²⁰ İzzeddin Bey, bölgede yaptığı tetkikler neticesinde Ilıca vadisinin iki tarafında Yunan kuvvetlerinin yoğun bir şekilde bulunması nedeniyle Yamak yönüne yapılacak bir taarruzu uygun bulmadığını diğer grup komutanlarıyla paylaşmıştır. İzzeddin Bey'in bu düşüncesinin temel sebebi Yamak istikâmetinde yapılacak taarruzda vadiye girecek olan birliklerin, yan ve gerilerden yoğun ateşe maruz kalmaları ve bu birliklerin geriden gelebilecek bir Yunan kuvvetinin karşı taarruzuna uğraması ihtimalinin yüksek olmasıdır. İzzeddin Bey'in bu görüşüne 2. Grup komutanı Selahaddin Adil Bey katılırken 3. Grup komutanı Yusuf İzzet Paşa, Yunan kuvvetlerini çekilmiş kabul ettiğinden böyle bir tehlikenin var olmadığını belirterek İzzeddin Bey'in bu görüşüne katılmamıştır. Çalışlar, *Gün Gün Saat Saat İstiklâl Harbi'nde Batı Cephesi*, s.289-290.

Kitap:II, 1973:228). Öte yandan taarruza devam eden 5. Tümen birlikleri Yamak doğu sırtlarını ele geçirmiş ancak yanlardan gelen Yunan tehdidini uzaklaştırma çabaları bu Tümenin daha fazla ilerlemesine mani olmuştur. Bu sırada 5. Tümenin sol kanadında başlayan Yunan taarruzu Meclis Muhafız Taburu'nun güçlü savunması ile durdurulmuştur. Karakoca 'da bulunan 41. Tümenin bir alayı da 1. Grup emrine verilmiş ancak bu alayın zamanında 5. Tümen sol kanadına yetişmesi mümkün olmamıştır. Bununla birlikte Grup sağ kanadında Mezartepe'ye yapılmakta olan taarruz devam ederken 7. Tümen Komutanı tarafından bir Yunan yürüyüş kolunun Yamak güneybatısı istikâmetinden ilerlediği bildirilmiş böylece Yunan ihtiyat kuvvetlerinin muharebe bölgesine kaydırıldığı da anlaşılmıştır (Çalışlar, 2006b:61).

1.Grup birlikleri, gün boyu şiddetli topçu ateşi altında ilerleyerek Şerefli Dikilitaş Kavşağı'nda hâkimiyet kurmaya başlamış, bunun üzerine Ilıca doğusunda bulunan Yunan kuvvetleri Şerefli üzerinden Grup sol kanadına ihtiyat kuvvetlerini de muharebe bölgesine kaydırmak suretiyle tekrar karşı taarruza geçmiştir. 1. Grup birlikleri sabah saatlerinden itibaren maruz kaldığı topçu ateşinin de etkisiyle bu taarruz karşısında geri çekilmeye başlamıştır. Yunanlılar Şerefli – Yamak yolunu ele geçirmeyi başarmışsa da Ilıca vadisi doğusunda kalamayarak Grup birliklerinin geri çekilmesinden doğan boşluktan da istifade ederek gece boyunca Ilıca batısına geçmiştir (TİH, C:II, Ks:V, Kitap:II, 1973:229; Çalışlar, 2006b:64-65).

10 Eylül 1921 günü 1. Grup'un Yamak Taarruzu incelendiğinde zayıflık fazla olsa da genel taarruz emrinde verilen ilk hedefe ulaştığı görülmektedir. İzzeddin Bey, Yamak Taarruzu sonrası yaptığı değerlendirme de Yunanlıların vadilere hâkim sırtlarda bulundurdıkları kuvvetlerden etkin bir biçimde faydalandığını söyleyerek, 2. Grup'un Mezartepe 'de gerçekleştirdiği taarruzun sonuçsuz kalmasının taarruz planının bu cephede başarıyla uygulanmasında birincil derece de rol oynadığını ifade etmiştir (Çalışlar, 2006b:65).

Türk ordusu tarafından 10 Eylül 1921 günü başlatılan genel taarruzda (ATASE, İSH, K:1143, G:76, Belge No:76/76aa) 1. Grup'un Yamak istikâmetinde gerçekleştirmiş olduğu taarruz bu şekilde gelişirken, Yunan ordusu sol kanadına yapılan taarruzlar neticesinde Yunanlılar, Çekirdeksiz- Duatepe- Üçpınar hattının batısına ve Beylikköprü'ye atılmış, ordunun diğer kesimlerinde de ilerlemeler kaydedilmiştir (ATBD,S:131, Y:62, 2013Belge No:56). Yunanlıların 11 Eylül günü Mürettep Kolordu ve 4.Grup cephelerinde yaptığı karşı taarruzlar ise başarıyla durdurulmuştur (ATBD,S:131, Y:62, 2013:Belge No:57-2: Erendil, 1980:260). Yunan Ordusu Başkomutanlığı ise ordunun sol kanadında gerçekleşen Türk taarruzunun etkisi ile sağ kanat birliklerini kurtarmak için önce 1. Yunan Kolordusu olmak

üzere birliklerine geri çekilme emri vermiştir (ATBD,S:131, Y:62, 2013:Belge No:57-1; Andre, 1932:162; Selek, 2020:960; İnönü, 1985:265)

Türk ordusunun taarruz haberi ulusal basında geniş ölçüde yer bulmuştur. 9 Eylül 1921 tarihli Tercüman-ı Hakikat, “*Sağ ve sol cenahta yaptığımız mukabil taarruzlarla düşmanın iki alayı perişan bir halde ricata icbar edilmiştir. Siperleri işgal edilmiştir. Düşmanın muhtelif sınıflardan mürekkep kolları karmakarışık bir halde garbe doğru firar etmektedir*” (Tercüman-ı Hakikat, 9 Eylül 1921:1) başlığını taşıırken, 10 Eylül 1921 tarihli Vakit gazetesinde yer alan, “*Ordumuzun muvaffakiyetleri: Düşman ricatte*” başlıklı haberde “*Sağ cenahımızda ilerlemek isteyen düşmanın mukabil taarruzumuzla iki alayı perişan olmuştur. Sol cenahımızda kıtaatımız düşman siperlerine girmişler... Taarruzumuz devam ediyor*” (Vakit, 10 Eylül 1921:1) bilgisi bulunmaktadır. 10 Eylül tarihli Akşam gazetesi ise Türk ordusunun zafer müjdesini kamuoyuna “*Mukabil taarruzlarımızdaki muvaffakiyet resmi tebliğimizle teyit edildi*” (Akşam, 10 Eylül 1921:1) şeklinde vermektedir.

3.5. Sakarya Meydan Muharebesi Sonrası İki Tarafın Durumu

12 Eylül günü itibariyle Yunanlılar, bütün önemli mevziilerini bırakarak Sakarya Nehri batısına geri çekilme ve toplanma faaliyetlerine devam etmiş, Yunan siperlerinin boşaltıldığının fark edilmesi üzerine Batı Cephesi Komutanlığı tarafından Türk ordusunun taarruza devam etmesi emredilmiştir. Verilen emir gereğince 1. Grup, 12 Eylül günü öğleden sonra saat 17.00’ye kadar birliklerini istirahat ettirecek ardından batıya Polatlı’ya doğru yürüyüşe geçecektir (ATBD,S:96, Y:42, 1993:Belge No:2557). Nitekim 1. Grup Polatlı’ya gelinceye kadar Yunan Ordusu Sakarya’yı geçmiştir (Belen, 1983:358). Geri çekilme sırasında Yunan 1. Kolordusu oldukça kanlı muharebelerin yaşandığı Çaldağı’nı terk etmiş (Smith, 2017:272), böylece Çaldağı ile birlikte Sakarya’ya hâkim önemli mevzilerden olan Duatepe, Kartaltepe ve Beştepeler de Türk ordusu tarafından geri alınmıştır (Sarıhan, 1996:44). 11 Eylül günü geri çekilmeye başlayan Yunan ordusunun 13 Eylül’e gelindiğinde Sakarya doğusunda artık hiçbir kuvveti kalmamış (İnönü, 1985:265; Tansel, 1997:115; Erendil, 1980:263; Görgülü, 1999:104) nihayetinde 23 Ağustos gününden itibaren 22 gün devam eden ve dünya harp tarihine “*en uzun meydan muharebesi*”, Türk İstiklal Harbi tarihine ise “*subaylar savaşı*” olarak geçen Sakarya Meydan Muharebesi Türk ordusunun kesin zaferiyle neticelenmiştir (ATBD, S:131, Y:62, 2013:Belge No:59; Sakarya Meydan Muharebesi Anıtlar ve Şehitlikleri, 2007:66).

Muharebenin başından itibaren önce Alb. İzzeddin Bey komutasındaki 1. Grup’un ardından 12. Grup’un sol kanada kaydırılması ile stratejik üstünlük Türk ordusunun eline

geçmiş, çarpışmalar cephe muharebesi şeklini alarak Yunanlıların taarruzu etkinliği kırılmıştır. İlerleyen günlerde Çaldağı bölgesinin tehlikeli bir vaziyete girmesi ile sol kanatta bulunan özellikle 1. Grup cephesinden kaydırılan kuvvetlerle buradaki vaziyet kontrol altına alınabilmiştir (TİH, C:II, Ks:V, Kitap:II,1973:457-458). İzzeddin Bey, Sakarya Muharebesinin ardından Polatlı'da bulunan Başkomutanlık karargâhına yapmış olduğu ziyaret sırasında Mustafa Kemal Paşa ile görüşme imkânı bulmuş, Başkomutan burada kendisine, “İzzeddin Bey! Sakarya düşman cesetleriyle doldu, sular durdu değil mi ?” demiştir (Çalışlar, 2006b:68). Yunan ordusu yenilmiş ve bozguna uğramış ancak tamamen imha edilememişti, İzzeddin Bey, komutanlar olarak bu konuda derin bir üzüntü duyduklarını söylemektedir (Çalışlar, 2006b:68).

Bundan sonra yapılacak takip harekâtında Türk ordusu, muharebede oldukça fazla zayıt verilmesi ve yeterli kuvvet ve olanaklara sahip olmaması nedeniyle ihtiyatlı davranmıştır. Bu nedenle Yunan ordusu, geri çekilişi sırasında bozguna uğratılamamış olsa da oldukça güç duruma düşerek geri çekilmesini hızlandırmak zorunda kalmış, 22 Eylül tarihine kadar da Eskişehir-Afyon-Seyitgazi hattına çekilerek bu hatta yerleşmiştir (Erdem, 2010:424; Görgülü, 1999:105).

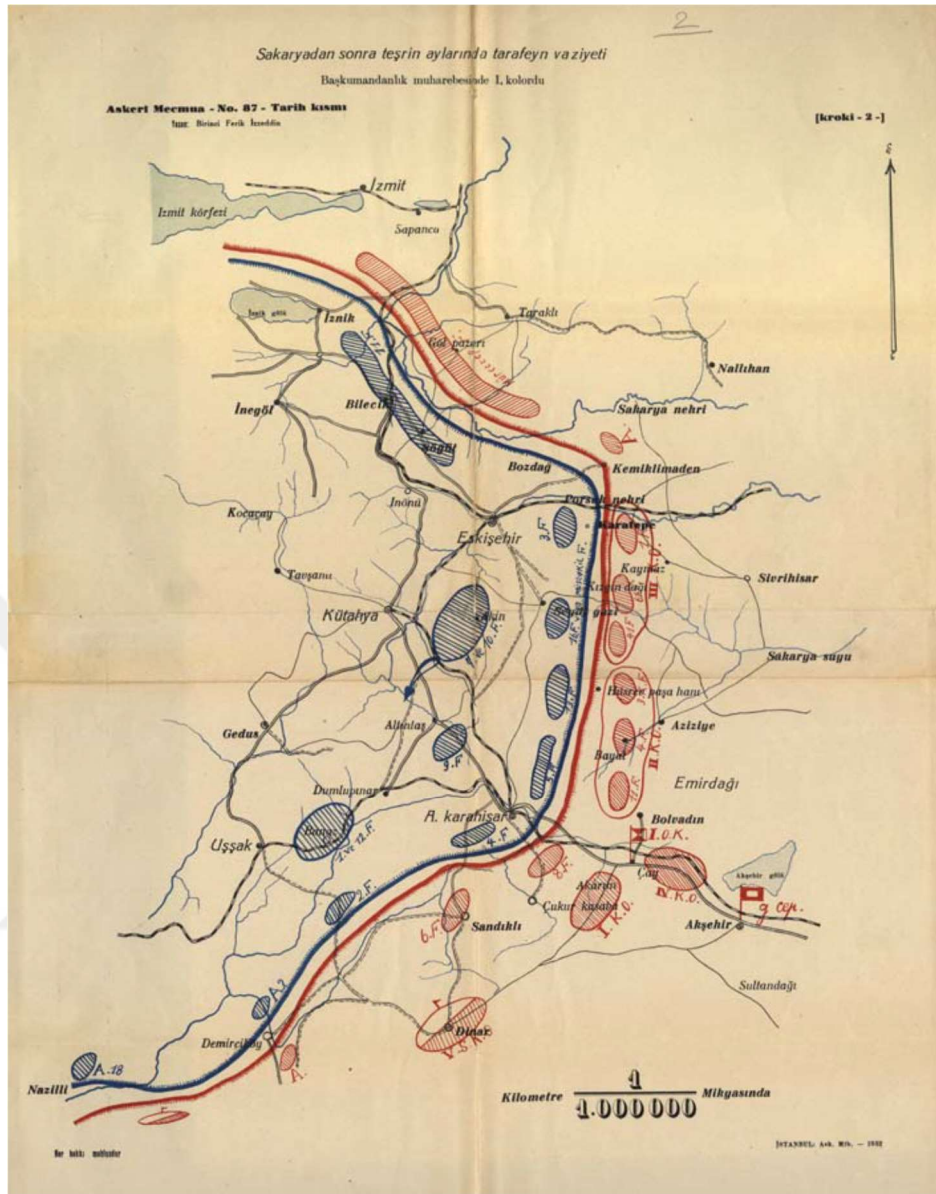
Bilal N. Şimşir, Sakarya Meydan Muharebesinde yaşananları şu şekilde özetlemektedir, “Yunanlılar tarihte eşine rastlanmayan bir Elen İmparatorluğu, bir Modern Bizans İmparatorluğu amacıyla Sakarya’ya gelmişlerdi. Üç bin yıldır yaşatıldığı söylenen ve yüzyıldır Türklere karşı saldıran büyük isteğe Sakarya’da dur denmiş, Anadolu’ya karşı Elenlerin Megali İdeası için Sakarya nehri bir kement olmuştu” (Şimşir, 1972:171).

Sakarya Meydan Muharebesi sonrası Yunan ordusunun geri çekilmesinin nedenleri İngiliz basını tarafından malzeme ve iletişim yetersizliği olarak gösterilmiş (Lancaster Evening Post, 13 Eylül 1921:3), 19 Eylül tarihli *Western Morning News* gazetesi, İzmir kaynaklı olduğunu belirttiği haberinde iletişim güçlüklerinin Yunanlıları Sakarya Nehri’nin batısına çekilmeye zorladığını ve Yunanlıların geri çekilişinin düzenli bir şekilde yürütüldüğünü bildirirken Ankara’ya yönelik yeni bir operasyonun ihtimal dışı olduğunu ifade etmiştir (Western Morning News, 19 Eylül 1921:5). 20 Eylül tarihli *Daily News (London)* gazetesi ise, “İki haftayı aşan müthiş savaştan sonra Yunanlılar, zafer isteklerine rağmen Sakarya nehrinin batı yakasına çekildiler. Muharebe başında savaşan kuvvetler 200.000’den fazlaydı ve Yunanlılar bu savaşlar sırasında 20.000’den fazla kayıpları olduğunu kabul etmeye başladılar” (Daily News (London), 20 Eylül 1921:3) bilgisini vermiştir. *Le Temps* gazetesi 17 Eylül günü, Yunanlıların yaralı ve malzemelerini terk ederek tüm cephede düzensiz bir şekilde geri çekildiğini kamuoyuna aktarmıştır (Le Temps, 17 Eylül 1921:3).

Sakarya Muharebesinin uluslararası boyuttaki yansımaları bu şekilde olurken ulusal basın da Türk ordusunun kahramanlıkları övülerek Sakarya zaferi halka müjdelenmiştir. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi 14 Eylül günü “*Bilafasıla 21 gün devam eden Sakarya muharebesi ordumuzun tam bir muzafferiyetiyle nihayet bulmuştur. Düşman birçok esliha, eşya, harp malzemesi ve otomobilleri terk ederek ve hatta yaralıları bile taşımağa vakit bulamayarak perişan bir surette kaçıyor ve düşmanın iki tümeni dağıldı*” (Tercüman-ı Hakikat, 14 Eylül 1921:1) ifadeleriyle zafer sevincini paylaşıırken, *Akşam* gazetesi Yunanlıların mağlubiyet haberini “*Cenab-ı Hakk’a hamdolsun, kahraman millî ordumuz düşmanı tamamiyle tarumar etti. Düşman bütün cepheye bozgun halinde binlerce maktul bırakarak, silahlarını atarak, yaralılarını terk ederek kaçıyor*” (Akşam, 14 Eylül 1921:1) şeklinde vermiştir.

Sakarya zaferi yurdun her yerinde coşkuyla kutlanırken 14 Eylül 1921 tarihinde Fevzi Paşa ile İsmet Paşa tarafından Mustafa Kemal Paşa’ya “Mareşallik” rütbesi ve “Gazilik” ünvanı verilmesine dair sunulan kanun teklifi (HTBD, S:75, Y:25, 1976: Belge No:1626) 19 Eylül 1921 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından tartışmasız bir şekilde kabul edilmiş Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’ya “Gazi” ünvanı ve “Mareşal” rütbesi verilmiştir (HTBD, S:75, Y:25, 1976: Belge No:1630).

Sakarya zaferi ile inisiyatif Türk ordusunun eline geçmiş, Yunanlıların stratejik taarruz yapma gücü kırılmıştır. Morali bozulan ve umutsuzluğa düşen Yunan ordusu Afyon-Eskişehir hattında savunma mevzii oluşturmuştur (Sakarya Meydan Muharebesi Anıtlar ve Şehitlikleri, 2007). Muharebe başında 122.164 er ve 4.364 subay mevcudu bulunan Yunan ordusu büyük ölçüde silah, cephe ve malzeme kaybının yanı sıra asker kaybına da uğramış, muharebe sonunda subay ve er olarak 15.000 kayıp, 25.000 yaralı vermiştir (Müderrişoğlu, 2018a:365; Selek, 2020:975). Öte yandan 13.618 yaralı ve 3.282 kayıp veren Türk ordusu için, subay kayıpları toplam kayıplar arasında önemli bir yer tutmuştur. Ordu, şehit ve yaralı toplamı olarak %35 civarında subay kaybına uğramıştır. Bu nedenle Sakarya Meydan Muharebesi Türk Ordusu için gerçek bir subaylar savaşı niteliği taşımaktadır (Erendil, 1980:267; Müderrişoğlu, 2018a:366).

Harita 6. Sakarya Meydan Muharebesi'nden Sonra Ekim ve Kasım Aylarında Her İki Tarafın Durumu.

Kaynak: (Çalışlar, 2007: Kroki:2)

IV. BÖLÜM

4. İZZEDDİN (ÇALIŞLAR) BEY'İN 1. KOLORDU KOMUTANLIĞI SIRASINDAKİ FAALİYETLERİ

4.1. Batı Cephesi'nde Ordu'nun Yeniden Düzenlenmesi

Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk ordusunun henüz bir kolordu teşkilatı bulunmamakta bunun yerine kolordu yetkisine sahip gruplar bulunmaktaydı. Grup kuruluşunda idare teşkilatı tümenlerde bulunmakla birlikte birliklerin erzak ve cephe kolları da tümenlerin emrindeydi. Bu durum Grup komutanlarının tümenler üzerindeki etkinliğini azaltmış ve Grup teşkilatının muharebe süresince bir takım sakıncaları görülmüştür (Çalışlar, 2006b:68). Bu nedenle Sakarya zaferinin hemen ardından ordu teşkilatında düzenlemeler yapılmıştır. 13 Eylül 1921 günü Başkomutanlık tarafından Millî Savunma Bakanlığı ve Cephe Komutanlığı'na Batı Cephesi'nin yeniden teşkiline dair verilen emire göre;

“Batı Cephesinin yeniden bir teşkil ve tanzimine başlanması gerektiği bildirilmiş, yeni düzene göre, mevcut olan 18 piyade tümeninden her biri üçer tümenli olmak üzere dört kolordu ve süvari kuvvetleri ise her biri dörder alaydan kurulu üç tümenli bir süvari kolordusu şeklinde yeniden teşkil olunacaktır. Mevcut grup komutanlarından uygun görülenler, Batı Cephesi Komutanlığı tarafından oluşturulan kolordu komutanlıklarına seçileceklerdir. Bu kolordulara birden beşe kadar numara verilecektir. 5, 9 ve 24. Tümenler kuruluş dışı bırakılarak dağıtılacaktır. Kurulan bu dört kolordudan başka Kocaeli mıntıkasında bir süvari alayı ve tümenlerden oluşan bir grup komutanlığı kurulacaktır. Bu grup kendi mıntıkasında göreve başlayana kadar Batı Cephesi emrinde bulunacaktır” (ATASE, İSH, K:1215, G:51, Belge No:51/51a) .

Sakarya Meydan Muharebesi sonrası yapılan düzenleme ile yeniden yapılandırılan Batı Cephesi'nin kuruluşu ise şu şekildedir:

- Batı Cephesi iki ordu (1. ve 2. Ordular), bir süvari kolordusu ve kolordu yetkisinde Kocaeli grubundan oluşmaktadır.
- 1.Ordu Ali İhsan (Sabis) Paşa komutasında olmak üzere 1. Kolordu ile üç piyade ve bir süvari tümeninden oluşmaktadır.

- 2.Ordu Yakup Şevki Paşa komutasında olmak üzere 2, 3, 4 ve 6. Kolordulardan oluşmaktadır (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:5; Belen, 1983:402).

Batı Cephesi'nde bu kuvvetlerin yanı sıra bir ağır topçu alayı, üç inşaat taburu, bir istihdam depo bölüğü, bir telsiz istasyonu, bir karargâh muhafız bölüğü ile bir süvari takımı ve üç seyyar hastane bulunmaktadır (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II,1995:5).

4.2. İzzeddin Bey'in 1. Kolordu Komutanlığı'na Tayin Edilmesi

13 Eylül günü Başkomutanlık tarafından verilen emir gereğince Batı Cephesi Komutanlığı tarafından verilen teklif üzerine; 1. Kolordu Komutanlığı'na 1. Grup Komutanı Alb. İzzeddin Bey, 2. Kolordu Komutanlığı'na 2. Grup Komutanı Alb. Selahattin Adil Bey, 3. Kolordu Komutanlığı'na Mürettep Kolordu Komutanı Alb. Kazım Bey, 4. Kolordu Komutanlığı'na 4.Grup Komutanı Alb. Kemalettin Bey tayin edilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinden olup Sakarya Meydan Muharebesi'nin başından beri orduya dâhil olarak çok kıymetli hizmetlerde bulunmuş olan 3. Grup Komutanı Yusuf İzzet Paşa ile 1. Süvari Tümeni'nden Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı (İçöz) Bey, ihtiyaç halinde ilerde kendilerinden tekrar hizmet istenmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki görevlerine dönmüşlerdir (ATBD,S:131, Y:62, 2013:Belge No:62).

4.2.1. 1. Kolordu'nun Teşkili ve Durumu

Alb. İzzeddin Bey komutasında bulunan 1. Ordu'ya bağlı 1.Kolordu birlikleri; Yb. Naci (Tınaz) Bey emrindeki 15. Tümen, Yb. Ömer Halis (Bıyıktaş) emrindeki 23. Tümen, Alb. Mümtaz (Çeçen) Bey emrindeki 57. Tümen kuvvetlerinden teşkil edilmiş (ATASE, İSH, K:1215, G:51, Belge No:51aa), İzzeddin Bey'in Sakarya Meydan Muharebesi'nde komuta ettiği 5. ve 24. Tümenler ise kolordu teşkilatı kurulması nedeniyle lağvedilmiştir. Kolordu karargâhını Polatlı'da bulunan Basri Köyü'ne nakleden İzzeddin Bey'in emrindeki birlikler 14 Eylül 1921 günü itibariyle Sakarya bölgesinin güneyinde konuşlanmış, bu birliklerin kuzeyinde 3. Kolordu güneyinde ise 4. Kolordu birlikleri yerleşmiştir (Çalışlar, 2007b:2; Çalışlar, 2009:310). 1921 yılı sonuna gelindiğinde 1. Ordu'nun Afyonkarahisar'dan geçen Akarçay'ın güneyindeki Çay bölgesine nakledilmesi üzerine 1. Kolordu, Çay'ın batısında bulunan Akarım bölgesine karargâh ve bağlı birlikleri ile Ordu ihtiyatı olarak yerleşmiştir (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:8; Çalışlar, 2007b:7; Belen, 1983:402).

4.3. Büyük Taarruz 'da 1. Kolordu Komutanı İzzeddin Bey

4.3.1. Büyük Taarruz Öncesi İki Tarafın Hazırlıkları

4.3.1.1 Türk Ordusunun Hazırlıkları

Mustafa Kemal Paşa'nın Sakarya zaferini müjdeleyen 13 Eylül 1921 tarihli emrinde 14/15 Eylül gece yarısından itibaren memleketin her köşesinde seferberlik ilân edildiği bildirilmiş (ATBD,S:131, Y:62, 2013:Belge No:61; Sarısanman ve Üçüncü, 2016:271), kısa süre sonra Eskişehir- Afyonkarahisar hattına yerleşen Yunan kuvvetlerinin tertiplenerek daha fazla kuvvetlenmesini engellemek amacıyla kış mevsimi gelmeden genel bir taarruz yapılması kararlaştırılmıştır (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap: I, 1994:55-56). Böylelikle Genelkurmay Başkanlığı tarafından Yunan ordusuna sonbaharda kesin bir darbe vurmaya yönelik bir taarruz planı hazırlanmış, hazırlanan bu plana gizliliğin sağlanması adına Sandıklı'nın baş harfinden yola çıkılarak (SAD) taarruz planı adı verilmiştir (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:I, 1994:56; (Sarısanman ve Üçüncü, 2016:271; Belen, 1983:367). Genelkurmay Başkanlığı tarafından titizlikle hazırlanan taarruz planının ana hedefi, Eskişehir-Afyonkarahisar hattı doğusunda bulunan Yunan kuvvetlerinin iki kolordu ile tutularak 1. Ordu ile Afyonkarahisar- Uşak hattına taarruz edilmesi bu suretle İzmir ile bağlantısı kesilen Yunan ordusunun süratle memleketten atılması şeklinde belirlenmiştir (Gündüz, 1986:37; Belen, 1983:368). Bu maksatla Batı Cephesi kuvvetlerinin ağırlık merkezi Akarçay'ın batısında Afyonkarahisar dolaylarına kaydırılmış, 1. Ordu Çay-Sandıklı-Dinar bölgesinde toplanarak karargâhı Çay'a alınmış, 2. ve 4. Kolordular da 1. Ordu bünyesine dâhil edilerek güçlendirilmiştir. Yapılması planlanan genel taarruzda asıl taarruz grubunda yer alacak olan 1. ve 4. Kolordular ise güneye Akarçay'ın iki tarafına yerleştirilmiş, Cephe karargâhı ise Akşehir'e alınmıştır (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap: I,1995:66; Gündüz, 1986:37; Belen, 1983:368). 1921 sonbaharında yapılması planlanan taarruz, hazırlıkların tamamlanamaması üzerine Başkomutanlık tarafından önce 1922 yılı ilkbaharına ertelenmiş ardından 1922 yılı Ağustos ayında yapılması kararlaştırılmıştır. Aradan geçen on aylık süreç içerisinde taarruz planı geliştirilerek Türk ordusunun eksiklikleri giderilmiş ve taarruza hazır hale getirilmiştir (Görgülü, 1992:10; Özalp, 1971:229).

Sakarya Meydan Muharebesi'nden zaferle ayrılan Türk ordusu, Yunanlılara karşı kesin sonuçlu bir taarruz harekâtı için malzeme, cephe ve donanıma henüz sahip değildir. Yunan ordusuna karşı yapılması planlanan kesin sonuçlu bir taarruz için yaklaşık on aylık bir hazırlık

sürecinden sonra Türk ordusu nihayetinde taarruza hazır hale getirilmiştir²¹. Bu süreçte yapılan hazırlıklar özellikle eğitim, lojistik, örgütlenme ve askerî moralini yükseltme gibi alanlarda yapılmış (Erendil, 1980:292), tümenler yeniden düzenlenmiş, doğu ve güney bölgelerinde elde edilen siyasî başarılar neticesinde bu bölgelerden getirilen birlikler ile Batı Cephesi'nde ordunun insan mevcudu arttırılmış nihayetinde Sakarya Meydan Muharebesi'nde 100.000 kişi olan Ordu mevcudu yaklaşık 200.000 kişiye çıkarılmıştır (Gündüz, 1986:37; Selek, 2020:409). Türk ordusunun ikmal işlerinin Konya demiryoluna bağlı olarak sürdürülmesi zorunluluğu ve kolorduların geniş bir cephede yayılması ile Akarçay kesiminden doğabilecek tehlikeli bir Yunan taarruzu ihtimaline karşı bu durumun sakıncaları göz önüne alınarak Türk ordusu kuvvetlerinin çoğunu Akarçay güneyinde kaydırmıştır. Böylece esas kuvvetlerle Yunan ordusunun İzmir ile irtibatını kesecek şekilde demiryolu bölgesinden ve Sandıklı kuzey istikâmetine yöneltilecek bir taarruza imkân verecek uygun ortam sağlanmıştır (TİH, İdari Faaliyetler, 1975:385).

Silah ve cephane ikmali de bu dönemde gelişme göstermiş, İstanbul depolarından kaçırılarak Anadolu'ya getirilen silah, cephane ve gereçlerin yanı sıra Ankara'da top, tüfek, makineli tüfek tamiri yapmak amacıyla kurulan tesislerin durumu iyileştirilirken, Rusya ve sonrasında Fransa'dan alınan bir miktar yardımla birlikte Sakarya'da 50.000 olan tüfek sayısı 93.000'e, 825 makineli tüfek sayısı 2864'e, 169 olan top sayısı ise 323'e çıkarılmış, tüm bunlara rağmen silah kuvveti bakımından Yunan ordusuna üstünlük sağlanamamıştır (Erdaş, 2014:424-425; Gündüz, 1986:37; Görgülü, 1992:4). Ulaşım araçları bakımından da noksanları bulunan Türk ordusunun vasıta araçlarının çoğu binekler, öküzler atlar ve kağınlardan oluşmakta, Yunan ordusunun 5900 motorlu aracına karşın 130 motorlu vasıtası bulunmaktaydı. Kolorduların hareket kabiliyetini azaltan bu durum karşısında aynı zaman da taarruz süresince ikmal işlerinin süratle gerçekleştirilebilmesi amacıyla bu dönemde Batı Cephesi'nde motorlu taşıt sayısı da arttırılmıştır (Gündüz, 1986:37; Belen, 1983:409). Aynı zamanda birliklerin eğitimi üzerinde büyük gayret gösterilerek çalışılmış, subay ve erlerin yetiştirilmesi için kurs merkezleri açılmış, tatbikatlar ve kolordu manevraları yapılarak ordunun taarruz gücü arttırılmıştır (Erikan, 2019:295; Sarısamam ve Üçüncü, 2016:271).

Büyük Taarruz öncesi hazırlık sürecinde Türk ordusunda askerî disiplini sağlamaya yönelik önemli bir değişiklik yapılmış, 18 Haziran 1922 tarihinde Ali İhsan Paşa 1. Ordu

²¹ Büyük Taarruz öncesi Türk ordusunun muharebe gücünü arttırmaya yönelik yapılan lojistik çalışmalar için bkz., Sadık Erdaş, *Büyük Taarruz Öncesi Lojistik Faaliyetler*, Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu 02-04 Ekim 2012/Uşak, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C:1, Ankara, 2014, s.411-435; Görgülü, *Büyük Taarruz*, s.4.

komutanlığı görevinden alınarak yerine 29 Haziran 1922’de Nurettin Paşa getirilmiştir (Atatürk, 2019:895; TİH, C:II, Ks:VI, Kitap: I, 1994:192; Özalp, 1971:229). Özellikle 1. Kolordu Komutanı İzzeddin Bey ile 1.Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa arasında bu süreçte yaşanan anlaşmazlıklar, İzzeddin Bey’in askerlik yaşamı süresince üzerinde hassasiyetle durduğu ordu içinde güven ve saygı ortamının sağlanması hususuna iyi bir örnek teşkil etmesi bakımından üzerinde durulması gereken bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ali İhsan (Sabis) Paşa, Sakarya Meydan Muharebesi’nden sonra Anadolu’ya gelmiş, 14 Ekim 1921 tarihinde 1.Ordu Komutanı olarak görevine başlamıştır (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:I, 1994:54). Bu tarihten itibaren ordu sevk ve idaresini olumsuz yönde etkileyecek bir takım davranışlarda bulunduğu iddia edilen Ali İhsan Paşa’nın Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ve İzzeddin Bey ile arası açıldığı görülmüştür (İnönü, 1985:279; Gündüz, 1986:37). Bu meseleye anılarında geniş bir şekilde yer veren İzzeddin Bey, Ali İhsan Paşa’nın özellikle astlarına karşı olumsuz ve aşırı davranışlarını uygun bulmamakla birlikte kendisine karşı onur kırıcı ve küçümseyici hareketlerde bulunduğunu ifade etmektedir²². Benzer şekilde Ali İhsan Paşa’nın uygulamalarının bütün cephe aleyhine tesir ettiğini belirten İsmet Paşa (İnönü, 1985:274) Süvari Binicilik Okulu’nu teftiş etmek üzere geldiği Ilgın’da Süvari Kolordusu Komutanı Fahrettin Bey ile Ali İhsan Paşa ve İzzeddin Bey arasındaki gelişmeler hususunda görüşmüş, Fahrettin Bey’in konu ile ilgili olarak, “*Ali İhsan Paşa yeni geldi. İzzeddin ise İstiklal Mücadelemizin başından beri didişiyor*” yorumunda bulunması üzerine kendisinin de aynı şekilde düşündüğünü söylemiştir (Altay, 1970:319) Nitekim Ali İhsan Paşa’nın Ordu Komutanlığı görevini daha fazla sürdürmesi uygun görülmeyle görevine son verilmesine karar verilmiştir. Ali İhsan Paşa’nın yerine 1. Ordu Komutanlığı’nı kısa süreliğine vekâleten Fahrettin Bey sürdürmüş ardından Nurettin Paşa 1. Ordu Komutanlığı’na getirilmiştir (Altay, 1970:321). Öte yandan 20 Temmuz 1922 tarihinde savaş durumu dolayısıyla Başkomutanlığı zorunlu kılan nedenlerin devam etmesi göz önünde bulundurularak Mustafa Kemal Paşa’nın

²² Bu dönem Ali İhsan Paşa ile İzzeddin Bey arasında yaşanan önemli hadiselerden biri 57.Tümen’in maaş sorunu olmuştur. İzzeddin Bey, Kolordu tarafından Nisan ayı maaşlarının bordro ile alınmasına dair verilen emire uygun hareket etmeyen 57. Tümen Komutanı’nın usulsüz bir şekilde himaye edilerek, 1. Kolordu birliklerinin maaşları artık ordu tarafından verileceğinden kolordunun maaş işlerine kendisinin karışmamasının talep edildiğini böylece üst ve ast makam arasındaki gerginliğin çözümü mümkün olmayan dereceye getirildiğini ifade ederken Ali İhsan Paşa anılarında, İzzeddin Bey’in İsmet Paşa tarafından gizlice tahrik ve teşvik edilmekte olduğunu bu sebeple maaş bordroları meselesinde ayak direktmeye devam ettiğini söylemektedir. Çalışlar, *Sakarya’dan İzmir’e Kadar I’nci Kolordu*, s. 20; Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri*, C: 6, Nehir Yayınları, İstanbul, Mayıs 1993, s.202.

Başkomutanlık süresinin uzatılmasına dair kanun tasarısı da oylanarak kabul edilmiştir²³ (Yaman, 1992; Türk İstiklâl Savaşında Başkomutanlık Sorunu, 1986:9).

Büyük Taarruz öncesinde gizlilik içinde sürdürülen askerî hazırlıklar sonuç vermiş, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi karargâhının bulunduğu Akşehir'e geçerek 20 Ağustos günü Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Cephe Komutanı İsmet Paşa ve ordu komutanları ile Büyük taarruz planını gözden geçirmiştir (Atatürk, 2019:99; Selek, 2020:1005; (Erikan,1980:338). Hazırlıkların tamamlanması ve son tetkiklerin yapılması üzerine Mustafa Kemal Paşa, 25 Ağustos 1922 günü Başbakan Rauf Bey'e çekmiş olduğu telgraf ile 26 Ağustos 1922 Cumartesi günü Büyük Taarruz'un başlayacağını bildirmiştir (BCA, 030-10-0-0/54-355-7, 25.08.1922).

4.3.1.1.1. 1. Kolordu'nun Taarruz Hazırlıkları

1. Kolordu bu süreçte ordu ihtiyatına alınmış olduğundan İzzeddin Bey, Büyük Taarruz öncesi hazırlık sürecini birliklerin eğitimi ve eksikliklerinin giderilmesi ile değerlendirmiştir. Yunan mevziilerine yapılacak gece yürüyüşleri ve gece taarruzlarına hazırlanmak için arazi üzerinde çeşitli tatbikatlar yapılmış, kolordu manevraları ve teftişler de bu dönem sıklaştırılmıştır (Çalışlar, 2007b:7-8). Ağustos ayı itibariyle genel taarruz hazırlıklarına hız verilmiş, 17 Ağustos günü verilen ordu emrine göre 14. Tümen 1. Kolordu emrine verilerek 1. Kolordu ile 4. Kolordu arasındaki hattın Sultan Dağları- Tepeler hattı- Şuhut doğusu-Büyükkalecik batısı olarak belirlendiği bildirilmiş aynı zamanda 23. Tümen birliklerinin batıya alınması emredilmiştir (TİH, C:II, Ks: VI, Kitap: II 1995:33; Çalışlar, 2007b:37). İzzeddin Bey, gelen ordu emri gereğince 19 Ağustos sabahına kadar 23. Tümeni Hallaç, 57. Tümeni Aydın-İsmail bölgesine yerleştirmiştir. Kolordu emrine verilmiş olan 14.Tümen Belova-Hasanbeli bölgesinde taarruz görevi alacağından bu tümen birliklerine keşif ve taarruz hazırlığında bulunması emredilmiştir (Çalışlar, 2007b:37-38). Ordu Komutanlığı tarafından verilen emirler doğrultusunda Kolordu birliklerinin son toplanma bölgesine doğru nakline devam edilmiş bu amaçla, 23 Ağustos günü verilen emir gereğince; 14. Tümen bir alayı ile Mahmara- Nuh cephesini işgal etmiş, birliklerinin büyük kısmıyla Mahmara güneyinde toplanmıştır. 15. Tümen Mahmara- Dadak yollarının kesişme noktasının batısında Akyatak'a kadar olan bölgede toplanmış ve Kömürtepe- Sakartepe cephesinin 14. Tümen'den teslim almıştır. 23. Tümen Dadak güneyinde durumunu korumakta, 57. Tümen ise bir alayı ile Alemdar mevziini 6.

²³ Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın 20 Temmuz 1922'de TBMM'de yaptığı konuşma için bkz., *TBMMZC*, C:21, 20.07.1338, s.430-431.

Tümenden teslim alarak ve büyük kısmıyla Sandıklı- Kocaören bölgesinde kalmıştır (Çalışlar, 2007b:39; Çalışlar, 2009:358).

24 Ağustos 1922 günü dört tümeni ile taarruz cephesine yerleşmiş olan 1. Kolordu'nun son durumu ise şu şekildedir; 14. Tümen son bulunduğu bölgede, 15. Tümen Kömürtepe'nin güney bölgesinde, 23. Tümen Çengiçeşmesi bölgesinde, 57 Tümen ise Haçan- Başağaç bölgesinde tertiplenmiş, Kolordu karargâhı ise 24 Ağustos sabahı Kömürtepe 'ye ulaşmıştır (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:34; Çalışlar, 2007b:41-42). Toplanma bölgesindeki arazinin birliklerin gizlenmesi için elverişli durumda olmaması üzerine, Yunanlıların dikkatlerini çekmemek amacıyla tedbir alınmasını gerekli gören İzzeddin Bey, birliklerine özel gizlenme tedbirleri almalarını emretmiştir (Çalışlar, 2007b:39-40). Nihayetinde 1. Kolordu'nun taarruz hazırlıkları sükûnet ve büyük bir gizlilik içinde tamamlanmış, birlikler 26 Ağustos günü yapılacak taarruza hazır hale getirilmiştir.

4.3.1.2. Yunan Ordusu'nun Hazırlıkları

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından Eskişehir istikâmetinde geri çekilen Yunanlıların Küçük Asya Ordusu dörder tümenli 1, 2 ve 3. Kolordular ile üç alaylı bir Süvari Tümeni ve ordu bağlı birliklerinden oluşmaktadır (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:12). Büyük Taarruz öncesi Yunan ordusu dâhilinde ise 6418 subay, 218.205 er, 450 adet top, 90.000 adet tüfek, 3139 adet hafif ve 1280 adet ağır makineli tüfek, 63.721 adet hayvan, 4036 kamyon ile 1776 otomobil ve 50 uçak bulunmaktadır (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:15).

Sakarya Meydan Muharebesi'nde yaşanan mağlubiyetin getirdiği moral kaybı ve yaklaşan kış mevsiminin etkisi ile Yunanlılar tahkimat işlerine ve savaş kuvvetlerini arttırmaya ağırlık vererek 1921 yılı Eylül ayı itibariyle Cevizli-Kırgızdağ- Hamidiye - Sarıkavakça Dağı- Danişment -Tandır- Bozdağ hattında savunma hazırlıklarına ve tahkimata başlamıştır (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:I, 1994:71-72-73). Kuvvetlerinin bir kısmını Afyonkarahisar bölgesine kaydıran Yunan ordusunun Ekim ayına kadar bu bölgedeki kuvvetlerinin sayısı dört tümene ulaşmış, (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:I, 1994:73) Yunan ordusunun yeni Başkomutanı Hacı Anesti'nin İzmir'de bulunan karargâhının cepheye olan uzaklığı nedeniyle olası bir Türk taarruzuna karşı Afyonkarahisar bölgesindeki bütün birliklerin sevk ve idaresi dört tümeni ile Afyonkarahisar çevresindeki mevziilerde bulunan 1. Kolordu Komutanı General Trikupis'e verilmiştir (Belen, 1983:425).

Bu dönemde artan memnuniyetsizlik ve moral düşüklüğünün de etkisiyle kaçak asker sayısında artış görülen Yunan ordusunun maaş, iâşe ve ikmal işlerinde düzenlemeler yapılmış

(TİH, C:II, Ks:VI, Kitap: II,1995:17) nitekim 25 Ağustos 1922 tarihine kadar taarruz hazırlıklarını tamamlamış olan Türk ordusunun aksine bu süreçte Yunan ordusunda önemli değişiklikler yaşanmamıştır.

4.3.2. 26 Ağustos Muharebeleri

25 Ağustos günü verilen Cephe emrinde 1. Ordu Komutanlığı'na, 26 Ağustos 1922 günü sabah saatlerinde Yunan ordusuna karşı umumî taarruz icra olunacağı bildirilmiş, yine bu cephe emrine göre 1. Ordu'ya Afyonkarahisar güney ve batısında bulunan Yunan kuvvetlerini yapılacak şiddetli bir taarruz ile imha etme görevi verilmiştir (ATBD, S:97, Y:43,1994:2593). Aynı gün taarruz öncesi cephe ve birliklerin durumunu kontrol etmek amacıyla Kocatepe'ye geçen Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ile dönüş yolunda 1. Kolordu karargâhında görüşme fırsatı bulan İzzeddin Bey, kendi ifadesi ile *“Büyük bir kararın sonucunu bekleyen çok ciddi bir heybet içinde”* olan Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine taarruzun nasıl sonuçlanacağına dair yönelttiği soruya, *“Güvenimiz çoktur. Bununla birlikte yakınımızda ve yanımızda bulunuyorsunuz. Galibiyeti mutlaka kazanırız”* demiştir (Çalışlar, 2007b:42). Burada İzzeddin Bey'in, Yunan Başkomutanı Hacı Anesti'nin aksine cephede askerinin yanında muharebeyi idare eden Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya duyduğu güven ve sarsılmaz inancı bir kez daha görmekteyiz.

25 Ağustos akşam saatlerinde Yapraklı Yaylası- Kömürtepe bölgesinde bulunan tümenleri ziyaret eden İzzeddin Bey, gizlenmiş bir şekilde muharebeye hazır vaziyetteki ağır topçuları kontrol ettikten sonra Kömürtepe 'ye geri dönmüştür (Çalışlar, 2007b:42; Çalışlar, 2009:364). Aynı gün 1. Ordu tarafından verilen taarruz emrinde 1. Kolordu'nun Çobanoğlu ile Çiğiltepe arasında bulunan Yunan mevziilerine taarruza geçmesi bildirilmiş Kolordu'nun ilk hedefi ise Çobanoğlu- Sinirköy-Kırcaaslan-Paşaköy-Kırka hattını ele geçirmek olarak belirlenmiştir. Bunun üzerine İzzeddin Bey, emrindeki birlikleri ilgilendiren görev ve sorumlulukları bildirdiği kolordu emrini yazmıştır. Buna göre; sağdan sola 23. ve 15. Tümenler Belentepe ve Tınaztepe'ye, daha geniş bir cephede 14. Tümen Kocahasan tepesine, 57.Tümen ise Çiğiltepe'ye taarruza geçmelerini emretmiştir (Erikan, 2019:351; Çalışlar, 2009:366-367-368; Çalışlar, 2007b:44-45-46-47).Öte yandan muharebeyi yakından takip ve idare etmek üzere Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Fevzi ve İsmet Paşalar ile 1. Ordu Komutanı Nurettin Paşa 26 Ağustos sabahı gün ağarmadan Kocatepe'ye geçmişlerdir (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:95).

Türk Büyük Taarruzu, 26 Ağustos 1922 günü saat 05.00'de şiddetli topçu ateşi ile bütün cephede birden başlamıştır (HTVD,S:60, Y:16, 1967:Vesika No:1367). Alb. İzzeddin Bey komutasındaki 1. Kolordu birlikleri, Yunanlılardan herhangi bir karşı hareket görülmediğinden belirlenen mevziilere süratle yaklaşmış, özellikle Tınaztepe'de 15. Tümen'in ilerleyişi oldukça hızlı gerçekleşerek nihayetinde saat 06.00'da tüm Kolordu cephesinde muharebe şiddetlenmeye başlamıştır. 15. Tümen cephesinde piyade ateşi şiddetini arttırırken saat 07.00'de bu Tümen'in 38. Alay'ı Tınaztepe'nin hâkim zirvesindeki Yunan siperlerini ele geçirmiş böylelikle Büyük Taarruz'un ilk zaferi 15. Tümen tarafından kazanmıştır (HTVD, S:60,Y:16, 1967:Vesika No:1366; TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:105; Çalışlar, 2009:371). İlerleyişe devam eden 23. Tümen birlikleri ise saat 09.00'da Belentepe 'yi ele geçirmiş, tepenini zaptından sonra 68. Alay Karapınar doğrultusuna 31. Alay ise Kaygısız'a yöneltilmiştir. Bu gelişme üzerine İzzeddin Bey, Tümen Komutanı'na taarruzunu ovaya hâkim olmak üzere uzatarak Türkmentepe- Göktepe hattının ele geçirilmesini emretmiştir (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:103; Çalışlar, 2009:372). Bu sırada iki alayı ile Yunanlıların Kırcaaslan ve Kızkulesi mevziilerine ilerlemeye başlayan 14. Tümen Kırcaaslan Tepesi'ni ele geçirmiş saat 09.00'da Yunanlılar bu tepeye karşı taarruza geçmişlerse de geri atılmışlardır. Sonuç olarak 26 Ağustos günü saat 09.00 itibari ile 57. Tümen hariç 1. Kolordu birlikleri planlanan ilk hedeflerine ulaşmayı başarmışlardır (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:108). Bu durum üzerine İzzeddin Bey, 57. Tümen Komutanlığı'na Kolordu cephesinde elde edilen bu başarının Çiğiltepe'nin zaptı ile tamamlanması gerektiğini emretmiştir (HTVD,S:60, Y:16, 1967:Vesika No:1366). 57. Tümen Çiğiltepe'de şiddetli bir direnişle karşılaşmış ve henüz kesin bir sonuç alamamıştır. Çiğiltepe'de bulunan Yunan kuvvetleri tarafından açılan yan ateşin 14. Tümen'in ilerleyişini durdurması üzerine İzzeddin Bey, dört toplu bir obüs bataryasını Tümen emrine vermiştir. İlerleyen saatlerde Yunan birlikleri başlattıkları karşı taarruz ile 14. Tümen cephesinde Kırcaaslan Tepesi'ni, 15. Tümen cephesinde Sivritepe'yi işgal etmiş ve topçu ateşini Tınaztepe'ye yoğunlaştırmaya başlamıştır (Çalışlar, 2009:371). Bu Tepe'nin elde tutulmasının hayati önem taşıdığına farkında olan İzzeddin Bey, Tepe'nin kesinlikle korunması gerektiğini 15. Tümen Komutanlığı'na bildirmiştir (Çalışlar, 2007b:53). 26 Ağustos günü saat 15.30 itibariyle 15. Tümen cephesinde durum kritik bir hal alması üzerine Türkmentepe' yi ele geçirmesinin ardından kendi cephesinde durgunluk yaşanan 23. Tümen birliklerinin Yunanlıların yan ve gerilerine taarruz etmesini emreden İzzeddin Bey, 1. Ağır Topçu Grubunu da Tınaztepe'nin korunması için 15. Tümen emrine vermiş böylece gereken önlemlerin alınması ile birlikte birlikler ilerleyişe geçmiştir (Çalışlar, 2007b:53-54-55; Çalışlar, 2009:376-377). Saat 19.00 itibariyle Tınaztepe'de muharebeler en şiddetli noktaya ulaşmış, öte yandan

14. Tümen giriştiği karşı taarruz neticesinde Kırcaaslan Tepesi'ni geri almıştır. Bu sırada 23. Tümen'in etkili taarruzu başlamış, takviye edilen 15. Tümen ise 38. Alay'ın gerilemek suretiyle kaybettiği mevziileri saat 20.15 itibariyle tekrar ele geçirmiştir (ATBD,S:97, Y:43, 1994:Belge No:2596). Gün sonunda havanın kararmaya başlaması ile fazla ilerleme sağlanamamış, İzzeddin Bey, 15. Tümen Komutanlığı'na verdiği emirde 1. Kolordu'nun, 27 Ağustos günü Yunan birliklerini Sincan Ovası'na atmak amacıyla taarruzuna devam edeceğini bildirmiştir (ATBD, S:97, Y:43,1994:Belge No:2597). Nitekim 26 Ağustos günü başlatılan taarruzda Yunanlıların ilk hattını oluşturan Kepli- Tınaztepe noktaları 1. Kolordu birlikleri tarafından ele geçirilmiştir (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:108). Taarruzun ilk gününde Yunan cephesi tam anlamıyla yarılamamış olsa da önemli tepeler ele geçirilmiş ve Süvari Kolordusu Yunan gerilerine sarkmıştır (İnönü, 1986:28).

4.3.3. 27-28 Ağustos Muharebeleri

27 Ağustos günü sabah saatlerinde Yunan ordusu Tınaztepe, Çiğiltepe, Kurtkaya ve Erkmencepe gibi önemli noktaları takviye kuvvetler ile güçlendirmiş (Erikan, 2019:358), bugün Tınaztepe'de durumun önem kazanması üzerine İzzeddin Bey, muharebeyi cepheden bizzat idare edebilmek amacıyla Tınaztepe'ye hareket etmiştir. Bu sırada taarruzunu sürdüren 14. Tümen birlikleri Kırcaaslan'ın ikinci tepesini de ele geçirmiştir. 15. Tümen, hazırlıkların tamamlanmasının ardından taarruza geçmiş, 23. Tümen cephesinde durgunluk devam ederken 57. Tümen Çiğiltepe'ye yaptığı taarruzu sürdürmüştür. Saat 10.00 itibariyle 15. Tümen Sincan Ovası'na hâkim sırtları ele geçirerek Yunanlıları mağlubiyete uğratmış ve geri çekilmeye mecbur bırakmış, aynı zamanda 14. Tümen cephesindeki Yunan kuvvetleri de süratle geri çekilmeye başlamıştır. İzzeddin Bey, bu Tümen'e vakit kaybetmeden Kızkulesi'ni ele geçirmesini bu süre zarfından Çiğiltepe'nin zaptı gerçekleşmezse 57. Tümen'e yardıma gitmesini emretmiştir (Çalışlar, 2009:380). Bu sırada 57. Tümen cephesinde herhangi bir ilerleme sağlanamamış olması ve taarruzun duraksaması nedeniyle oldukça üzgün olan Tümen Komutanı Alb. Reşat Bey'in intihar etmesi İzzeddin Bey'i derinden etkilemiştir.

27 Ağustos günü öğle saatlerine kadar 1. Kolordu'nun taarruz hedefine ulaşmış olduğunu ve ağır kayıplar vererek dağınık bir şekilde Tınaztepe'den geri çekilen Yunan birliklerinin (ATBD, S:97, Y:43,1994:Belge No:2600) durumunu 1. Ordu Komutanı Nurettin Paşa'ya telefon ile bildiren İzzeddin Bey, hemen arkasından kaçmakta olan Yunan askerlerini takip etmek üzere Süvari Alayı Komutanı'na gereken emri vermiştir (Çalışlar, 2009:380-381). Özellikle 1. Kolordu karşısında büyük hezimete uğramış olan 1. ve 7. Yunan tümenleri mevziilerinde tutunamayarak Dumlupınar istikâmetinde geri çekilmeye başlamış ve bu

tümenlerin Resulbaba bölgesinde çekilmekte olan Yunan ordusunun büyük kısmı ile ilişkileri kesilmiştir (Çalışlar, 2009:386). Yeni bir savunma hattı kurmayı ve Türklerin taarruzunu durdurmayı imkânsız kılan bir felakete uğrayan Yunanlıların geri çekilme hareketi büyük bir kargaşa içinde gerçekleşmiştir (Smith, 2017:333). Saat 15.20 itibariyle alınan Ordu emrinde 1. Kolordu'nun Gezler-Boyalı-Köprülü hattı ile Reşadiye hattı arasından Yunan kuvvetlerini geriye püskürterek takip etmesi emredilmiştir (ATBD, S:97, Y:43,1994: Belge No:2599). Bunun üzerine Kolordu emrinde bulunan tümenlere gereken takip emrini veren İzzeddin Bey, henüz ele geçirilemeyen Çiğiltepe'nin alınması için de 14. Tümen'i görevlendirmiştir (Çalışlar, 2009:382). Takip emrini alan tümenler, akşam saatlerinde itibariyle Ova'da ilerlemeye başlamış, bütün Yunan kuvvetlerinin tepeleri terk ederek Ova'ya inmesiyle Çiğiltepe'de akşam saat 17.30 itibariyle alınmıştır (Görgülü, 1992:26). 27 Ağustos gecesi son durum da 23. Tümen, Köprülü ve civarında, 3. Kafkas Tümeni, Balmahmut ve güneyinde hareket halinde, 15. Tümen Küçükhöyük, Paşaköy 'de, 57. Tümen ise Sinanpaşa ve Kırka civarında, Kolordu karargâhı ise 27/28 Ağustos gecesi Kırcaaslan Köyü'nde bulunmaktadır (Çalışlar, 2007b:60; Çalışlar, 2009:383).

27 Ağustos günü tüm cephede yapılan şiddetli taarruz sonucu Yunan ordusu Afyonkarahisar güneyinde bulunan asıl mevziilerini kaybetmiş, vaziyetin düzeltilmesinin mümkün olmadığının farkına varan General Trikupis, Afyonkarahisar'ı derhâl tahliye etmeye karar vermiş bunun üzerine Afyonkarahisar'ı terk eden Yunan kuvvetleri Dumlupınar istikâmetinde çekilmeye başlamıştır (Trikupis, 2020:136; HTVD, S:60, Y:16, 1967:Vesika No:1369). Hemen ardından 1. Ordu Komutanı Nurettin Paşa, birliklerinin saat 20.30 itibari ile Afyonkarahisar'a girdiğini Batı Cephesi Komutanlığı'na bir telgrafla bildirmiştir (HTVD, S:60, Y:16, 1967:Vesika No:1371; Altıntaş, 1990:72). 28 Ağustos itibariyle de Başkomutanlık ve Batı Cephesi karargâhları Afyonkarahisar eski belediye binasına taşınmıştır (Erikan, 2019:364).

28 Ağustos günü alınan cephe emrinde, 1. Ordu'nun asıl görevi Yunan ordusunun İzmir istikâmetinde geri çekilmesini engellemek olarak belirtilmiş, 1. Kolordu'ya ise Düzağaç-Tazılar hattında ilerleyerek Yunan ordusunun kuzey ve batıda bulunan cephelerine karşı birliklerini sevk etmesi emredilmiştir (HTVD,S:60, Y:16, 1967:Vesika No:1375). İzzeddin Bey, cephe emrinde belirtilen istikâmette ilerlemek üzere tümenlerine gereken emri vermiş, buna göre Kolordu'nun sağ yan kuvvetlerini teşkil eden 14, 3 ve 23.Tümenlere kuzey yanlarını keşif ve Yunan kuvvetleriyle temasta bulunmaları halinde vakit kaybetmeden taarruz etmelerini emretmiştir (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:165). Saat 09.00 itibariyle hazırlıkların

tamamlanmasının ardından 14. Tümen Ayvalı istikâmetine, 3. Kafkas Tümeni Bolca ve 15. Tümen Küçükhöyük istikâmetlerinde yürüyüşe geçmiş bulunuyordu (Çalışlar, 2009:386).

Bugün özellikle 1. Kolordu emrindeki 23. Tümen cephesinde önemli gelişmeler yaşanmış, Köprülü güneyindeki sırtlarda 4. Yunan Tümeni'ne karşı taarruza geçen 23. Tümen'in şiddetli saldırısı ile baskına uğrayan ve ağır zayıatlar veren Yunan Tümeni cephane ve malzemelerini bırakarak Resulbaba Dağı istikâmetinde geri çekilmiştir (Belen, 1983:445-446; Altıntaş, 1990:77-78). 28 Ağustos akşamı gün boyu devam eden takip harekâtı sonucunda 23. Tümen Düzağaç'ta, 3. Kafkas Tümeni Bakırcık 'ta bulunan Yunan birliklerini geri atmış ve Karacivan mevkiinde toplanmaya başlamış, 14. Tümen'in Tazılar istikâmetindeki Yunan kuvvetlerinin gerilerine doğru harekete geçmesi üzerine burada bulunan Yunan birlikleri 57. Tümen'in devam eden taarruzu karşısında geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır (Çalışlar, 2007b:64).

4.3.4. 29-30 Ağustos Muharebeleri

29 Ağustos günü verilen Ordu emrine göre 1. Kolordu Tazılar- Toklusivrisi- Horozköy hattı ile Bakırcık- Arpagediği arasından batı istikâmetinde ilerleyerek Yunan birliklerini takip ve geriye atmak suretiyle Dumlupınar mevziilerinde tutunmalarını engelleyecek ve 3. Kafkas Tümeni'ni de 4. Kolordu emrine verecektir (ATBD, S:97, Y:43, 1994: Belge No:2607). Yunanlıların Dumlupınar mevziine çekilmelerini engellemek için bu mevziilerin ele geçirilmesi gerektiğinden Kolordu'nun bu doğrultuda harekete geçerek Yunan kuvvetlerini Murat Dağları ve kuzeyine atmak amacıyla Dumlupınar mevziilerine etkili bir taarruz yapması oldukça önem taşımaktaydı (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:209-210). Birliklerin hareket emrini bu amaca yönelik veren İzzeddin Bey, 23. Tümen'e Karacaören- Kızılcaköy istikâmetinde ilerleyerek Arpagediğini ele geçirmesini, Kolordu ihtiyatında bulunan 15. Tümen'e bu Tümeni sıkı takipte bulunmasını, 57. Tümen'e sol yanında Toklusivrisi'ne taarruz eden 6. Tümen ile bağlantı kurarak taarruzuna yardımcı olmasını ve 14. Tümen'in özellikle Sattepe- Kartaltepe hattını tutmasını emretmiştir (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap: II, 1995:210; Çalışlar, 2007b:66).

Tümenler kendilerine yönelik verilen arazilere intikallerine başlamış, 57. Tümen sabah saatlerinden itibaren Yunan kuvvetlerine karşı Balcıdamı üzerinde yaptığı etkinin 6. Tümen'in taarruzunu kolaylaştırması üzerine bu Tümen Toklusivrisini ele geçirmiş, 15. Tümen'in keşif kolu tarafından verilen raporda iki Yunan tümeninin Hamurköy- Selkisaray istikâmetinden Dumlupınar'a ilerlemekte olduğunun anlaşılması üzerine İzzeddin Bey, bu Yunan tümenlerinin kritik önem taşıyan Dumlupınar'a ulaşmalarını engellemek üzere 14. Tümen karargâhına bizzat

giderek kendilerine emredilen hattı vakit kaybetmeden ele geçirmesini emretmiştir (TİH, C:II Ks:VI, Kitap:II,1995:211; Çalışlar, 2007b:67; Çalışlar, 2009:392-393).

İzzeddin Bey, 14. Tümen'in yapacağı bu taarruza yardımcı olması için 57. Tümen'e Kartaltepe yanlarını göz önünde bulundurarak hareket etmesini ayrıca emretmiştir. Öte yandan saat 16.30'da 23. Tümen'den alınan raporda Yunanlıların Dumlupınar istikâmetinde geri çekilme yollarının kesildiğini ve Tümen'in Arpagediği yönündeki taarruzuna devam edeceği öğrenilmiştir (Çalışlar, 2007b:68). 29 Ağustos günü akşam saatlerine doğru 57.Tümen'in taarruzu ile Kartaltepe güneyinde mevzilenen Yunan birlikleri geri çekilmiş ve Tümen'in Kaplangı Dağı yönündeki ilerleyişi devam etmiştir. 14. Tümen de emredildiği üzere Sattepe-Kartaltepe mevziilerindeki Yunan birliklerini geriye atarak Caferbaba sırtlarına doğru ilerlemiştir (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:217). Art arda alınan zafer haberlerini büyük bir coşkuyla karşılayan İzzeddin Bey, Kolordu'nun bugünkü başarılı harekâtı hakkında *"Kalplerimiz sevinçle doldu. Düşman ordusunu vatanın masumiyetinde boğuyorduk"* yorumunu yapmıştır (Çalışlar, 2009:394). İzzeddin Bey'in emrindeki 1. Kolordu'nun 29 Ağustos günü yaptığı harekât oldukça büyük önem taşımaktadır. Kolordunun bugün kazandığı başarılar sayesinde Yunanlıların Dumlupınar batısına çekilen kesimi haricinde kalan kuvvetleri mağlup edilerek esir alınmıştır.

Dumlupınar mevziilerinden batı yönüne çekilen Yunan kuvvetleri de 29 Ağustos gecesi İzmir istikâmetini emniyete almak üzere Kaplangı Dağı'nı ve kuzeyini savunma karar almış bu doğrultuda Yenice- Kaplangı Dağı- Arpagediği hattında tertiplenerek savunma düzeni almaya başlamıştır (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:241).

29 Ağustos gecesi 23. Tümen birlikleri Arpagediğini ele geçirerek Büyük Aslıhanlar-Keçiler yoluna hâkim olacak şekilde tertibat almış olduğunu bildirmiştir. 23. Tümen'in bu başarısıyla Uşak istikâmetinde yapacakları geri çekilme hareketi engellenmiş olan Yunan kuvvetleri 23. Tümen'e karşı taarruza geçmiş olsalar da Tümen birlikleri ağır kayıplar vererek bu taarruzu durdurmuş, Yunan kuvvetlerinin 1. Kolordu tarafından kesilen Dumlupınar hattını tekrar ele geçirmek üzere gece boyunca sürdürdükleri karşı taarruzlar herhangi bir başarı sağlayamamıştır (Çalışlar, 2007:70).

30 Ağustos günü saat 06.30'da Batı Cephesi Komutanlığı tarafından 1. ve 2. Ordu Komutanlıklarına verilen emirde her iki ordunun Aslıhanlar Meydan Muharebesi'ni bütün kuvvetleriyle hızla sonuçlandırması ve İzmir doğrultusunda Yunan ordusunun takibinin aralıksız devam ettirilmesi, dağınık halde bulunan Yunan kuvvetleri ile durmaksızın muharebe edilerek teslim olmaya zorlanması gerektiği bildirilmiştir (ATBD, S:97, Y:43, 1994:Belge

No:2610). 29 Ağustos günü Dumlupınar mevziine girmiş bulunan 1. Kolordu, 30 Ağustos günü itibariyle Murat Dağı ile Kaplangı Dağı arasında bulunan Yunan mevziine taarruz etmek üzere hazırlıklarına başlamıştır (Görgülü, 1992:37). İzzeddin Bey'in Kolordu birliklerine bu doğrultuda verdiği emir üzerine; 15. Tümen Dumlupınar-Caferbaba istikâmetinde, 14. Tümen ise Büyükoturak- Banaz istikâmetinde yürüyüşe geçmiş, 57. Tümen 6. Tümen'in devam eden taarruzuna yardımcı olmak amacıyla Yunan kuvvetlerinin yanlarını kuşatacak şekilde Susuz yönünde takibe devam ederken öte yandan mıntıkasında şiddetli muharebelerin yaşandığı 23. Tümen ise karşısındaki yaklaşık iki Yunan tümenini topçu ateşinin etkisiyle geri çekilmeye mecbur etmiştir (Çalışlar, 2007b:71; Çalışlar, 2007a:516-517; Çalışlar, 2009:398-399; (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:254). Harekâtın bu aşamasında Kızıldaş Vadisi istikâmetinin kapatılmasının büyük önem kazanması üzerine İzzeddin Bey, 23. Tümen'e sonraki harekâtı için Kızıldaş Vadisi'ne hâkim olmasına dair gereken emri vermiştir. Ardından karargâhıyla Dumlupınar'a geçen İzzeddin Bey, burada bulunduğu sırada 23. Tümen'in harekâtını yakından takip eden Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ile telefonda görüşmüş Başkomutanın Kızıldaş Vadisi'nin kapatılmasının önemini bir kez daha vurgulaması üzerine Tümen Komutanı'nın üzerine düşen görevi eksiksiz yerine getireceğini kendisine arz etmiştir (Çalışlar, 2009:399).

30 Ağustos günü saat 13.00'da gelen Ordu emrine göre; 1. Kolordu'nun Dumlupınar-İslamköy-Uşak şosesiyle ile Sultanoğlu-Susuz- Kapaklar- Kuyucak hattı arasında ilerleyişini sürdürerek bu süreçte rastlayacağı Yunan kuvvetlerini imha etmesi gerektiği bildirilmiş, bu harekâta 6. Tümen 1. Kolordu emrine verilirken, 23. Tümen geçici bir süre için 4. Kolordu emrine verilmiştir (ATBD,S:97, Y:43, 1994: Belge No:2612). Bunun üzerine İzzeddin Bey, saat 14.00'da tümenlerine verdiği emirde keşif yapacakları güzergâhları şu şekilde belirlemiştir; 15.Tümen Küçükoturak- Cumburdu-Karlık bölgesinde, 14. Tümen Derbent doğusuna ulaşmak suretiyle Karlık-Kapaklar hattına karşı, 57. Tümen Kızılcasöğüt-Kırka istikâmetinde ve 6.Tümen 57. Tümen'in güneyinden Söğüt istikâmetinde keşif yapacaktır (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:255; Çalışlar, 2009:399; (Çalışlar, 2007b:73).

30 Ağustos günü özellikle 15. ve 57. Tümen cephelerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kendisine emredilen istikâmette ilerleyişe geçen 15. Tümen kısa süre sonra Yunanlıların topçu ateşine maruz kalmıştır. İzzeddin Bey, 15. Tümen cephesinde 30 Ağustos günü akşam saatlerine kadar devam eden taarruzu bizzat idare etmiş nihayetinde direnişe devam eden Yunan birliklerine karşı süngü hücumu yapılması emrini veren İzzeddin Bey'in zamanında yaptığı müdahaleler neticesinde Yunanlılar 15. Tümen karşısında mevziilerini terk ederek batıya çekilmeye başlamışlardır.

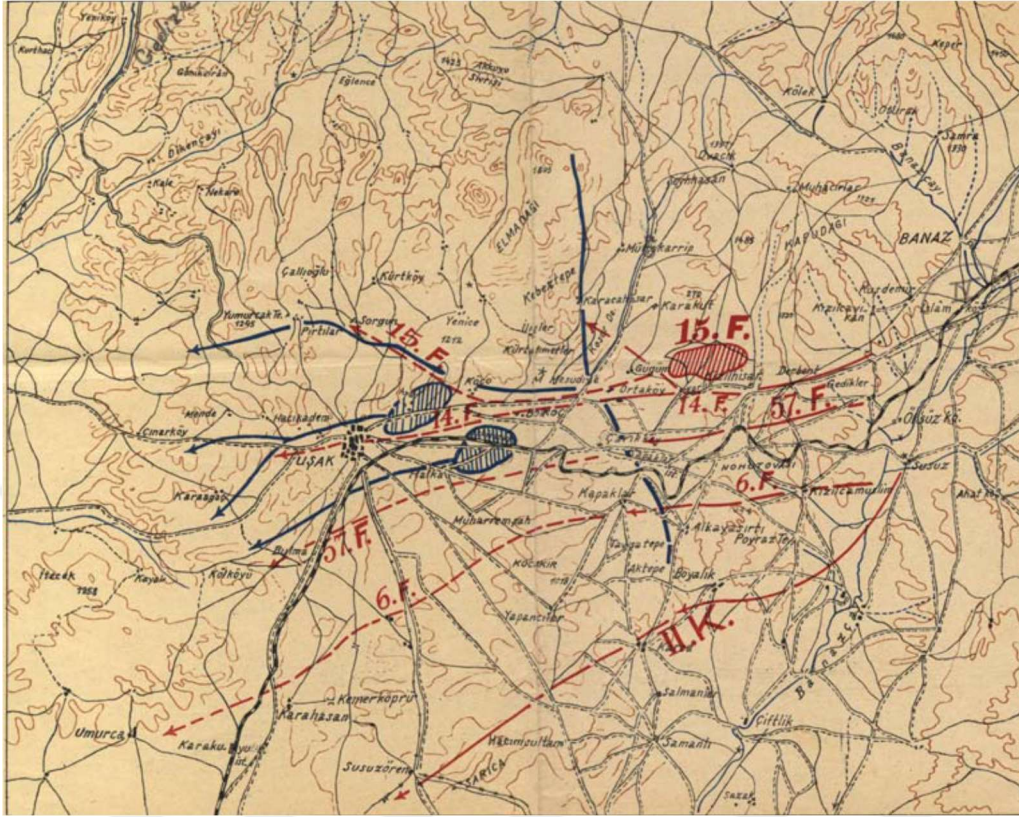
15. Tümen cephesinde vaziyetin kritik olduğu saatlerde 57. Tümen cephesinde gelişen Yunan karşı taarruzu neticesinde Kaplangı Dağı merkezinde ve sağ yanında bulunan tümen birlikleri geri çekilmek mecburiyetinde kalmıştır (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:II, 1995:258). Kaplangı Dağı, Kolordu harekâtının kilit noktası niteliği taşıdığından bu dağ ele geçirilemediği müddetçe Uşak istikâmetinde yapılacak takip harekâtını sürdürmek mümkün olamazdı. 57. Tümen cephesinde vaziyet ciddiyetini korurken İzzeddin Bey, birliklerin 31 Ağustos günü yapacağı harekât için verdiği Kolordu emrinde 15. Tümen'in Hatipler istikâmetinde taarruzuna devamını 57. Tümen'in doğrudan 14. Tümen'in de 57. Tümen'in sağ yanından olmak üzere Kaplangı Dağı'na eş zamanlı taarruza geçmesini Kolordu emrine verilen 4. Tümen'in ise 57. Tümen ihtiyatı olarak cephede hazır olarak beklemesini bildirmiştir (ATBD, S:97, Y:43,1994:Belge No:2615).

4.3.5. 31 Ağustos Muharebeleri

1. Kolordu'nun 31 Ağustos günü Kaplangı Dağı'nda Yunan kuvvetlerine karşı gerçekleştirdiği başarılı taarruz hareketi tarihe "*Kaplangı Muharebesi*" olarak geçmiştir (Belen, 1983:482). 57. Tümen'in kazandığı bu zafer Türk askerinin cesareti ve kahramanlığının yanı sıra Kolordu Komutanı İzzeddin Bey'in üstün komuta kabiliyetinin de somut bir örneğini teşkil etmektedir.

30 Ağustos gecesi boyunca Kaplangı Dağı'nda devam eden taarruz önemli miktarda Yunan kuvvetinin bölgeye yığılması nedeniyle kritik bir hal almış, yaşanan gelişmeler üzerine İzzeddin Bey, birliklerine şahsî etkisini göstermek üzere 31 Ağustos günü 57. Tümen cephesine geçmiştir (Çalışlar, 2009:407). 57. Tümen'in devam eden taarruzuna 14. Tümen birliklerinin emredilen şekilde 57. Tümen'in sağ yanından başlattığı etkili yardım taarruzu ile oldukça yıpranan Yunan kuvvetleri perişan bir vaziyette Uşak istikâmetinde süratle geri çekilmeye başlamıştır (ATBD, S:97, Y:43,1994:Belge No: 2626). İzzeddin Bey'in 30 Ağustos gününden itibaren aralıksız devam eden Kaplangı Muharebesi'nin ardından geri çekilen Yunan kuvvetlerinin takip edilmesine dair verdiği emir gereğince ilerleyişe geçen tümenlerden gelen raporlar üzerine Yunanlıların düzensiz bir şekilde Uşak'a çekildiği anlaşılmış nitekim 31 Ağustos akşamı İzzeddin Bey'in emri doğrultusunda 57. Tümen Gedikler'e, 14. Tümen Derbent'e ve 15. Tümen öncü kuvvetleri ile Kuşdemir'e ulaşmıştır (Çalışlar, 2009:411). 31 Ağustos günü takdire değer bir harekât gerçekleştirmiş olan 1. Kolordu bugün 25 km ilerleyerek akşama doğru Uşak doğusuna ulaşmıştır (Belen, 1983:483). Büyük Taarruz sırasında göstermiş olduğu büyük gayret ve başarılarından dolayı İzzeddin Bey, 31 Ağustos günü generalliğe

(Mirlivalığa) terfi etmiştir²⁴ (Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1994:220).

Harita 7. Başkomutanlık Muharebesi'nde 1. Kolordu.

Kaynak: (Çalışlar, 2007b: Kroki:8).

²⁴ Mirlivalık, tuğ ve tümgeneralliktir. İzzeddin Bey'e Mirlivalığa terfi etmiş olduğu 3 Eylül 1922 tarihinde bildirilmiştir. Çalışlar, *On Yıllık Savaşın Günlüğü*, s.520.

4.4. Uşak'ın Yunan İşgalinden Kurtarılması (1 Eylül 1922)

1 Eylül günü verilen cephe emrinde 1. Ordu birliklerinin Uşak istikâmetinde takip harekâtını bugün de ara vermeksizin sürdüreceği bildirilmiştir (ATBD, S:97, Y:43,1994:Belge No:2622). Orduların 1 Eylül günü başlayan fiili takip harekâtı gereğince İzzeddin Paşa emrindeki birliklere ilerleyecekleri güzergâhları bildirmiştir. Buna göre; Derbent- Karlık üzerinden Uşak istikâmetinde ilerleyişini sürdürecektir, 15.Tümen bu tümeni takiben ilerleyecek ve Uşak doğusunda toplanacak, 57. Tümen 14. Tümen'in solunda Gedikler- Çarikköy üzerinden Kuyucak'a ulaşacak, 6. Tümen Kızılcasöğüt-Kapaklar üzerinden Bölme mevkiine ulaşacaktır. Bu harekât planına kendisi de 14. Tümen'in harekâtını takip edecek olan İzzeddin Paşa, karargâhını Uşak'ta kuracağını da bildirmiştir (Çalışlar, 2007b:82).

1 Eylül günü Kolorduların yürüyüş hedefleri uygun şekilde verilmiş olmasına rağmen 2. Kolordu birliklerinin Uşak'ta gerçekleşecek olan muharebeye yetişmesi mümkün olmamakla birlikte 4. Kolordu birlikleri de 1 Eylül günü Banaz istikâmetinde yürüyüşe ancak geçebilmişlerdir. Birliklerin bu vaziyeti göz önüne alındığında Uşak'ta bulunan Yunan kuvvetlerine taarruz etme vazifesi de İzzeddin Paşa komutasındaki 1. Kolordu birliklerine verilmiştir (Belen, 1983:485).

1. Kolordu birlikleri kendilerine verilen emir doğrultusunda harekete geçmiş, bir süre sonra 14. Tümen ulaşmış olduğu Karlık mevkiinde iki üç tümeden ibaret bir Yunan ordugâhı ve yürüyüş kolunun batı istikâmetinde ilerlediğini Kolordu'ya bildirmiş ve taarruz hazırlıklarına başlamıştır. 57. Tümen Kapaklar mevkiinin Yunan kuvvetleri tarafından güçlü bir şekilde tutulduğunu görerek taarruz hazırlıklarına başlamış, 6. Tümen ise saat 09.45'de Kırga batı sırtlarında Yunan kuvvetlerine karşı taarruza geçmiştir (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:III, 1995:48). İzzeddin Paşa, tümenlerden aldığı raporlar doğrultusunda Yunanlıların, Kepeztepe-Çarikköy- Kapaklar hattında bulunduğunu anlamış ve birliklerine derhâl taarruza geçmelerini emretmiştir (Çalışlar, 2007b:84).

57. ve 6. Tümenlerin birbiri ardına gerçekleştirdikleri taarruzlar Yunanlıları tutundukları siperlerden geri çekilmeye zorlamış saat 15.30 itibarıyla bütün Kolordu cephesinde Yunan kuvvetleri yaşadıkları bozgun neticesinde düzensiz bir şekilde Uşak ve Bölme istikâmetlerinde geri çekilmeye başlamıştır. 1. Kolordu'nun bugünkü harekâtını yakından takip etmek üzere otomobil ile Uşak istikâmetine harekete geçen 1.Ordu Komutanı Nurettin Paşa, yolda rastladığı Kolordu birliklerinin oldukça yorgun olmalarına rağmen büyük gayret içerisinde ilerlemeye devam ettiklerini görmüştür (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:III, 1995:50-51). Saat 18.20'de Mürettep

Süvari Alay'ından gelen raporda Yunan artçı kuvvetlerinin büyük kısmının geri çekildiği ve Alay'ın öncü birliğinin Uşak'a girdiği bildirilmiş yaklaşık bir saat sonra gelen bir diğer rapor da ise Uşak batı sırtlarında bir bölük kadar Yunan kuvvetinin de geri atılarak Alay'ın gerekli tedbirleri almak suretiyle Uşak'ta bulunduğu haberi verilmiştir (Çalışlar, 2007b:86; İleri, 3 Eylül 1922:1). 14. Tümen öncü birliklerini takiple Uşak istikâmetinde ilerleyişini sürdüren İzzeddin Paşa, nihayetinde 1 Eylül günü akşam saatlerinde emrindeki kuvvetlerle Uşak'a girmiştir²⁵ (Çalışlar, 2009:415; Selek, 2020:1015; Kurtuluş Savaşı'nda Büyük Taarruz ve Takip Harekatı, 2007:44; Korsun, 2020:93).

23. Tümen Komutanı iken terk etmek zorunda kaldığı Uşak'ı iki sene sonra 1. Kolordu Komutanı iken Yunan işgalinden kurtarmış olan İzzeddin Paşa ise günlüğünde duygularını şu şekilde ifade etmektedir: *“İki sene önce Yunanlılara karşı 23. Tümen ile savunduğum bu güzel şehre tekrar kavuşmuştum. Uşak'ın düşmandan kurtuluşunu yine bana nasip eden Allah'a teşekkür ettim”* (Çalışlar, 2009:415). Dönemin 23. Tümen Kurmay Başkanı Fahri (Belen) Bey ise İzzeddin Paşa'nın bu başarısı hakkında şunları yazmaktadır: *“1.Kolordu Komutanı İzzeddin Bey terfi listesine layık olduğu generallik derecesine yükselmişti. Onun için kazandığı zaferler daha mühimdi. Fakat vaktiyle Tümen Komutanı iken üstün kuvvetler karşısında terk etmek mecburiyetinde kaldığı Uşak'ı düşmandan kurtarmanın bahtiyarlığına nail oldu”* (Belen, 1983:486).

1.Ordu Komutanı Nurettin Paşa ile Uşak'ta görüşmesinin ardından Kolordu birliklerinin Alaşehir istikâmetinde Yunanlıları şiddetle takip ederek muharebeye zorlamasına dair aldıkları karar üzerine İzzeddin Paşa, bu doğrultuda yapılacak takip için belirlenen güzergâhları Kolordu emri ile tümenlere bildirmiştir (Çalışlar, 2007b:87). Dumlupınar'da bulunan Başkomutanlık ve Batı Cephesi karargâhları da 2 Eylül günü Uşak'a nakledilmiştir (HTVD, S:62, Y:16, 1967: Vesika No:1408; Kurtuluş Savaşı'nda Büyük Taarruz ve Takip Harekatı, 2007:44).

4.5. Eylül Ayı İtibari ile 1. Kolordu'nun İzmir İstikâmetinde Takip Harekâtı

Türk ordusu Başkomutanı Mustafa Kemal Paşa 1 Eylül günü Dumlupınar'dan iki bildiri yayınlamış, bu bildirilerin birinde *“Büyük ve Asil Türk Milletine!”* hitabı ile 26 Ağustos günü başlayan taarruz harekâtında Türk ordusunun göstermiş olduğu kahramanlıklar neticesinde Yunan ordusunun mağlubiyeti ve kazanılan zafer müjdelerken (HTVD, S:63, Y:17,1968:

²⁵ Uşaktan süratle çekilen Yunanlılar, şehrin birçok noktasında yangın çıkartmış ve halkın malına zarar vermiştir. İzzeddin Paşa Uşak'a girer girmez yangınların kontrol altına alınması için gereken önlemleri almış böylece şehir büyük bir felaketten kurtarılmıştır. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 62, Yıl: 16, Aralık 1967, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1403; Çalışlar, *Gün Gün Saat Saat İstiklâl Harbi'nde Batı Cephesi*, s.416.

Vesika No:1416), diğ erinde ise kahramanca mücadelesini yakından takip ettiğini belirttiği “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordularına!*” tarihî emrini vermiştir: “*Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz’dir. İleri!*” (ATASE, İSH, K:1796, G:71)

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen bu emir üzerine Türk ordusu belirlenen hedefe doğru süratle ilerleyiş e geçmiştir. 2 Eylül günü Uş ak- Küre ve Uş ak- Tokmak hattı istikâmetlerine doğru çekilen Yunan kuvvetlerinin takibi için 1. Kolordu birliklerinin hareket güzergâhı, Bölme-İlyaslı-Dudular hattının kuzeyi olarak belirlenmiştir (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:III, 1995:71; HTVD, S:62, Y:16, 1967:Vesika No: 1407). 2 Eylül günü 1. Ordu birlikleri son durumda 1. ve 2. Kolordular önde 4. Kolordu arkada olmak üzere takibe devam etmişlerdir (Silahlı Kuvvetler Dergisi (Büyük Zaferin 50. Yıl Özel Sayısı), 1972:50). Öte yandan Murat Dağı batı yamaçlarında Münkayıp Köyü mevkiinde bulunan General Trikupis, Türk birlikleri tarafından takip edildiklerini ve bu birliklerin kendilerine oldukça yakınlaştıklarını fark etmiş çok geçmeden güney istikâmetinden Türk topçu ateşinin başlamasıyla teslim olmaya karar vermiştir. Nitekim 2 Eylül günü 4. Kolordu’nun 5. Kafkas Tümeni tarafından tutsak edilen General Trikupis ve subayları (HTVD, S:62, Y:16, 1967: Vesika No:1409) Uş ak’ta Mustafa Kemal Paşa’nın huzuruna çıkarılmış tır (Unat ve Soysal, 2012:887-905; Silahlı Kuvvetler Dergisi (50. Yıl Özel Sayısı), 1972:50; Erikan, 2019:377; Belen, 1983:492).

2 Eylül geces i 1. Kolordu birlikleri Süvari alayı Eş me-Kula istikâmetinde keş ifte, 15. Tümen Küre batısında, 14. Tümen İlyaslı batısında, 6. Tümen büyük kısmıyla Akç aköy ve Oruçlu ’da, 57. Tümen ise İsmailbey Köyü ve civarında, Kolordu karargâh ı ise Çardak’ta bulunmaktadır (HTVD, S:62, Y:16,1967: Vesika No:1413).

3 Eylül günü için verilen Ordu emrinde 1. Kolordu’nun Sirke- Derviş li ve güney hattına ulaşmasının emredilmesi üzerine İzzeddin Paşa, 3 Eylül günü verdiği Kolordu emrinde bulunan Tümenlerin saat 07.00’de yürüyüş e geçmek suretiyle 15. Tümen’in Yenişehir üzerinden Sirkeye, 6. Tümen’in Derviş li ’ye, 57. Tümen’in Kıranköy ve batısına, 14. Tümen’in Saraycık’a ulaşması gerektiğini bildirmiş, kendisi de 3 Eylül geces ini Saraycık’ta geçirmiştir (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:III, 1995:101).

4 Eylül günü 1. Kolordu karş ısında bulunan Yunan birlikleri süratle geri çekilmeye devam etmiş bugün Kolordu cephesinde önemli bir hadise yaşanmamıştır. İzzeddin Paşa, karargâh ıyla birlikte Kula’ya geçmiş burada Yunan iş gali sonrası halkın sevinç ve tezahüratları ile karşılanmıştır (Çalışlar, 2009:426). 4 Eylül günü verilen cephe emrinde ise 1. Ordu’nun 6 Eylül akşamına kadar ulaşması gereken hedefler belirlenmiştir. Buna göre; 1. Ordu 5 Eylül

akşamına kadar kuvvetleri ile Menya- Mantarlı- Alaşehir- Çavuşdağ hattına ulaşacak, 6 Eylül günü Salihli doğusunda Karaoğlan- Çınarlık Dağı hattında toplanacaktır (HTVD,S:62, Y:16, 1967:Vesika No:1414). 1. Kolordu ise 5 Eylül gününden itibaren Kula-Alaşehir hattından demiryolu kuzeyinden ilerleyecektir (Çalışlar, 2009:428).

İzzeddin Paşa, 5 Eylül günü verdiği Kolordu emrinde birliklerine ilk olarak 3 Eylül günü Eskişehir'den çekilen Yunan kuvvetlerinin Bozhöyük yakınlarında görüldüğü ve Kütahya'dan Gediz istikâmetine giden zayıf bir Yunan tümeninin 61. Tümen'in taarruzu neticesinde Emet Dağları'na atıldığı bilgisini vermiş ardından 1. Kolordu'nun takip harekâtındaki esas amacının durmaksızın ilerlemeye devam ederek İzmir'i tahrip edilmeden Yunan işgalinden kurtarmak olduğunu ifade etmiştir (ATBD, S:98, Y:43, 1994:Belge No:2634). 5 Eylül akşamına gelindiğinde 15. Tümen Menye'ye, 6. Tümen Menye güneyinde Çeşmeler yakınına, 57. Tümen Mantarlı 'ya bu Tümeni takiben 14. Tümen Alçı'ya ulaşmış, Kolordu karargâhı da bugün aynı şekilde Alçı'ya geçmiştir (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:III, 1995:131; Çalışlar, 2007b:98). Yine 5 Eylül günü verilen Ordu emrinde aralarında İzmir demiryolu bulunan 1. ve 2. Kolorduların 6 Eylül akşamına kadar Gediz Çayı- Taytan- Karaoğlanlı-Çınarlık Dağı hattına kadar ilerlemeleri emredilmiştir (ATBD, S:98, Y:43, 1994: Belge No:2632; (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:III, 1995:134).

İzzeddin Paşa, 6 Eylül günü yapılacak takip harekâtı için tümenlere sabah 08.00'de yürüyüşe geçerek, 15. Tümen'e Menye- Mersinli yolu ile Durasilli'ye, 6. Tümen'in Okçular'a, 14. Tümen'in Alaşehir Çayı'nı geçerek Ulaşlı'ya, 57. Tümen'in Mantarlı-Tekeoğlu yoluyla Hacılar'a, öğle saatlerine kadar ulaşmalarını emretmiştir (ATBD, S:98, Y:43, 1994: Belge No: 2635). 6 Eylül sabahı İzzeddin Paşa'nın emri doğrultusunda harekete geçen tümenler öğle saatlerine kadar kendilerine verilen hedefe ulaşmış aynı zamanda Kolordu karargâhı da 57. Tümeni takiben Hacılar'a geçmiştir. Tümenler, gün boyu devam eden takip yürüyüşünü iki kol halinde ve birbirinin gerisinde olmak üzere tamamlamıştır. 6 Eylül günü 1. Kolordu'nun 15. Tümeni öncüsü Salihli kuzeyinde olmak üzere Taytan'da, 6. Tümen Karaoğlanlı'ya öncü kuvveti Salihli'ye, 57. Tümen Durasilli'ye, 14. Tümen Beylikli'ye, Kolordu karargâhı da Salihli'ye ulaşmıştır (Çalışlar, 2007b:98 ; TİH, C:II, Ks:VI, Kitap: III, 1995:136).

Yunanlılar Uşak'tan çekilmeye başladıkları andan itibaren özellikle Alaşehir'i geçtikten sonra her kasaba ve köyü tahrip etmiş öyle ki Gediz Vadisi, Alaşehir, Salihli, Kasaba ve Manisa Ovaları başlatılan yangınlar neticesinde duman altında kalmıştır. Günlerdir durmaksızın sürdürülen takip harekâtı sırasında şahit olduğu bu acı manzara karşısında oldukça üzülen İzzeddin Paşa, yapılan tahribatın önüne geçebilmek için oluşturulan atlı müfrezelerinde desteği

ile suretle çekilmeye devam eden Yunanlıları bir an önce durdurmayı amaçlamaktadır (Çalışlar, 2007b:97)

Bu doğrultuda 7 Eylül günü de ileri hareketini sürdüren 1. Kolordu'nun 6. Tümeni Ahmetli'ye, bu tümeni takip eden 14. Tümen Yaranlı'ya, 57. Tümen Karayahşi batısına, 15. Tümen Tatarçiftliği civarına ulaşmış Kolordu karargâhı Ahmetli'ye geçmiştir (HTVD, S:63, Y:17, 1968: Vesika No: 1433).

4.6. İzmir'in Yunan İşgalinden Kurtarılması ve İzzeddin Bey'in İzmir Askerî Valiliğine Getirilmesi (9 Eylül 1922)

8 Eylül günü 1. Kolordu'nun 15 Tümeni Hacılar istikâmetinde Irlamaz Çayı batısına, 6. Tümeni Kasaba'nın batısına ve bu Tümeni takip eden 14. Tümeni Kasaba 'ya, 57. Tümeni ise Bağcı çiftliği batısına ulaşmış Kolordu karargâhı da Kasaba 'ya doğru harekete geçmiştir (Çalışlar, 2007b:100; TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:III, 1995:136). Aynı gün Başkomutanlık ile Batı Cephesi karargâhları'da Kasaba'ya geçmiş bulunmaktadır. Türk ordusunun etkili takip harekâtı neticesinde İzmir yakınlarında bir Yunan mukavemetinin imkânsız hale gelmesi üzerine İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşunu takiben alınacak tedbirleri görüşmek üzere Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 1. Ordu Komutanı Nurettin Paşa, 2. ve 4. Kolordu Komutanları ile İzzeddin Paşa Kasaba'da toplanmıştır (Belen, 1983:499-500; Çalışlar, 2009:432)

Yapılan görüşmede birliklerin İzmir'e giriş düzeni belirlenmiş ayrıca 1. Kolordu birliklerinin İzmir işgal kuvvetlerini oluşturmaya ve Kolordu Komutanı İzzeddin Paşa'nın ek görev ile İzmir Askerî Valisi olarak tayin edilmesine karar verilmiştir (BCA, 30-10-0-0/64-430-6, 13.09.1922). 9 Eylül günü için belirlenen harekât planına göre; Süvari Kolordusu emrindeki bütün kuvvetler İzmir'e girdikten sonra şehrin inzibat işlerini 8. Tümen'e bırakacak ve İzmir-Menemen arasında toplanacaktır (Altay, 1986:50; Belen, 1983:500; Çalışlar, 2009:433). 1. Kolordu ise 14. Tümeni 2. Kolordu emrine bırakmak suretiyle Nif (Kemalpaşa) üzerinden İzmir istikâmetinde yürüyüşe geçecek ve tüm kıtalarıyla Nif- Pınarbaşı-Işıklar-Narlı- Hacılar-Ulucak mıntıkasına yerleşecektir (ATBD, S:98, Y:43, 1994: Belge No:2551-2554).

9 Eylül günü sabah saatlerinde süvari birlikleri Türk halkının sevinç gözyaşları içinde İzmir'e girmiş, hemen ardından Hükümet Konağı ve Kadifekale'ye Türk bayrağı çekilmiştir (HTVD, S:64, Y:17, 1968: Vesika No:1436; Kurtuluş Savaşı'nda Büyük Taarruz ve Takip Harekâtı, 2007:49; Altay, 1986:51). İzmir'in kurtuluşunu Türk ulusuna “*Büyük ve Asil Türk Milleti!*” hitabıyla yayınladığı beyanname (HTVD, S:64, Y:17,1968: Vesika No:1446) ile

duyuran Mustafa Kemal Paşa, 1 Eylül günü verdiği “*Ordular İlk Hedefiniz Akdenizdir!*” emrini eksiksiz bir şekilde yerine getirmiş olan Türk ordusuna ise yayınladığı beyannamede şu şekilde hitap etmektedir:

“*İlk verdiğim Akdeniz hedefine varmakta orduların gösterdiği gayret ve fedakârlığı hürmet ve takdir ile yâd ederim. İstihsâl olunan büyük muzafferiyetle âmil-i hakiki olan kıymetli arkadaşlarıma kemâl-i samîmiyyetle beyân-ı teşekkür ve tebrikât eylerim. Orduların bundan sonra istihlânede(?) aynı tehâlûk ve fedakârî göstereceğine itimadım berkemâldir*” (HTVD, S:64, Y:17,1968: Vesika No:1440).

Muzafer Türk ordusunun İzmir’e girişini 9 Eylül tarihli *Akşam* gazetesi “*İzmir’imize Kavuştuk*” başlığı ile verirken (Akşam, 9 Eylül 1922:1) *Vakit* gazetesi 10 Eylül tarihli nüshasında “*Süvari kıtalarımız dün dört ile beş arasında İzmir’e dâhil olmuş ve İzmir Kalesi’nde şanlı bayrağımız dalgalanmaya başlamıştır. Şehirde büyük bir sükûn hüküm sürmektedir*” başlıklı haberi ile müjdelemiştir (Vakit, 10 Eylül 1922:1). *Vakit* gazetesi 11 Eylül tarihin de Mustafa Kemal Paşa Hazretleri’nin İzmir’e geçmiş olduğu bilgisini de vermiştir (Vakit, 11 Eylül 1922:1). 9 Eylül tarihli *İleri* gazetesi İzmir’in üç yıl üç ay ve yirmi beş gündür kavuşmayı beklediği Türk sancağına yarın kavuşacağı ifadelerine yer vermiş (İleri, 9 Eylül 1922:1), 10 Eylül tarihinde ise “*Teslim müzakeresinden sonra süvarilerimiz dün akşam İzmir’e girmişlerdir. İzmir bugün Gazi Başkomutanımızı bekliyor şehirde resmî geçit yapılacaktır*” demiştir (İleri, 10 Eylül 1922:2).

İzmir’in kurtuluşu Türk basınında büyük bir yankı uyandırırken İngiliz basını konuyu genel olarak hayal kırıklığı içinde aktarmıştır. *Western Daily Press* gazetesinin 11 Eylül tarihindeki “*Türkler İzmir’i İşgal Etti*” başlıklı haberinde Ulusalcı Türk güçlerinin İzmir’i işgal ettiği ve Yunan ordusunun Türk süvarileri gelmeden İzmir’i boşalttığı ifadeleri yer alırken (Western Morning Press, 11 Eylül 1922:10) *The Western Morning News* gazetesi’ndeki “*İzmir Türkler Tarafından Alındı*”, “*Avrupalıların Ciddi Durumu*” başlıklarıyla yer alan haberin detaylarında İzmir’de yaşayan çok sayıdaki Avrupalının gönderilen savaş gemiler ile tahliye edilebileceğinin umut edildiği ifadelerinin yanı sıra Yunanistan’ın ateşkes başvurusunun müttefik temsilciler tarafından Ankara Hükûmetine iletildiği bilgisi verilmiş ve Yunanistan’da Kral’ın halkı sakin olmaya çağıran bir mesaj yayınladığı da belirtilmiştir (The Western Morning News, 11 Eylül 1922:5). Öte yandan ilerleyişini düzgün bir şekilde gerçekleştiren Türkler’in halka iyi davrandığının bildirildiğini ifade eden *Daily News (London)* gazetesi Büyük Taarruz’un başarılı bir şekilde sonuçlanması ile doğal olarak mutlu olan Türk nüfusun İzmir’de kontrolsüzce aşırı davranışlar sergileyebileceğine dikkat çekmiştir (Daily News (London), 11

Eylül 1922:1). 11 Eylül tarihli *The Yorkshire Post Monday* gazetesi “İzmir’in Sahibi Türkler” başlıklı haberinde galip Türk birliklerinin beklendiği gibi İzmir’i ele geçirdiğini belirtmiş ve Yunanlılar tarafından teslim edilen şehrin Türk Süvari Tümeni tarafından işgalinin gerçekleştiğini ifade etmiştir (The Yorkshire Post Monday, 11 Eylül 1922:7).

Türk ve dünya kamuoyuna bu şekilde aktarılmış olan İzmir’in Yunan işgalinden kurtuluş haberini öğle saatlerinde alan İzzeddin Paşa, 10 Eylül günü 1. Kolordu’nun esas tümenlerini Nif- Pınarbaşı- Işıklar- Narlı- Hacılar- Ulucak hattında bırakarak Kolordu karargâhıyla birlikte saat 04.00’de ilk kez Askerî Vali sıfatıyla gireceği İzmir’e hareket etmiştir (Çalışlar, 2009:434). İzmir’e gelir gelmez özellikle Rum ahalinin yaşadığı yerleri gezen İzzeddin Paşa, İzmir’de gördüğü manzarayı şu şekilde aktarmıştır:

“Senelerden beri bütün milletin derin özlemle andığı güzel İzmir benim de ilk defa gördüğüm bir şehirdi. İzmir’e giden bütün yollar facia ve mezalim izleri taşıyan, firar halinde yerli Rumlarla doluydu. Şehrin içi ve özellikle Kordon boyu dışardan gelen firari Rumlarla dolmuştu. Liman içinde bulunan bütün mavnalar, dubalar ve kayıklar aynı firarilerle hınca hınç doluydu. Çarşılar kısmen açıktı. Her taraftan çiçekler, kolonyalar ve lavantalar serpiliyordu” (Çalışlar, 2007b:102).

1. Kolordu Komutanlığı’nın yanı sıra İzmir Askerî Valiliği görevini de üstlenmiş olan İzzeddin Paşa, İzmir’e gelir gelmez vakit kaybetmeden çalışmalara başlamıştır. İlk olarak Konak’ta İl İdare Meclisi ve Belediye Heyeti teşkil etmiş, iskân ve yardım grupları oluşturmuştur. Göreve başladığı ilk günlerde İzzeddin Paşa’yı meşgul eden en önemli mesele ise İzmir yangını olmuştur. 13 Eylül günü Ermeni mahallesinde başlayan ve kısa süre içinde rüzgârın da etkisiyle genişleyen yangın bütün çabalara rağmen ancak 15 Eylül günü söndürülebilmiş, yangında 20.000-25.000 arasında ev ve iş yeri zarar görmüştür (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:III, 1995:205-206). Günlerce uyumadan yangın işleri ile meşgul olan İzzeddin Paşa, bu süreçte şehirde güvenlik koşullarının yeniden sağlanması, evsiz kalan ahalinin iskân ve iâşesi ile yakından ilgilenmiştir (Çalışlar, 2007a:523). Burada özellikle üzerinde durulması gereken nokta İzzeddin Paşa’nın 3 Ekim 1922 tarihli “*Büyük İzmir Yangını Raporu*”dur (ATBD,S:121,Y:56, 2007:Belge No:9). Şehrin yangında aldığı hasarın ayrıntılarıyla verildiği raporda yangının Hristiyanlar ve daha çok Ermeniler tarafından kasten çıkartıldığı İzzeddin Paşa tarafından delilleriyle ortaya konulmuştur²⁶.

²⁶ İzmir yangını hakkında Askerî Vali 1. Kolordu Komutanı İzzeddin Paşa’nın raporu için ayrıca bkz., TİH 2/6, III. Kitap, Ek:4.

11 Eylül günü bir kısım Yunan askerinin Urla yarımadasında bulunduğu haberi üzerine 5. Süvari Kolordusu tarafından bölgeye yapılacak harekâta (TİH, C:II, Ks:VI, Kitap:III, 1995:192) 57. Tümeni ile katılarak son Yunan kuvvetinin de anavatandan atılmasında büyük rol oynamış olan İzzeddin Paşa komutasındaki 1. Kolordu (HTVD, S:64, Y:17,1968: Vesika No:1444)ise 1922 yılı Eylül ayından itibaren bir yıl daha İzmir’de kalmış, 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşmasının imzalanmasına kadar seferber olarak görevine devam etmiştir (Çalışlar, 2009:438).

Türk İstiklâl Harbi’nin zaferle sonra ermesini takip eden süreçte İzzeddin Paşa, 1923 yılında İzmir Askerî Mahkeme üyeliğinde bulunmuş, siyasî hayatına²⁷ aynı yıl II. Dönem Aydın milletvekili olarak başlamışsa da Mustafa Kemal Paşa’nın ordu-siyaset ayrımı getirmesi ile askerlik mesleğini tercihen milletvekilliğinden istifa etmiştir (TBMM Albümü 1920-2010:453). Bunun üzerine 20 Haziran 1925 tarihinde 3. Ordu Komutanı olarak tayin edilmiş, 1926’da Korgeneral, 1930’da Orgeneral olmuştur (Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1994:220). Ardından 22 Kasım 1933 tarihinde 2. Ordu Komutanı olarak tayin edilmiş (BCA, 30-11-1-0/83-43-2, 22.11.1933) bu görevini sürdürmekte iden 20 Aralık 1939 tarihinde emekli olmuştur (Ulus, 22 Aralık 1939:1-5; Cumhuriyet, 23 Aralık 1939:1). Sivil hayatında ise 1940-1946 yılları arasında VI. ve VII. Dönemlerde Muğla, VIII. Dönem de Balıkesir milletvekili aynı zamanda 5 Kasım 1947, 5 Kasım 1948 ve 7 Kasım 1949 tarihlerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Millî Savunma Komisyonu üyeliği görevinde bulunmuştur (Araz Tekin, 2021:5-17).Vatan ve milletine 40 yıl boyunca hizmet etmiş Türk ordusunun büyük komutanlarında İzzeddin Çalışlar Paşa, 1951 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. Kendisini sonsuz saygı ve minnet ile anmaktayız.

²⁷ İzzeddin Çalışlar’ın Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki faaliyetleri için ayrıca bkz., Hande Araz Tekin, *Org. İzzettin Çalışlar’ın TBMM’deki Faaliyetleri*, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD), Haziran 2021, S:9, s.xx-xx.

SONUÇ

Yakın tarihimizin kahramanlarından biri olan Org. İzzeddin Çalışlar'ın Millî Mücadele sırasındaki faaliyetlerini aydınlatmayı ve bu dönemdeki etkinliğini ortaya koymayı amaçladığımız çalışmamız sonucunda öncelikle İzzeddin Çalışlar'ın hayatı ekseninde dönemin farklı bir bakış açısıyla değerlendirilmesine olanak sağlanmıştır.

Millî Mücadelenin önde gelen komutanlarından olan İzzeddin Paşa; kibar, alçakgönüllü, çok okuyan, çevresinde sevilen ve saygı duyulan bir insandır. Onun bu karakteristik özellikleri askerlik mesleğine de etki etmiştir. Birinci Dünya Harbi süresince Mustafa Kemal Paşa'nın kurmaylığında bulunarak hatırı sayılır bir tecrübe kazanmış olan İzzeddin Paşa, Millî Mücadele süresince de kritik görevler üstlenmiş ve Türk ordusunda üstün hizmetlerde bulunmuştur.

Vatan ve milletin kurtuluşu için mücadele etmek üzere 1 Temmuz 1920 tarihinde İstanbul'dan Anadolu'ya geçen İzzeddin Paşa, bu tarihten itibaren Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanması için kararlılık ve azimle mücadele etmiştir. Asker ve sivil halk tarafından çok sevilen bir asker olan İzzeddin Paşa aynı zamanda iyi bir teşkilatçıdır. 23. Tümen Komutanı olarak Uşak'ta bulunduğu dönemde yerel örgütlenme çalışmaları hız kazanmış, yine İzzeddin Paşa'nın gayretleri ve Uşak ahalisinin de desteği ile iki gönüllü birlik teşkil edilmiştir. Gerekğinde risk almasını bilen bir komutan olan İzzeddin Paşa, cesareti ve soğukkanlılığı ile Uşak Muharebesi'nde sayıca üstün Yunan kuvvetleri karşısında zayıf 23. Tümeni ile büyük bir direniş göstermiştir.

Askerlik yaşamı boyunca gerektiğinde sert ve otoriter olan İzzeddin Paşa, askerî nizamın tatbik edilmesi hususunda oldukça titiz davranmış, zorbalığa ve keyfî davranışlara her daim karşı çıkmıştır. Çerkez Ethem ve kardeşlerinin faaliyetlerini başından itibaren desteklemeyen İzzeddin Paşa, 61 Tümen Komutanlığı sırasında başlayan Çerkez Ethem isyanının bastırılmasında birincil derecede rol oynamıştır. Dönemin Batı Cephesi Komutanı İsmet İnönü de hatıralarında İzzeddin Bey'in bu hususta üstlendiği rolü; *“Ethem'in karşısında en kuvvetli kumandanımı, İzzettin (Çalışlar) Bey'i bıraktım. Bundan sonra da her muharebede birinci derece de rolü olmuştur”* ifadeleriyle vurgularken kendisine verilen vazifeyi layığı ile yerine getirmeye gayet eden bir asker ve görev insanı olan İzzeddin Paşa ise Çerkez Ethem kuvvetleri karşısında az sayıdaki kuvvetiyle Kütahya'da verdiği etkili mücadele ile ayaklanmayı bastırarak büyük bir başarı göstermiştir. Yine 61. Tümen Komutanı iken İkinci İnönü Muharebesi'nde kesin sonuçların alındığı ve en kritik muharebelerin yaşandığı Sağ Kanat Grup Komutanlığı görevini başarı ile yürütmüştür.

İzzeddin Paşa, kararlılığı, sabrı ve disiplini ile kendisine verilen her görevi başarıyla yerine getirmiş ve zor şartlar altında metanetini korumayı başarmıştır. Milli Mücadelenin dönüm noktası niteliği taşıyan Sakarya Meydan Muharebesi'nde Türk savunma hattının sol kanadını kuşatmakla görevli Yunan kuvvetleri karşısında bu kanadın savunmasını yapmak gibi oldukça hassas ve kritik öneme sahip olan bu vazife İzzeddin Paşa'nın emrindeki 1. Grup'a verilmiş, muharebelerin oldukça yoğun yaşandığı ve ağır kayıpların verildiği 1. Grup cephesinde ateş altında bulunan mevziilerde muharebeyi bizzat idare eden İzzeddin Paşa'nın azmi ve iradesi sayesinde Yunanlılar amaçlarına ulaşamamış ve cepheyi kuşatma imkânı bulamamışlardır. İzzeddin Paşa komutasındaki 1. Grup Sakarya Meydan Muharebesinin en önemli dayanak noktalarından birini oluşturmuştur.

Askerlik hayatı boyunca ast ve üstleri ile iletişimde dürüst ve ölçülü davranışları ile bilinen İzzeddin Paşa, 1. Kolordu Komutanı olarak görev yaptığı dönemde 1. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'nın kendisine karşı tutumu üzerine yaşanan anlaşmazlıklara rağmen yatıştırıcı ve uzlaşmacı olmaya çalıştığı görülmüştür.

İçinde bulunduğu şartları iyi değerlendirerek hızlı, keskin ve isabetli kararlar alabilen ve aklıyla hareket etmesini bilen bir komutan olan İzzeddin Paşa'nın Büyük Taarruz'un en kritik günlerinde yaptığı etkili müdahaleler onun üstün komuta kabiliyetinin en somut örneklerini teşkil etmektedir. Bu bağlamda özellikle İzzeddin Paşa komutasındaki 1. Kolordunun 29 Ağustos 1922 günü gerçekleştiği harekât büyük önem taşımaktadır. Harekâtın icrasını kusursuz bir şekilde uygulamak üzere emrindeki kuvvetleri en uygun biçimde düzenleyen İzzeddin Bey'in bugün kazandığı zaferler neticesinde Yunan kuvvetlerinin büyük kısmı mağlup edilerek esir alınmıştır.

İsmet İnönü, İzzeddin Paşa'nın Büyük Taarruz süresince göstermiş olduğu büyük gayret ve başarıları şu sözlerle ifade etmektedir: *"Millî Mücadele'de İzzettin Çalışlar'ın hissesine daima en güç vazifeler düşmüştür. 1922 Büyük Taarruz 'da İzzettin Çalışlar, bütün ordunun sol yanında Dumlupınar'a karşı hareket eden bir grubu kumanda ediyordu. Bu, müstakil bir vazife idi ve ancak bu vazifenin iyi yapılması, düşünülen büyük planın uygulanmasına imkân verebilirdi. Bu sebeple de İzzettin Çalışlar'ın Büyük Taarruz'un başarıya ulaşmasında vazife ve şeref hissesi birinci derecede sayılır"* (Ulus, 21.08.1951:1).

Çalışmamız boyunca yaptığımız araştırmalarda Org. İzzeddin Çalışlar'ın hayatında Birinci Dünya Harbi süresince Kurmay Başkanı olarak yanı başında görev aldığı ve İstiklâl

Harbi süresince vatan müdafaası için birlikte mücadele ettiği Mustafa Kemal Paşa'nın oldukça önemli bir yeri olduğu görülmüştür. Mustafa Kemal Paşa'ya olan inanç ve samimiyetinde hiçbir zaman şüpheye düşmemiş olan İzzeddin Bey'in, Kütahya- Eskişehir Muharebelerinin ardından Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun Sakarya Nehri doğusuna çekilmesi ve burada derlenip toparlanması hususundaki tarihi emrine istinaden söylediği, *“Biz zaten Sakarya'ya değil, Yozgat dağlarına kadar gittikten sonra bile sonuçta zaferi kazanacağımıza inanarak çalışıyorduk. Büyük Gazi'ye duyulan genel güven herkesin kalbinde bu kanıyı uyandırıyor”* (Çalışlar, 2009:233) sözleri onun Mustafa Kemal Paşa'ya duyduğu sarsılmaz güven ve inancın ispatıdır.

Mustafa Kemal Paşa'nın da benzer şekilde İzzeddin Paşa'nın şahsına ve komuta kabiliyetine duyduğu güveni, İstiklâl Harbi'nde Batı Cephesi Harekât Şubesi Müdürü olan emekli Kurmay Albay Tevfik Bıyıkoglu, 20 Ağustos 1951 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan yazısında şu sözlerle aktarmaktadır: *“Sakarya Muharebesinin kazanılmasında Çalışlar'ın soğukkanlı ve bilgili idaresinin yeri çok büyüktür. Atatürk, Yunanlıların ordu sol kanadını çevirmek için büyük bir harekete geçtiklerini öğrenince hiç tereddütsüz: - İzzeddinin kumandasındaki 1. Grubu derhal sağ kanaddan alıp Haymana üzerinden sola gönderelim. Ona tam emniyetim vardır şu buhranlı durumu o düzeltir demişti”* (Cumhuriyet, 20.08.1951:5).

Mustafa Kemal Paşa ile sıklıkla sohbet ederek fikir alışverişinde bulunduğu bilinen İzzeddin Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile dost olmayı kendisi için daima büyük bir mutluluk saymıştır. Falih Rıfkı Atay, Çankaya adlı eserinde İzzeddin Paşa ve Mustafa Kemal Paşa arasındaki dostluğu şu şekilde aktarmaktadır: *“Rahmetli İzzettin Paşa, Atatürk'ün pek sevdiği ve güvendiği komutanlarımız arasındadır. İyi ve gözü pek bir asker, pek dürüst bir vatansever, Mustafa Kemal'in de âşığı idi* (Atay, 2013:356)”.*”*

Mustafa Kemal Paşa'da cesur ve dürüst bir komutan olarak daima güvendiği İzzeddin Paşa'ya, Büyük Taarruz günlerinde Afyonkarahisar'ın Çalışlar köyünden başlayarak İzmir'e kadar sürdürdüğü muharebelerde gösterdiği büyük kahramanlıklar sebebiyle *“Çalışlar”* soyadını hediye etmiştir (Çalışlar, 2009:xxviii-xxiv).

Türk İstiklal Harbi'nin zaferle sonuçlanmasında emeği geçen önemli isimlerden olan İzzeddin Paşa, İstiklal Harbi süresince Tümen, Grup ve Kolordu Komutanlıkları gibi kritik öneme sahip görevler üstlenmiştir. Memleketin kurtarılması için gösterdiği kararlılık ve gayretle kendisine verilen görevleri başarıyla yerine getirmiş vatansever bir asker ve devlet adamı olan İzzeddin Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından İstiklâl Madalyası ve

Takdirname ile ödüllendirilmiştir (Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, 1994:222).

Askerlik mesleğinde gösterdiği başarılar ile dikkat çeken İzzeddin Paşa aynı zamanda oldukça iyi bir aile babasıdır. Muharebe günlerinde cepheden ailesi ile ilgili gelişmeleri takip etmeye gayret göstermiş, sorunlarıyla yakından ilgilenmiştir. Günlük yaşantısında son derece alçakgönüllü ve yardımsever olan İzzeddin Paşa, güvenilir ve dürüst karakteri ile toplum içindeki saygınlığını her zaman korumuştur.

Çalışmamızda Millî Mücadele sırasındaki faaliyetlerini dönemin tarihsel gelişimi içerisinde vermeye çalıştığımız İzzeddin Paşa, hayatı boyunca büyük fedakârlıklarla vatan ve millet uğruna gösterdiği üstün hizmet ve gayretlerin yanı sıra yüksek karakteri ile de büyük bir asker ve devlet adamı olarak Türk tarihinde daima saygı ve minnetle anılacaktır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

a. Genelkurmay Başkanlığı, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklâl Harbi (İSH) Kataloğu.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 579, Gömlek: 33.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 580, Gömlek: 90.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 580, Gömlek: 94.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 580, Gömlek: 104, Belge No: 104/104aa.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 606, Gömlek: 37.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 688, Gömlek: 91, Belge No: 91/91aa.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 688, Gömlek: 173.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 694, Gömlek: 178

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 702, Gömlek: 5, Belge No: 5.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 708, Gömlek:119.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 709, Gömlek: 70, Belge No: 91aa/91aaa.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 711, Gömlek: 128, Belge No: 128/128aa.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 848, Gömlek: 69, Belge No: 69/69aa.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 1142, Gömlek: 161.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 1142, Gömlek:182, Belge No:182/182a.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 1143, Gömlek: 76, Belge No:76/76aa.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 1209, Gömlek: 81.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 1215, Gömlek: 51, Belge No: 51/51a

ATASE İSH Kataloğu, Kutu:1215, Gömlek: 51, Belge No:51aa.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 1215, Gömlek: 52.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 1272, Gömlek: 28, Belge No:28/28a.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 1272, Gömlek: 28, Belge No: 28ab/28ah.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 1275, Gömlek: 49.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 1278, Gömlek: 101, Belge No101aa/101aaa.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu:1278, Gömlek: 22, Belge No:22/22aa.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 1288, Gömlek: 58.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu: 1776, Gömlek: 8.

ATASE İSH Kataloğu, Kutu:1796, Gömlek: 71.

b. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

DH.KMS, Ds:59-1, nr:40.

HRT_h__02347_00001 (H.04.05.1339).

HRT_h__01887_00001 (H.29.12.1300).

c. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 30-18-1-1/1-18-12 (09.11.1920).

BCA, 30-18-1-1/1-18-13 (09.11.1920).

BCA, 030-10-0-0/54-355-7 (25.08.1922).

BCA, 30-10-0-0/64-430-6 (13.09.1922).

BCA, 30-11-1-0/83-43-2 (22.11.1930).

II. Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri.

III. Süreli Yayınlar

Aberdeen Press And Journal Gazetesi

Akşam Gazetesi

Askeri Tarih Bülteni Dergisi

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

Birmingham Daily Gazette

Cumhuriyet Gazetesi

Daily News (London)

İleri Gazetesi

Leicester Daily Post

Le Temps

London Daily News

Sheffield Daily Telegraph

Silahlı Kuvvetler Dergisi

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi

The Western Morning News

The Yorkshire Post Monday

Ulus Gazetesi

Vakit Gazetesi

Western Morning Press

Western Times

Yorkshire Post And Intelligencer

Yorkshire Post And Leeds Intelligencer

IV. Yayınlanmış Belgeler

a. Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 38, Yıl: 10, Aralık 1961, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.920.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 50, Yıl: 13, Aralık 1964, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1166.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 52, Yıl: 14, Haziran 1965, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1197.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 52, Yıl: 14, Haziran 1965, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1208.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 60, Yıl: 16, Haziran 1967, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1367.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Sayı: 60, Yıl: 16, Haziran 1967, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1366.

- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 60, Yıl: 16, Haziran 1967, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1366.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 60, Yıl: 16, Haziran 1967, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1371.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 60, Yıl: 16, Haziran 1967, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1375.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 62, Yıl: 16, Aralık 1967, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1403.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 62, Yıl: 16, Aralık 1967, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1408.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 63, Yıl: 17, Mart 1968, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1416.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 62, Yıl: 16, Aralık 1967, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1407.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 62, Yıl: 16, Aralık 1967, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1409.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 62, Yıl: 16, Aralık 1967, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1413.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 62, Yıl: 16, Aralık 1967, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1414.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 63, Yıl: 17, Mart 1968, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1433.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 63, Yıl: 17, Mart 1968, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1431.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 64, Yıl: 17, Haziran 1968, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1436.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 64, Yıl: 17, Haziran 1968, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1446.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 64, Yıl: 17, Haziran 1968, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1440.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 64, Yıl: 17, Haziran 1968, Gnkur. Basımevi, Ankara, Vesika No.1444.

b. Harp Tarihi Belgeleri Dergisi

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, Sayı: 73, Yıl: 24, Eylül 1975, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.1574

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, Sayı: 73, Yıl: 24, Eylül 1975, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.1582

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, Sayı: 73, Yıl: 24, Eylül 1975, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.1584

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, Sayı: 73, Yıl: 24, Eylül 1975, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.1585

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, Sayı: 73, Yıl: 24, Eylül 1975, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.1586

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, Sayı: 72, Yıl: 24, Mart 1975, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.1568

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, Sayı: 74, Yıl: 25, Mart 1976, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.1611

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, Sayı: 74, Yıl: 25, Mart 1976, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.1612

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, Sayı: 73, Yıl: 24, Eylül 1975, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.1590

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, Sayı: 73, Yıl: 24, Eylül 0975, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.1593

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, Sayı: 75, Yıl: 25, Eylül 1976, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.1626

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi, Sayı: 75, Yıl: 25, Eylül 1976, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.1630

c. Askeri Tarih Belgeleri Dergisi

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 127, Yıl: 60, Haziran 2011, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.1

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 92, Yıl: 40, Kasım 1991, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2316

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 92, Yıl: 40, Kasım 1991, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2316

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 92, Yıl: 40, Kasım 1991, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2322

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 92, Yıl: 40, Kasım 1991, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2325

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 92, Yıl: 40, Kasım 1991, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2330

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 92, Yıl: 40, Kasım 1991, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2335

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 92, Yıl: 40, Kasım 1991, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2338

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 92, Yıl: 40, Kasım 1991, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2340

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 92, Yıl: 40, Kasım 1991, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2344

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 92, Yıl: 40, Kasım 1991, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2347

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 92, Yıl: 40, Kasım 1991, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2349

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 95, Yıl: 42, Ocak 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2483

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 95, Yıl: 42, Ocak 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2489

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 95, Yıl: 42, Ocak 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2491

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 95, Yıl: 42, Ocak 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2496

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 95, Yıl: 42, Ocak 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2500

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 95, Yıl: 42, Ocak 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No. 2502

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 95, Yıl: 42, Ocak 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2519

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.1

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 96, Yıl: 42, Eylül 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2532

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.28

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.28-1

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 96, Yıl: 42, Eylül 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2536

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No. 31-1,31-2

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 96, Yıl: 42, Eylül 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2538

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.33-2

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 96, Yıl: 42, Eylül 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2539

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.37-1

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.391,392

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.43

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 96, Yıl: 42, Eylül 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2546

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.47-1

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 96, Yıl: 42, Eylül 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2548

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.51

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 96, Yıl: 42, Eylül 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2552

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 96, Yıl: 42, Eylül 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2555.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.56

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.57-2

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.57-1

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 96, Yıl: 42, Eylül 1993, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2557

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.59

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.60-60-1.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.62

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 131, Yıl: 62, Temmuz, 2013, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.61

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 97, Yıl: 43, Ocak 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2593

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 97, Yıl: 43, Ocak 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2596

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 97, Yıl: 43, Ocak 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2597

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 97, Yıl: 43, Ocak 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2600

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 97, Yıl: 43, Ocak 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2599.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 97, Yıl: 43, Ocak 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2607

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 97, Yıl: 43, Ocak 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2610

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 97, Yıl: 43, Ocak 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2612

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 97, Yıl: 43, Ocak 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2615

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 97, Yıl: 43, Ocak 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2626

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 97, Yıl: 43, Ocak 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2622

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 98, Yıl: 43, Haziran 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2634

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 98, Yıl: 43, Haziran 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2632

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 98, Yıl: 43, Haziran 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2635

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 98, Yıl: 43, Haziran 1994, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.2551-2554.

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı: 121, Yıl: 56, Aralık 2007, Gnkur. Basımevi, Ankara, Belge No.

d. XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın Haberleşme Kayıt Defterleri IV

Belge No:848, s.1880-1881.

Belge No:854, s:1897.

Belge No:864, s:1916.

Belge No:885, s:1967.

Belge No:925, s:2049-2050.

V. Araştırma ve İnceleme Eserler

Altay, F. (1970). *10 Yıl Savaş ve Sonrası (1912-1922)*. İstanbul: İnsel Yayınları.

Altay, F. (1986). Büyük Taarruzda Süvari Kolordumuz. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, ?(18), 50.

Altinkaya, A. Y. (1990). *Uşak ve Havalisinde Milli Mücadele (1919-1922)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altıntaş, A. (1990). *Milli Mücadele Döneminde Afyon ve Havalisi (1919-1922)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Andre, (Prens Andre) (1932). *Felakete Doğru (çev. Hüseyin Rahmi)*, İstanbul: Askeri Matbaa.

Apak, R. (1990). *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Araz Tekin, H. (2021). Org. İzzettin Çalışlar'ın TBMM'deki Faaliyetleri. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, 9(?), 359-378.

- Arda, A. (1990). Extracts from the Diary of a Turkish Officer (Colonel İzzettin Calışlar, Mustafa Kemal's chief of staff), *Defence Force Journal*, 81(?), 83-98.
- Artuç, İ. (1985). *Büyük Dönemeç Sakarya Meydan Muharebesi*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- As, E. (2017). *Sakarya Meydan Savaşı'nda Haymana Civarında Geçen Muharebeler ve Haymana Ahalisine Etkileri*. Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu V. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri*. (1982). Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*. (1991). C IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atatürk, M. K. (2019). *Nutuk –Söylev*. C I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Atay, F. R. (2013). *Çankaya*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Aygün, M. C. (2021). *Türk İstiklâl Harbi'nde 61'inci Piyade Tümeninin Askerî Harekâtı*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Milli Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Ayışığı, M. (2013). *Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askeri ve Siyasi Hayatı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Belen, F. (1983). *Türk Kurtuluş Savaşı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bulalas, K. K. (1965). *İ Ellas Ke İ Sighroni Polemi (Yunanistan ve Yakın Tarihteki Savaşlar)*. Atina.
- Burgaç, M. (2018). Gediz Taarruzu ve Sonuçları. *History Studies*, 10(1), 47-60.
- Cebecioğlu, S. (2019). *Sakarya Meydan Muharebesi'nde Çaldağı'nın Önemi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Milli Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Cebesoy, A. F. (2019). *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Cebesoy, A. F. (2001). *Bilinmeyen Hatıralar Kuva-yı Milliye ve Cumhuriyet Devrimleri (haz. Osman Selim Kocahanoğlu)*. İstanbul: Temel Yayınları.
- Çakmak, F. (2019). *Türk İstiklâl Harbi'nde Kütahya- Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Milli Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Çalışlar, İ. (2009). *Gün Gün Saat Saat İstiklâl Harbi'nde Batı Cephesi (yay. haz. İzzettin Çalışlar)*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çalışlar, İ. (2006a). *İstiklâl Savaşı Hatıraları Gediz, Kütahya ve İkinci İnönü Muharebelerinde 61inci Tümen (yay. haz. Zekeriya Türkmen vd.)*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları.

- Çalışlar, İ. (2006b). *İstiklâl Savaşı Hatıraları Sakarya Meydan Muharebesinde İnci Grup* (yay. haz. Zekeriya Türkmen ve Hülya Toker), Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları.
- Çalışlar, İ. (2007a). *İstiklâl Savaşı Hatıraları Sakarya'dan İzmir'e 1'nci Kolordu* (yay. haz. Zekeriya Türkmen ve Alev Keskin), Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Yayınları.
- Çalışlar, İ. (1978). Kurtuluş Savaşı'nda Uşak'tan Hatıralar. *Uşak Halk Eğitimi Dergisi*, 1(2), 8.
- Çalışlar, İ. (2007b). *Orgeneral İzzettin Çalışlar'ın Not Defterinden On Yıllık Savaşın Günlüğü*. (İ. Ç. İsmet Görgülü, Dü.) İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Çeker, A. (2017). *Sakarya Meydan Muharebesi Döneminde Sindiren (Büyükgökgöz)*. Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu V. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Durusu, S. (1984). 1921 Yılında Kütahya'da Toplanan Harp Meclisi Kararları. *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 9(16), 63.
- Erdaş, S. (2014). *Büyük Taarruz Öncesi Lojistik Faaliyetler*. Büyük Taarruz'un 90. Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu. C:I, Uşak: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Erdem, N. (2010). *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*. İstanbul: Derlem Yayınları.
- Erdoğan, M. (2006). *Milli Mücadele'de Kütahya ve Çevresindeki Savaşlar*. Yüksek Lisans Tezi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erendil, M. (1980). Kütahya- Eskişehir Muharebeleri. *Askeri Tarih Bülteni*, 5(10), 19.
- Erendil, M. (1987). Sakarya Meydan Muharebesi. *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 106(311), 60.
- Erikan, C. (2019). *Kurtuluş Savaşı Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Evşile, M. (2012). *Millî Mücadele Tarihi*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Görgülü, İ. (1999). *Ana Hatlarıyla Türk İstiklâl Harbi*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- Görgülü, İ. (1992). *Büyük Taarruz*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Görgülü, İ. (2021). *On Yıllık Harbin Kadrosu (1912-1922) Balkan- Birinci Dünya ve İstiklâl Harbi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Güçer, D. (2020). *İstiklâl Harbi'nde Türk Ordusunun Sakarya Nehri Doğusuna Çekilmesinin Ulusal ve Uluslararası Boyuttaki Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Milli Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Gündüz, A. (1986). Büyük Taarruz Nasıl Hazırlandı ?. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, ?(18), 37.
- Hatipoğlu, M. M. (1988). *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk – Yunan ilişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- Hoşgör, G. B. (2019). *Arşiv Belgeleri Işığında Türk Kurtuluş Savaşı İçinde Gediz Taarruzu ve Sonuçları (24 Ekim 1920- 6 Ocak 1921)*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Howard, N. H. (2018). *Türkiye'nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923) (çev. Salih Sabit Togay) (yay. haz. Mustafa Çufalı- Veysel K. Bilgiç)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnönü, İ. (1985). *Hatıralar (yay. haz. Sebahattin Selek)*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- İnönü, İ. (1986). Sakarya'dan İzmir'e. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, ?(18), 28.
- İstanbul Tarihi Araştırmalar Grubu. (1986). Türk İstiklal Savaşında Başkomutanlık Sorunu. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, ?(19), 9.
- Kili, S. (2006). *Türk Devrim Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Korsun, N. G. (2020). *Türk – Yunan Savaşı (1919-1922) (çev. Celal Pekşen)*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Kurtuluş Savaşı'nda Büyük Taarruz ve Takip Harekâtı*. (2007). Ankara: Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bşk.lığı Yayınları.
- Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Meydan Muharebesi Anıtlar ve Şehitlikleri*. (2007). Ankara: Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Bşk.lığı Yayınları.
- Kutay, C. (1977). *Çerkes Dosyası*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kütahya*. (1982-1983). Yurt Ansiklopedisi. C:7, 5307. İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Müderrişoğlu, A. (2018a). *Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Müderrişoğlu, A. (2018b). *Sakarya*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Özalp, K. (1971). *Millî Mücadele (1919-1922)*. C I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özçelik, A. (1993). *Ali Fuad Cebesoy*. Akçağ Yayınları.
- Özçelik, A. (1991). Gediz Taarruzu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VII(21), 584.
- Özkaya, Y. (1981). *Türk İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını.
- Özlü, H. (2012). Harp Raporlarına Göre Birinci İnönü Muharebesi'nin Analizi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28(82), 29.
- Özselçuk, N. (1987). Yunan Kaynaklarına Göre Sakarya Meydan Muharebesi. *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, 106(311), 74.
- Öztoprak, İ. (2000). Birinci İnönü Savaşı'nın Anadolu, İstanbul ve Dış Basında Karşılması ve Yorumu. *Belleten*, LXIV(240), 530.
- Öztoprak, İ. (1985). *Düzenli Ordunun Kuruluşu*. İkinci Askeri Tarih Semineri. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

- Sabis, A. İ. (1993). *Harp Hatıralarım İstiklâl Harbi ve Gizli Cihetleri*. C VI. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Sarihan, Z. (1995). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1922)*. C:III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sarihan, Z. (1996). *Kurtuluş Savaşı Günlüğü Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921- 20 Kasım 1922)*. C:IV. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sarısaman, S. & Üçüncü, U. (2016). Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz. *Tarih Okulu Dergisi*, 9(15), 271.
- Selek, S. (2020). *Milli Mücadele Ulusal Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Silahlı Kuvvetler Dergisi (Büyük Zaferin 50. Yıl Özel Sayısı)*. (1972). S:242, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Smith, M. L. (2017). *Yunanistan'ın Anadolu Hayali (1919-1922) (çev. Nilgün Engin)*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Sofuoğlu, A. (2003). Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında İşgal Döneminde Bursa. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19(55), 63.
- Sonyel, S. (1995). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. C I. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Süslü, A., & Balcıoğlu, M. (1999). *Atatürk'ün Silah Arkadaşları- Atatürk Araştırma Merkezi Şeref Üyeleri*. Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi.
- Şener, C. (2007). *Çerkes Ethem Olayı*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Şimşir, B. N. (1989). *İngiliz Belgeleri İle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tansel, S. (1977). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. C I. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tansel, S. (1974). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*. C IV. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Tavukçu, İ. (2019). *Milli Mücadele'de İnönü Muharebeleri*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Tekeli, İ. & İlkin, S. (1989). *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyeti-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Toptaş, C. (2013). *Kuva-yı Seyyare*. Yüksek Lisans Tezi. Bilecik: Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TBMM Albümü (1920-2010)*. C:I. Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayını No:1.
- Trikupis, N. (2020). *Trikupis'in Hatıraları*. Ankara: HS Yayınları.
- Trikupis, N. & Papulas, M. (2004). *Yunan Generallerinin İtirafı*. Ankara: Berikan Basım Yayım.

- Tümerdem, İ. H. (1943). *Türk İstiklâl Savaşı Yunan Cephesi Operatif ve Tabiye Bakımından İnceleme*. Ankara: Yedek Sb. Okulu Matbaası.
- Türk İstiklâl Harbine Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri*. (1989). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920)* (1996), C III, Ks VI, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Mondros Mütarekesi ve Tatbiki* (1999), C I, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Yunanlıların Batı Anadolu'da İstila Hareketine Başlaması, İzmir'in İşgali- Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a Çıkması- Millî Mukavemetin Kurulması (15 Mayıs- 4 Eylül 1919)* (1994), C II, Ks I, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Sivas Kongresi ve Heyet-i Temsiliye Devri, İstanbul'un İtilaf Devletleri Tarafından Resmen İşgali, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kurulması, Batı Anadolu ve Trakya Cephelerinde Yunan İleri Harekâtı (4 Eylül 1919- 9 Kasım 1920)* (1999), C II, Ks II, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Birinci, İkinci İnönü, Aslıhanlar, Dumlupınar Muharebeleri (9 Kasım 1920- 15 Nisan 1921)* (1999), C II, Ks III, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Kütahya- Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921- 25 Temmuz 1921)* (1974), C II, Ks IV, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)* (1995), C II, Ks V, I. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos- 13 Eylül 1921) ve Sonraki Harekât (14 Eylül- 19 Ekim 1921)* (1973), C II, Ks V, II. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)* (1994), C II, Ks VI, I. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922)* (1995), C II, Ks VI, II. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Ağustos- 18 Eylül 1922)* (1995), C II, Ks VI, III. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)* (1984), C IV, Ks I, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklâl Harbi İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, (1974), C VI, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklâl Harbi İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919- 2 Kasım 1923)* (1975), C VII, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

- Türkmen, Z. (2000). 30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Genel Bir Bakış. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11(11), 615.
- Türkmen, Z. (2002). İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18(53), 331-332.
- Türkmen, Z. (2001). *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türkmen, Z. (2020). *Mütareke ve İşgalden Millî Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa (1918-1920)*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Türkmen, Z. (2012). *Türk İstiklâl Harbi'nde Bir Dönüm Noktası: Sakarya Meydan Muharebesi*. 90. Yıl Dönümünde Sakarya Zaferi ve Haymana. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923-1927)*, (1995), C:III, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:3.
- Unat, K. ve Soysal, M. (2012). *Yunan Ordusunun Hezimetinin Kanıtı: General Nicholas Trikoupis'in Uşak'ta Esir Alınması*. II. Uşak Sempozyumu 13-15 Ekim 2011, Uşak: Uşak Valiliği Uşak İli Kalkınma Vakfı Yayını.
- Uşak*. (1985). *Yurt Ansiklopedisi*. C:10, 7493-7529. İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Uşak İl Yıllığı*. (1967). İstanbul: Sulhi Garan Matbaası.
- Uzun, Z. (2008). *Milli Mücadele'de Çerkez Ethem ve Kuva-yı Seyyare'nin Faaliyetleri (1919-1920)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yakın Tarihimiz (1962), *Kâzım Özalp Anlatıyor*. C:II, S:23, 294-295.
- Yamaç, M. (2016). Çerkez Ethem Olayı. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 5(2), 66.
- Yaman, A. E. (1992). Başkomutanlık Kanunu. *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(9), 108.

VI. İnternet Kaynakları

- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (tarih yok). Aralık 14, 2021 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MAZBATALAR/TBMM/d02/HT_454_1_2.pdf adresinden alındı).

EKLER

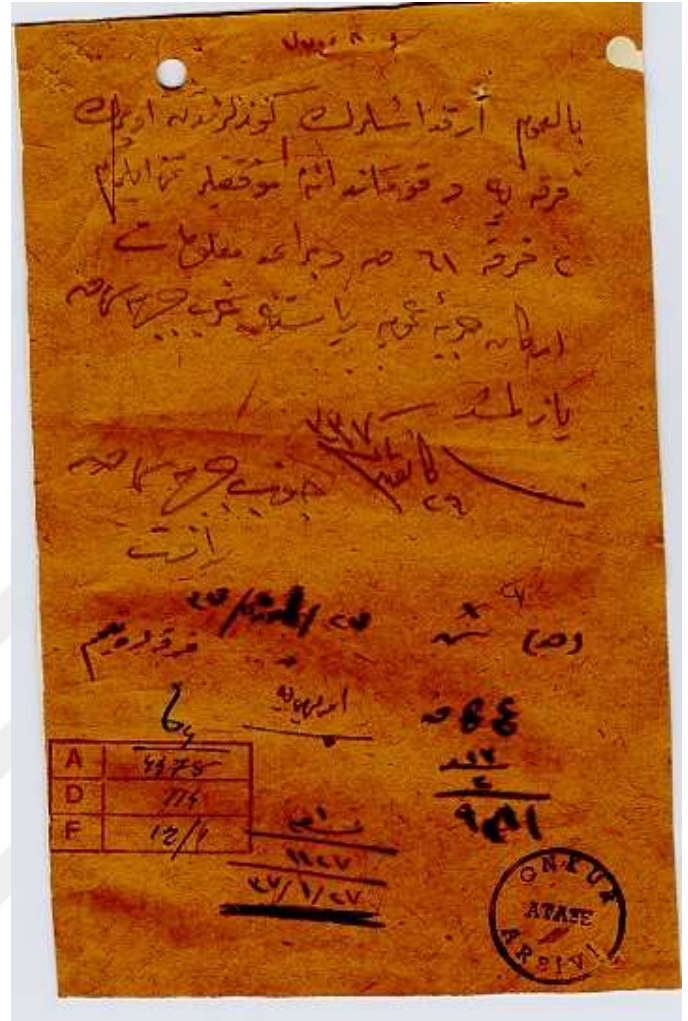
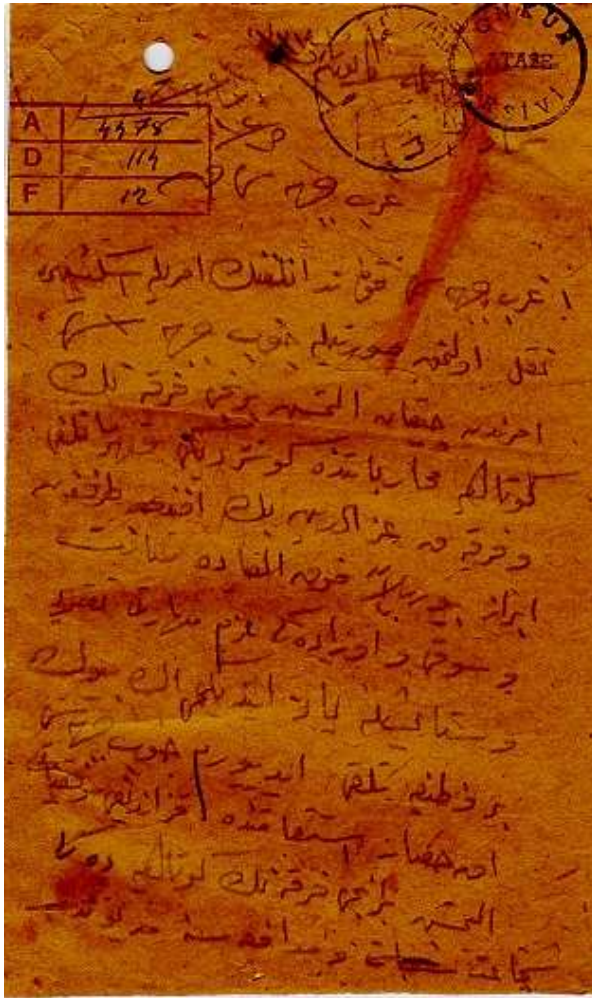
Ek 1. İzzeddin ÇALIŞLAR (1882-1951).

Colonel İzzettin Çalışlar, Staff Officer to Mustafa Kemal Bey.

Kaynak: (Arda, 1990:83).

Ek 5. 61. Tümen Komutanı İzzeddin Bey'e başarılarından dolayı takdir ve teşekkür.

Kaynak: (ATASE, İSH Kutu No.711, Gömlek No. 128-128aa.)

Ek 8. İsmet İnönü'nün İzzeddin Çalışlar hakkında Ulus Gazetesi'nde yer alan yazısı.

21
AĞUSTOS 1951
YARIN: 22. AĞUSTOS
KARADİĞİZ MÜDÜRÜ
TARİH: 21. AĞUSTOS 1951
KARADİĞİZ MÜDÜRÜ
361

ULUS

ADIMIZ ANIMIZDIR

ORGANİZASYON İZZETTİN ÇALIŞLAR

Yazar: İSMET İNÖNÜ

İzzettin Çalışlar, Türkiye'nin en büyük siyasi liderlerinden biridir. Onun hayatı, Türkiye'nin siyasi hayatını şekillendiren bir dizi olayla doludur. Onun liderliği, Türkiye'nin bağımsızlığını koruması ve demokratik bir düzene geçmesini sağlamıştır. Onun hayatı, Türkiye'nin geleceği için bir örnek teşkil etmektedir.

Kötü bir gidiş

Demokrat Parti seçim nizamını zedeliyor

Kuşadasında bir düzineye yakın memur şark illerine tayin edildi - Demokratlar "işte bize hizmet etmeyenleri böyle sürdürürüz", diye bağırıyor

Bayburt'ta da vali ve haymakamların bir kısmı muhtarları tehditle işlerinden uzaklaştırıyorlar

Kuşadasında bir düzineye yakın memur şark illerine tayin edildi - Demokratlar "işte bize hizmet etmeyenleri böyle sürdürürüz", diye bağırıyor

Bayburt'ta da vali ve haymakamların bir kısmı muhtarları tehditle işlerinden uzaklaştırıyorlar

Ara seçimlerinde C. H. P. adayları

Aydın'dan: İsmail Rüfî Akal

Aydın'dan: İsmail Rüfî Akal

Yeni bir tecavüz

Bir çeşmenin üstündeki Atatürk'ün taş profili geçiğe parçalandı

Bir çeşmenin üstündeki Atatürk'ün taş profili geçiğe parçalandı

BÜYÜK İNÖNÜ

İzzettin Çalışlar'ın cenazesi törenle kılınıldı

İzzettin Çalışlar'ın cenazesi törenle kılınıldı

Vaatler

İzzettin Çalışlar'ın vaatleri

Muhalefeti kuvvetlendirmek

İzzettin Çalışlar'ın muhalefeti kuvvetlendirmek

Nihat ERİM

Nihat Erim'in yazısı

Radyoda yavan propaganda

İkizdamar, bade ara seçimi devresinde muhteli yatırımları yeni teşebbüslerimi gibi göstermeye haklı yoktur

İZMİR FUARI AÇILDI

İzmir Fuarı açıldı

Edebi Romanımız

Edebi Romanımız

ALEV DURAGI

Alev Duragi

Pazar günü Ulus sütunlarında

Kaynak : (Ulus Gazetesi, 21 Ağustos 1951).

Ek 9. Emekli Kurmay Albay Tevfik Bıyıklıoğlu tarafından İzzeddin Çalışlar hakkında yazılan yazı.

[illegible]

Kaynak: (Cumhuriyet Gazetesi, 20 Ağustos 1951).

Ek 10. Org. İzzeddin Çalışlar'ın 2. Ordu Müfettişliğine tayini.

T. C.
M. M. V.
Zat İşleri Dairesi
Ş. Erkân
Sayı

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

10158
Ankara
/ 193

Hülâsa:

Kararname

Leffi

1- I.O.Mf.I.Fer. Ali Saîd paşa Hz.nin III.O.Mf.ligine ve II.O.
Mf. I.Fer.Fahrettin paşa Hz.nin I.O.Mf.ligine ve III.O.Mf.
I.Fer.Izzettin paşa Hz.nin II.O.Mf.ligine nakil ve tayinleri
tensip edilmiştir .
2- İşbu kararname ahkâmını icraya M.M.V.memurdur .

22 T.Sani 1933

Reisicumhur

Gazi m. Kemal

Başvekil

Sanely

M.M.V.
Levânî

030	11	1		83	43	2
-----	----	---	--	----	----	---

Kaynak: (BCA, 030-11-1-0/83-43-2).

Ek 11. İzzeddin Çalışlar'ın İzmir Askerî Valiliğine tayini.

تورکيا بويوک ملت مجلسی
اجرا وکیللری هیئت ریاستی
قلم مخصوص مدیریتی
عدد
شماره

۳۴۸ - ۹ - ۴

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

۷۱
۱۱۶

۱۹۷۹

ایم دایم عید بیکم برنی قول اولدو خواجه برلا عالیله بیت قییمت
قییمت قییمت سببه قییمت قییمت سببه قییمت قییمت سببه قییمت قییمت
۸۱۹۱۹ قییمت قییمت قییمت قییمت قییمت قییمت قییمت قییمت قییمت
تورکيا بويوک ملت مجلسی
اجرا وکیللری هیئت ریاستی

۷۱ ۹۱۲

030 10 64 430 6

جواباً یازیلانچ اوراقه جواب اولدیق عروانک تاریخ ونوموستک درجی رجا اولتور .

4

Kaynak: (BCA, 030.10.0.0/64.430.6).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Hande ARAZ TEKİN

Doğum Yeri:

Doğum Tarihi:

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi: Marmara Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrenimi: Amasya Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

Araz Tekin, Hande (2021). “Org. İzzettin Çalışlar’ın TBMM’deki Faaliyetleri”. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. S:9, s.xx-xx.